

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

65 DE ANI DE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN
MAREA UNIRE DIN 1918 ÎN ISTORIA POPORULUI ROMÂN.

ROMÂNIA SOCIALISTĂ LA CEA DE-A 65-a ANIVERSARE A MARI UNIRI
DIN 1918

GHEORGHE I. IONITĂ

PROBLEMA NAȚIONALĂ ÎN POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI
DIN PREEJMA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

PAUL OPRESCU

LUPTA PENTRU MAREA UNIRE DIN 1918 REFLECTATĂ
ÎN ACTIVITATEA ȘI CORESPONDENȚA LUI NICOLAE IORGA

NICOLAE LIU

ROMÂNIA ȘI STATELE SUCCESORALE DIN CENTRUL ȘI SUD-ESTUL
EUROPEI LA CONFERINȚA DE PACE DE LA PARIS (1919-1920)

CONSTANTIN BOTORAN

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE
MESAJUL PATRIOTIC AL DOCUMENTELOR

IONEL GAL

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMÂNEASCĂ
ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

11

TOMUL 36

1983

NOIEMBRIE

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COLEGIUL DE REDACȚIE

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU (*redactor șef*); ION APOSTOL (*redactor șef adjunct*); NICHITA ADĂNILOAI, LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIȚĂ, VASILE LIVEANU, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ȘTEFAN OLTEANU, POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 180 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM.
Departamentul Export-Import presă P. O. Box 136—137. Telex
11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3, 70116.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Colegiului de redacție al revistei „REVISIA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției:

B-dul Aviatorilor nr. 1

71247 — București, tel. 50.72.41

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 36, Nr. 11
noiembrie 1983

S U M A R

65 DE ANI DE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

Marea Unire din 1918 în istoria poporului român	1061
GHEORGHE I. IONIȚĂ, România socialistă la cea de-a 65-a aniversare a Marii Uniri din 1918	1069
PAUL OPRESCU, Problema națională în politica externă a României din preajma primului război mondial	1089
NICOLAE LIU, Lupta pentru marea unire din 1918 reflectată în activitatea și corespondența lui Nicolae Iorga	1104
CONSTANTIN BOTORAN, România și statele succesorale din centrul și sud-estul Europei la Conferința de pace de la Paris (1919—1920)	1120

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

Mesaajul patriotic al documentelor (<i>Ionel Gal</i>)	1136
---	------

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

Al doilea an al Laboratorului de demografie istorică (<i>Louis Roman</i>); Ședința comisiei române de istorie militară (<i>Mihail E. Ionescu</i>); Cronica.	1141
---	------

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

* * * <i>Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România pînă la 1918</i> (Edit. Academiei R.S.R., București, 1983, 493 p. (<i>Paul Oprescu</i>))	1150
ONISIFOR GHIBU, <i>Pe baricadele vieții. Anii mei de învătătură</i> , Ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Nadia Nicolescu, Postfață de Mircea Zăciu, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1981, 381 p. + il. (<i>Iacob Mârza</i>)	1152
ERNST WAGNER, <i>Geschichte der Siebenbürgen Sachsen. Ein Überblick</i> , Innsbruck, 1981, 108 p. (<i>Dan Berindei</i>)	1154
HUGH and CHRISTOPHER SETON-WATSON, <i>The Making a New Europe, R. W. Seton-Watson and the last years of Austria-Hungary</i> , Methuen-London, 1981, 458 p. (<i>Stelian Mîndruț</i>)	1155
ALEXANDER GORDON CRAIG, <i>Germany 1866—1945</i> , Clarendon Press, Oxford, 1980, X + 825 p. (<i>Dan A. Lăzărescu</i>)	1160
* * * <i>Bibliographie internationale d'histoire militaire. Sélection 1977—1980, Tome 4</i> , Sion, 1982, 95 p. (<i>Mihai Oprîțescu</i>)	1163

REVISTA DE ISTORIE

TOME 36, N° 11
novembre 1983

S O M M A I R E

65e ANNIVERSAIRE DE LA CONSTITUTION DE L'ETAT NATIONAL UNITAIRE ROUMAIN

- La Grande Union de 1918 dans l'histoire du peuple roumain 1061
GHEORGHE I. IONIȚA, La Roumanie socialiste lors du 65e anniversaire de la Grande
Union de 1918 1069
PAUL OPRESCU, La question nationale dans la politique extérieure de la Roumanie
à la veille de la première guerre mondiale 1089
NICOLAE LIU, La lutte pour la grande union de 1918 reflétée dans l'activité et la corres-
pondance de Nicolae Iorga 1104
CONSTANTIN BOTORAN, La Roumanie et les Etats successoraux du centre et du
sud-est de l'Europe à la Conférence de paix de Paris (1919—1920) 1120

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE

- Le message patriotique des documents (*Ionel Gal*) 1136

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

- La deuxième année d'activité du Laboratoire de démographie historique (Louis Roman) ;
La séance de la commission roumaine d'histoire militaire (*Mihail E. Ionescu*) ;
Chronique. 1141

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D HISTOIRE

- * * * *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România pînă la 1918* (L'histoire
du parlement et de la vie parlementaire de Roumanie jusqu'en 1918), Editions
de l'Académie de la R.S.R., Bucarest, 1983, 493 p. (*Paul Opreșcu*) 1150
ONISIFOR GHIBU, *Pe baricadele vieții. Anii mei de învățătură* (Sur les barricades de
la vie. Mes années d'études), préface, notes et commentaires de Nadia Nicolescu.
Post-face de Mircea Zăciu, Éditions Dacia, Cluj-Napoca, 1981, 381 p. + il.
(*Iacob Mârza*) 1152
ERNST WAGNER, *Geschichte der Siebenbürgen Sachsen. Ein Überblick*, Innsbruck, 1981,
108 p. (*Dan Berindei*) 1154
HUGH and CHRISTOPHER SETON-WATSON, *The Making a New Europe. R. W.
Seton-Watson and the last years of Austria-Hungary*, Methuen-London, 1981,
458 p. (*Stelian Mîndruș*) 1155
ALEXANDER GORDON CRAIG, *Germany 1866—1945*. Clarendon Press, Oxford,
1980, X + 825 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 1160
* * * *Bibliographie internationale d'histoire militaire*, Sélection 1977—1980, Tome
4, Sion, 1982, 95 p. (*Mihai Opreșcu*) 1163

65 DE ANI DE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

MAREA UNIRE DIN 1918 ÎN ISTORIA POPORULUI ROMÂN

Se împlinesc șase decenii și jumătate de la istorica făurire a statului național unitar român, care — așa cum apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu, Secretarul general al partidului nostru, Președintele României Socialiste — „a marcat un moment crucial în destinele patriei noastre și a deschis perspective minunate viitorului independent al României”¹.

Aniversînd acest mare eveniment istoric, acum ca și întotdeauna, ne îndreptăm cu recunoștiință gîndurile spre toți aceia care, de-a lungul veacurilor, și-au închinat viața acestui ideal și aducem un vibrant omagiu maselor largi populare, militanților progresiști care au fost adevărații făuritori ai statului național unitar român. Totodată, aniversarea a 65 de ani de la „...înfăptuirea statului național unitar român ne oferă prilejul de a afirma, cu toată satisfacția și mîndria patriotică, că idealurile revoluționare pentru care s-au jertfit înaintașii noștri, pentru care s-au jertfit socialiștii, comuniștii, pentru care au căzut muncitori, țărani, intelectuali, pentru care poporul nostru a dat un mare tribut de sînge se înfăptuiesc sub conducerea Partidului Comunist Român, care asigură avîntul neîntrerupt al forțelor de producție, al dezvoltării economico-sociale, ridicarea gradului de civilizație, a nivelului de trai al poporului nostru, afirmarea cu deplină putere a principiilor socialismului, ale umanismului revoluționar”².

Pentru a marca așa cum se cuvine această măreață aniversare, „Revista de istorie” a publicat o serie de materiale consacrate evenimentului, dedică în întregime numărul de față memorabilului an 1918 și va continua să publice o serie de contribuții la aprofundarea cunoașterii împrejurărilor istorice care au condus, în urmă cu 65 de ani, la încheierea procesului de făurire a statului național unitar român.

Este bine cunoscut faptul că Marea Unire din 1918 a corespuns cerințelor și legilor obiective ale dezvoltării sociale și politice, bazîndu-se pe realități fundamentale precum : originea și limba comună, identitatea

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste și Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi a șase decenii de la făurirea statului național unitar român* — 1 decembrie 1978, Edit. politică, București, 1978, p. 5.

² Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 61—62.

de interese și aspirații ale întregului popor român dornic să trăiască într-o singură țară. În adîncimea istoriei noastre, în profida oricăror granițe despărțitoare, care ne-au fost artificial impuse, în conștiința locuitorilor străbunei noastre patrii a rămas mereu vie ideea unității, a apartenenței la același unic popor. „Noi, românii — preciza răspicat, în 1849, revoluționarul Nicolae Bălcescu — nu vom putea fi puternici pînă cînd nu ne vom uni cu toții într-unul și același corp politic. Să ne concentrăm toată puterea, toate voințele într-un singur popor, într-o singură voință”. Argumentația solidă pe care-și bizuia Nicolae Bălcescu credo-ul său revoluționar avea în vedere, pe prim plan, faptul că: „Unitatea națională fu visarea iubită a voievozilor noștri cei viteji ... care întru-pară în sine individualitatea și cugetarea poporului spre a o manifesta lumii. Pentru dînsa ei trăiră, munciră, suferiră și muriră ... Aceea ce concuista n-a putut isprăvi, *frăția* o va face. Aceea ce voievozii noștri cei mari cu vitejia lor n-au putut, poporul armat și întărit de un principiu o va putea”³.

Și tot Bălcescului îi aparțin următoarele strălucitoare gînduri: „Vrem să fim o nație, una puternică și liberă prin dreptul și datorita noastră, pentru binele nostru și al celorlalte nații, căci vom fericirea noastră și avem o misie a împlini în omenire ... Aceste condiții de putere, de care avem nevoie, nu le putem găsi decît în solidaritatea tuturor românilor, în unirea lor într-o singură nație, unire la care sînt meniți prin naționalitate, prin aceeași limbă, religie, obiceiuri, simțăminte, prin poziția geografică, prin trecutul lor, și în sfîrșit, prin nevoia de-a se păstra și de-a se mîntui. Dacă naționalitatea este sufletul unui popor, dacă cită vreme el păstrează acest semn caracteristic al individualității sale, acest spirit de viață, el este investit cu dreptul imprescriptibil de-a trăi liber, unitatea națională este chezașa libertății lui, este trupul lui trebuincios ca sufletul să nu piară și să amortească, ci, din contra, să poată crește și a se dezvoltă”⁴.

Împrejurările istorice au făcut ca — după cum este cunoscut — pe teritoriul locuit de români să se așeze, de-a lungul timpului, și populații de alte naționalități; la rîndul său, și populația românească s-a așezat pe teritoriul unor țări vecine. De-a lungul timpului, apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu, „... *s-a dezvoltat o bogată tradiție de conviețuire frățească și de luptă comună pentru libertate socială și națională a românilor, maghiarilor, germanilor și altor naționalități*”⁵.

Resorturile intime ale unor asemenea realități erau exprimate în cuvintele simbolice ale revoluționarului pașoptist Simion Bărnuțiu care, la 15 mai 1848, afirma: „Națiunea română dă de știre națiunilor conlocuitoare că, voind a se constitui și organiza pe temei național, n-are cuget dușman în contra altor națiuni și cunoaște același drept pentru toate, voiește a-l respecta cu sinceritate, cerind respect împrumutat (deopotrivă, reciproc — n.n.), după dreptate. Prin urmare, națiunea

³ Nicolae Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor în Opere*, vol. II, *Scrieri istorice, politice și economice (1848—1852)*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1982, p. 111.

⁴ Nicolae Bălcescu, *Opere*, tomul I, partea a II-a, ediție critică adnotată, cu o introducere de G. Zane, Fundația pentru literatură și artă, București, 1940, p. 105.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 7.

română nici voiește a domni peste alte națiuni, nici va suferi a fi supusă altora, ci voiește drept egal pentru toate”⁶.

În împrejurările în care formarea națiunilor de-sine-stătătoare, a statelor naționale unitare a început să se manifeste ca o necesitate legică, determinată de profunde cauze economice, sociale și politice, factorul hotărîtor constituindu-l dezvoltarea forțelor de producție, a capitalismului, un șir de revoluții burghezo-democratice au pus — în întreaga lume —, la ordinea zilei, formarea statelor naționale independente, ca o condiție sine-qua-non a progresului economico-social.

În România, evenimente revoluționare hotărîtoare — precum cele de la 1821, 1848, 1859, 1877 — au netezit treptat calea spre zorii înfăptuirii dezideratului secular al încheierii procesului de formare a statului național unitar român. Între aceste evenimente, se impune, firește, prin semnificațiile sale, cel de la 24 ianuarie 1859 cînd, acționînd unit, ca un singur om, ca o singură inimă, poporul român s-a dovedit mai tare decît orice manevre și împotriviri ale unor mari imperii. În acest fel, el a reușit să consacre politicește ceea ce era de mult o realitate în conștiințe — unirea celor două principate — surori, Muntenia și Moldova.

Se cunosc împrejurările în care, peste decenii, declanșarea primului război mondial imperialist, ascuțirea la maximum a contradicțiilor oînduirii capitaliste au determinat creșterea fără precedent a luptei popoarelor asuprite pentru eliberare și unitate națională.

Un moment de mare însemnătate istorică l-a constituit victoria Marii Revoluții din Octombrie, care a nimicit imperiul țarist și a inaugurat era lichidării dominației imperialismului și colonialismului, a eliberării popoarelor de asuprire și exploatare.

Sub loviturile puternice ale luptei popoarelor s-a prăbușit și imperiul habsburgic, pe ruinele căruia s-au creat un șir de state naționale independente. În aceste împrejurări istorice s-a creat și statul național unitar român, s-a înfăptuit idealul secular al poporului nostru : „*Prăbușirea imperiului țarist și a imperiului austro-ungar constituie evenimente epocale în istoria universală — apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu — care au dat un puternic impuls evoluției progresiste a societății, au dus la transformarea profundă a raporturilor internaționale*”⁷.

Au apărut întotdeauna, de aceea, și apar în continuare, cel puțin străinii, încercările unor istorici — certați cu elementarul respect datorat muzei Clio — de a pune în discuție oportunitatea dispariției imperiilor absolutiste și a formării statelor naționale independente, de a susține așa-zisul caracter eliberator al imperiilor, de a prezenta politica lor de dominație și asuprire drept o politică progresistă. Dacă ar fi să acceptăm asemenea opinii, ar însemna să facem vinovate de starca de înapoiere în care se zbate o mare parte a omenirii înseși popoarele care au trăit sub jugul asupririi străine, și nu imperiile opresoare, nu pe colonialiști. În ce-i privește, istoricii români au respins dintotdeauna și resping cu hotărîre orice fel de asemenea interpretări și încercări de justificare a ceea ce nu poate fi justificat. Pentru că : „*A pune sub semnul întrebării „justețea*”

⁶ Simion Bărnuțiu, *Raporturile românilor cu ungurii și principiile libertății naționale* în G. Bogdan-Duică, *România și ungurii*, paragraf LXVIII, Cluj, 1924.

⁷ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 10.

sau „oportunitatea” constituirii unor state naționale înseamnă în esență a face apologia dominației și asupririi, a nega rolul revoluționar, progresist al luptei de eliberare a popoarelor. Aceasta înseamnă a nesocoti nu numai principiile socialismului științific, ci chiar cele mai elementare concepții burghezo-democratice. Asemenea poziții sînt cu atît mai de neînțeles, astăzi, în epoca celei mai impetuoase afirmări a voinței popoarelor de a scutura orice jug străin, de a se afirma ca națiuni libere, cu drepturi egale în marea familie a națiunilor lumii”⁸.

Istoria demonstrează — cu forța de convingere a unor argumente indubitabile, care nu sînt altele decît desfășurările unor evenimente cruciale, care au condus la încheierea proceselor de realizare a statelor naționale unitare, printre care și a statului național unitar român — justetea incontestabilă a luptei popoarelor pentru eliberarea și constituirea lor în entități proprii. Aceasta constituie și astăzi — cum a constituit întotdeauna — calea dezvoltării economico-sociale rapide a fiecărui popor, precum și a instaurării în lume a unor raporturi noi, de colaborare egală între toate națiunile.

Sînt binecunoscute strădaniile, luptele și etapele prin care formarea statului național unitar român a devenit fapt împlinit în nemuritorul an 1918. Prima hotărîre de unire a fost adoptată, la 27 martie/9 aprilie 1918, la Chișinău, unde Sfatul Țării întrunit în ședință solemnă, dînd glas opiniei exprimate de masele largi populare, s-a pronunțat — cu o majoritate covârșitoare de voturi — în acest sens. A urmat, în ziua de 15/28 octombrie 1918, la Cernăuți, adoptarea — în unanimitate de voturi — a actului unirii Bucovinei cu România, în cadrul Congresului reprezentanților populației din Bucovina.

Puternice mărturii ale hotărîrii maselor populare din Transilvania de a se uni cu Țara au fost marile demonstrații politice de afirmare a dreptului la autodeterminare națională, constituirea consiliilor muncitorești și a gărzilor naționale care au preluat puterea din minile autorităților habsburgice, sutele de mii de semnături pe mandatul delegaților la 1 Decembrie 1918, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, participarea la adunare a peste 100 000 de români.

După cum este cunoscut, într-o varietate de forme, și-au exprimat adeviziunea la marele act al încheierii formării statului național unitar român și reprezentanții naționalităților conlocuitoare din țara noastră.

„Desfășurarea evenimentelor istorice — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — demonstrează, în modul cel mai categoric, faptul că unirea nu a fost efectul unei întîmplări, rodul unei simple conjuncturi favorabile sau al înțelegerilor intervenite la masa tratativelor, ci rezultatul luptei hotărîtoare a celor mai largi mase ale poporului, un act de profundă dreptate națională, realizarea unei concordanțe legitime între realitatea obiectivă și drepturile inalienabile ale poporului, pe de o parte, și cadrul național cerut cu stringență de aceste realități. Tratatul de pace încheiat ulterior n-a făcut decît să consfințească starea de fapt existentă, situația creată ca urmare a luptei maselor populare”⁹.

⁸ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 10.

⁹ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 12.

Făurirea statului național unitar a determinat intrarea României într-o nouă etapă a dezvoltării, creînd premise pentru dezvoltarea mai intensă a forțelor de producție, pentru accelerarea progresului economic și cultural al țării. În același timp, aceasta a avut ca urmare creșterea forțelor clasei muncitoare, ale mișcării muncitorești, revoluționare, intensificarea luptei democratice.

Întrucît la cîrma țării s-au aflat însă, în continuare, clasele exploatatoare, care erau animate de consolidarea dominației lor de clasă, cursul evoluției sociale ulterioare nu a corespuns integral așteptărilor și speranțelor maselor populare, marile probleme ale societății românești nu și-au putut găsi o soluționare deplină, corespunzătoare intereselor claselor producătoare ale societății.

Reformele înfăptuite după unire au avut un caracter limitat și au fost, în bună măsură, anulate de legile antidemocratice ale guvernelor ce s-au perindat la cîrma țării. Adîncirea exploatării și asupririi maselor muncitoare, restringerea dreptului și libertăților democratice au dus la intensificarea luptei revoluționare a clasei muncitoare, a celorlalte forțe progresiste ale țării.

Ridicîndu-se în apărarea intereselor maselor largi populare și mobilizîndu-le la luptă, Partidul Comunist Român a purtat prin grele vremuri — timp de două decenii în adîncă ilegalitate — steagul glorios de luptă pe roșul căruia se aflau înscrise cele mai înaintate tradiții de luptă revoluționară, patriotică, pentru eliberare socială și națională, pentru un viitor luminos, tradiții ridicate la cote superioare de comuniști, de toți patrioții care osteneau cu dăruire revoluționară, cu patos militant pentru triumful deplin și definitiv al celor mulți.

În mod necesar și legic, poporul român a biruit în luminoasa zi de 23 august 1944. Evenimentele produse atunci și în perioada imediat următoare „... au marcat începutul unei epoci istorice noi în dezvoltarea societății românești, au deschis poporului român perspectiva făuririi unei vieți noi, demne și independente”¹⁰.

Odată cu trecerea la construirea socialismului au putut fi soluționate pînă la capăt marile probleme ale dezvoltării societății românești pe calea progresului economic și social, și-au găsit împlinire idealurile pentru care au luptat și s-au jertfit clasa muncitoare, forțele revoluționare, progresiste, cei mai buni fii ai poporului.

În cele aproape patru decenii împlinite, scurse de atunci, România a cunoscut uriașe transformări revoluționare, parcurgînd mai multe etape istorice; s-a instaurat puterea revoluționar-democratică, au fost răsturnate clasele exploatatoare și a triumfat revoluția proletară, poporul român a construit cu succes și a consolidat orînduirea socialistă, trecînd la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, operă de dimensiuni impresionante.

Înfăptuirea istorică cea mai de seamă a acestei perioade a constituit-o lichidarea pentru totdeauna a exploatării omului de către om, atît la orașe, cît și la sate, trecerea mijloacelor de producție, a tuturor bogățiilor

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 19.

țării în mâinile poporului, care a devenit stăpîn pe avuția socială, pe roadele muncii lui și își făurește în mod conștient propriul său viitor, liber, comunist.

În urma reformei agrare înfăptuite pe cale revoluționară, a naționalizării mijloacelor de producție din industrie, a cooperativizării agriculturii, întreaga economie a fost așezată pe temelii noi, s-au generalizat relațiile socialiste de producție în România. Socialismul a asigurat lichidarea stării grave de înapoiere moștenite de la vechile regimuri, a deschis calea progresului rapid al forțelor de producție, a asigurat făurirea unei noi baze tehnico-materiale a societății. Dintr-o țară cu un pronunțat caracter agrar, cu o industrie slab dezvoltată și o agricultură înapoiată, România a devenit o țară industrial-agrară cu o industrie puternică, bazată pe cele mai noi cuceriri ale științei și tehnicii, cu o agricultură modernă în continuă dezvoltare, capabilă să satisfacă în condiții tot mai bune nevoile economiei, cerințele de consum ale maselor largi populare.

Socialismul a asigurat exercitarea în fapt a celor mai largi drepturi și libertăți cetățenești, a creat o democrație nouă, de tip superior, care permite participarea muncitorilor, țăranilor și intelectualilor, a tuturor categoriilor sociale la întreaga viață politică și socială, la elaborarea și înfăptuirea politicii interne și externe a țării, la guvernarea statului, la conducerea societății, la făurirea conștientă a propriei sale istorii.

Pe un asemenea cadru al devenirilor noastre prin timpuri, sub soarele socialismului victorios, și-au găsit pentru prima oară rezolvarea justă, în spiritul ideologiei socialismului științific, problema națională, înfăptuindu-se deplină egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor patriei — fără deosebire de naționalitate. Prin puternica dezvoltare economică a tuturor zonelor țării, s-au creat condiții propice pentru afirmarea egală, deplină, a personalității, a aptitudinilor creatoare și a vocației constructive a tuturor cetățenilor țării, fără deosebire de naționalitate. Un cadru larg democratic, unic în felul său, asigură accesul nemijlocit al fiecărui cetățean la muncă, la învățătură, la viața social-politică, la elaborarea politicii partidului și statului nostru, la soluționarea problemelor obștești.

În mod deosebit se cuvine a fi subliniat faptul că eliberarea țării și construirea socialismului au pus capăt pentru totdeauna dominației imperialiste străine în România, asigurînd pentru prima oară, în mod plenar, independența și suveranitatea națională, pentru care au luptat și s-au jertfit înaintașii, dreptul poporului de a-și făuri viața așa cum dorește, de a fi deplin stăpîn pe destinele sale.

Dezvoltarea impetuoasă a țării — pe magistrala anilor socialismului — este reflectată cu pregnanță și în profundele schimbări produse în suprastructura societății românești, în uriașul avînt pe care l-au cunoscut învățămîntul, știința și cultura. Totodată, s-au obținut și se obțin succese de seamă în ridicarea conștiinței maselor, în educația socialistă a celor ce muncesc, în promovarea principiilor eticii noi, revoluționare, a concepției înaintate despre lume și viață a clasei muncitoare.

Acesta este tabloul succint al victoriilor istorice dobîndite de poporul nostru, sub conducerea partidului comunist, în decursul celor aproape patru decenii care au trecut de la 23 August 1944, o tratare amplă a pro-

blematicii fundamentale a acestor ani făcându-se în primul studiu înserat în sumarul numărului de față al revistei noastre.

Sintetizînd tot ceea ce s-a petrecut în viața țării și a poporului român în acest interval de timp, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia: „*Putem spune cu deplină satisfacție că, în condițiile socialismului, s-au asigurat consolidarea și creșterea fără precedent a forței statului nostru național unitar, realizarea adevăratei unități sociale și politice a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, a întregului nostru popor, pe baza aceluiași interese și aspirații supreme, a dreptului de a fi deplin stăpîn pe destinele sale, de a-și făuri în mod conștient viitorul liber, socialist și comunist*”¹¹.

Parte integrantă și culminație înregistrată de istorie, cu litere de aur, în decursul strădaniilor neîntrerupte spre mai bine depuse de poporul român din memoriul an 1918 pînă astăzi, perioada ultimilor 18 ani — inaugurată de cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român și de alegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu în fruntea partidului și a României Socialiste se constituie în intervalul de timp cel mai fertil, mai încărcat de spectaculoase realizări dobîndite, în întreaga noastră istorie, pe toate planurile activității economice, sociale, politice, culturale, internaționale.

Legătura strînsă cu poporul și realitățile țării, capacitatea remarcabilă de aplicare creatoare a învățăturilor socialismului științific la condițiile noastre specifice, dinamismul și spiritul novator, înaltele calități de militant și conducător comunist, clarviziunea, pasiunea și principialitatea revoluționară, devotamentul neșărmurit față de patrie și popor, internaționalismul consecvent, fac ca numele tovarășului Nicolae Ceaușescu să fie indisolubil legat de toate marile transformări petrecute în anii edificării societății socialiste în România, ani pe drept cuvînt denumiți: EPOCA CEAUȘESCU.

Aceștia sînt ani de tumultuoasă și glorioasă istorie, în care unitatea națională și statală făurită acum șase decenii și jumătate și-a menținut și și-a amplificat funcțiile — potrivit cu noile realități, cu etapa dezvoltării social-politice în care ne aflăm. Unitatea este și astăzi și va fi oricînd în viitor o dimensiune fundamentală a noastră, susținînd multiplu aspirațiile și orientările contemporaneității românești. Unitatea nu reprezintă — nici azi, cum n-a reprezentat niciodată — o simplă stare afectivă, cultivată prin trudă și șlefuire intelectuală, livrescă, în individualități sau grupuri, ea este mult mai mult, o stare de conștiință maturizată prin experiența istorică, la nivelul întregii națiuni.

Este de datoria noastră a tuturor ca, pornind de la astfel de premise și urmînd exemplul luminos al respectatului nostru conducător de partid și de stat, tovarășul Nicolae Ceaușescu, să ne dovedim, în strînsă unitate de voință și simțiri, demni făuritori ai societății socialiste multilateral dezvoltate în patria noastră. Și nu am putea-o face cu mai multă temeinicie decît răspunzînd cu toată însuflețirea vibranțelor chemări pe care — încă și încă odată — ni le adresa conducătorul partidului și statului nostru în cadrul Consfățuirii de lucru din 2—3 august a.c. de la Mangalia pe problemele muncii organizatorice și politico-educa-

¹¹ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 23.

tive. Acum, cînd „ne găsim într-o etapă superioară a construcției socialiste, în care avem de rezolvat probleme hotărîtoare pentru destinul patriei noastre socialiste”, spunea cu acest prilej tovarășul Nicolae Ceaușescu, trebuie ca activitatea noastră, a tuturor, „să se ridice la un nivel nou, să fie pătrunsă de spirit revoluționar militant, necesar înfăptuirii neabătute a Programului partidului, ridicării patriei noastre pe noi culmi de progres și civilizație, întăririi suveranității și independenței sale”¹².

Acționînd în acest fel, acum și oricînd în viitor, ne vom putea dovedi demni continuatori ai luptelor seculare ale înaintașilor pentru libertate socială și națională, pentru unitate națională și statală, pentru un viitor luminos, vom putea aduce un distins omagiu — cum procedăm și acum — marilor acte istorice din trecut, printre care și nemuritorului an 1918 pe care-l sărbătorim în aceste clipe, cu deplin respect, pentru a 65-a oară.

¹² Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Consfătuirea de lucru pe problemele muncii organizatorice și politico-educative* din 2—3 august 1983, Edit. politică, București, 1983, p. 14.

„România nouă de astăzi trebuie să devină România Socialistă de mâine”

(Din Declarația Partidului Socialist și Uniunii Sindicale din România — 13 februarie 1919).

ROMÂNIA SOCIALISTĂ LA CEA DE-A 65-A ANIVERSARE A MARII UNIRI DIN 1918

DE

GHEORGHE I. IONIȚĂ

Sărbătorim cu toții în aceste momente — cu întreg entuziasmul ființei noastre, cu întreaga căldură a sufletelor — împlinirea a 65 de ani de la Marea Unire din 1918 a tuturor românilor în cadrul unuia și aceluiași stat, corolar al unor necurmăte lupte seculare ale maselor largi populare pentru unitate statală și națională, independență și un viitor luminos.

După 65 de ani, de pe coordonatele zilelor de azi în care România edifică societatea socialistă multilateral dezvoltată, dispunem de suficientă detașare în timp față de anul 1918 pentru a putea constata — cu măsura obiectivității — tot ceea ce s-a petrecut de-atunci încoace în viața economică, socială și politică a țării, în relațiile sale internaționale, tot ceea ce a fost greu și a necesitat mari eforturi pentru a fi depășit.

În acești 65 de ani, masele largi, poporul român — în ansamblu — au decis prin lupte proprii, eroice și grele asupra soartei lor, înfățișându-se astăzi, în ceasul marelui bilanț, cu o salbă neasemuit de frumoasă de împliniri, care ele însele deschid în fața țării perspective tot mai luminoase. Pe magistrala timpului, visurile socialiștilor români, exprimate atit de sintetic și de cutezător în motto-ul reprodus la începutul acestui articol, s-au împlinit, România înfățișându-se astăzi ca o țară socialistă cu un foarte bine definit trecut, prezent și viitor, o țară industrial-agrară, cu o industrie puternică și o agricultură dezvoltată, în plin progres. „Marile realizări obținute în anii socialismului în dezvoltarea forței economice a țării sînt rodul activității neobosite, pline de abnegație a clasei muncitoare, țărănimii și intelectualității, a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, al eforturilor considerabile, materiale și umane, ale întregului popor pentru ridicarea economico-socială a patriei. Nimic nu am primit din afară în mod gratuit, nimic nu a căzut din cer! Stadiul la care am ajuns este expresia muncii eroice a poporului nostru, a hotă-

ririi și încrederii cu care toți oamenii muncii urmează și înfăptuiesc neabătut politica partidului, a tăriei și forței socialismului, a capacității noii orînduirii de a asigura întregii națiuni un înalt nivel de civilizație materială și spirituală”¹.

În retrospectiva anilor ce au trecut de la evenimentul cardinal pe care-l sărbătorim, dar mai ales în retrospectiva celor aproape patru decenii care s-au scurs de la revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă declanșată la 23 August 1944, ne apare astăzi cu toată claritatea faptul că marile schimbări inoitoare pe care le-a cunoscut țara, realizările impresionante obținute în dezvoltarea economico-socială, în toate domeniile de activitate — pe magistrala anilor socialismului — își au izvorul în justetea politicii promovate de partidul nostru, în capacitatea sa de a mobiliza, de a organiza și de a conduce clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea, întregul popor în opera istorică de transformare revoluționară a societății.

În acest grandios proces revoluționar, un moment istoric cu profunde semnificații îl reprezintă Congresul al IX-lea al partidului, la care, prin voința unanimă a tuturor comunistilor, a întregului nostru popor, a fost ales în fruntea partidului patriotul înflăcărat, militantul revoluționar, omul de mare omenie, devotat trup și suflet cauzei partidului și poporului, idealurilor socialismului, cel care și-a consacrat întreaga viață și muncă intereselor propășirii și independenței patriei, păcii și conlucrării rodnice între națiunile lumii, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

În cei peste 18 ani de cînd în fruntea partidului și statului se află tovarășul Nicolae Ceaușescu, România a cunoscut cea mai rodnică și cea mai dinamică dezvoltare din întreaga ei istorie.

Calitățile strălucite de conducător revoluționar ale tovarășului Nicolae Ceaușescu, spiritul său creator, clarviziunea și profunzimea gândirii sale dialectice, receptivitatea față de tot ce este nou și înaintat, capacitatea sa de a preziona cursul dezvoltării istorice și de a mobiliza energiile creatoare ale clasei muncitoare, ale întregului popor au dat impulsuri hotărîtoare operei revoluționare de edificare a societății socialiste în patria noastră.

În această perioadă, care a intrat în conștiința poporului drept „Epoca Ceaușescu”, s-a îmbogățit considerabil experiența de luptă revoluționară a partidului, au crescut rolul său conducător, capacitatea de a rezolva creator și eficient marile probleme ale edificării societății socialiste multilateral dezvoltate în România.

Privind acum, în clipa de bilanț sărbătorec, spre anii care au trecut, rememorînd mărețele înfăptuiri ale poporului, mai ales de cînd în fruntea partidului și a statului se află cel mai iubit fiu al națiunii noastre socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu, dăm glas mîndriei și satisfacției că din rîndul poporului nostru s-a ridicat un încercat conducător, un mare patriot revoluționar, care — prin strălucită și exemplară dăruire față de cauza poporului român, față de cauza socialismului și păcii — se bucură de

¹ Nicolae Ceaușescu : *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Edit. politică, București, 1979, p. 14.

aleasa prețuire a tuturor cetățenilor patriei, de o înaltă stimă și apreciere în conștiința popoarelor lumii.

De pe astfel de coordonate, la scara marilor valori pe care le-a consacrat socialismul în viața României, omagiem în aceste momente împlinirea a 65 de ani de la Marea Unire din 1918.

Desigur, spațiul ce ne stă, în continuare, la îndemână nu ne permite o foarte cuprinzătoare trecere în revistă a realităților zilelor noastre, a perspectivelor ce se deschid în calea făuririi noii societăți pe pământul României. Este motivul pentru care ne vom rezuma la reliefaarea unor date esențiale în următoarele probleme :

1. Coordonate ale strategiei dezvoltării industriale a țării.
2. Agricultură — ramură de bază a economiei naționale.
3. Știința și cercetarea — componente fundamentale ale progresului economico-social.
4. Prezența activă a economiei noastre în circuitul internațional de valori.
5. Sporirea bunăstării — țelul suprem al politicii partidului și statului nostru.
6. Participarea tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, la conducerea treburilor țării.
7. Întărirea rolului conducător al partidului comunist în dezvoltarea societății noastre, afirmarea puternică a spiritului revoluționar — preocupări prioritare în etapa actuală.
8. România Socialistă în context internațional.

1. După cum este cunoscut, industria României este astăzi de peste 50 de ori mai puternică decât cea a anului 1938 — anul cu economia cea mai dezvoltată înaintea celui de-al doilea război mondial. În comparație cu anul 1950, anul în care am trecut la primul plan cincinal, deci la construcția de fapt a societății socialiste, țara noastră a cunoscut de asemenea o impetuoasă dezvoltare în toate domeniile. Pornind de la produsul social și venitul național pe locuitor, putem spune că România este astăzi de 15 ori mai bogată decât în 1950. Cea mai elocventă este în această privință situația fondurilor fixe — care constituie baza dezvoltării societății — și care sînt de 9 ori mai mari decât cele existente în 1950. „Deci ceea ce s-a realizat în secole și secole de dezvoltare economică a poporului nostru — aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului nostru, președintele României socialiste —, în numai 30 de ani orînduirea socialistă a reușit să mărească de peste 9 ori”².

Socotim potrivit să menționăm în acest cadru că producția industrială a României a crescut în perioada 1971—1980 într-un ritm mediu

² Nicolae Ceaușescu : *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră, la problemele teoretice, ideologice și activitatea politică, educativă a partidului prezentată la Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie 1982, Edit. politică, București, 1982, p. 19.*

anual de 11,2%, superior celor realizate, în aceeași perioadă, de Austria, Belgia, Canada, Franța, R.F.G., S.U.A., Japonia, țări în care ritmurile de creștere s-au situat între 2,5—4,3%.

Tot astfel socotim semnificativ că producția industrială a României anului 1950 se realizează azi la noi în 10 zile, iar cea din 1965 în 60 de zile. De asemenea, menționăm că, în prezent, industria constructoare de mașini, împreună cu industria chimică și alte sectoare industriale, participă cu două treimi la realizarea exportului României socialiste. Economia națională dispune astăzi de peste 2000 miliarde fonduri fixe, peste 80% din acestea realizându-se în ultimii 15 ani. Comparativ cu anul 1950, volumul fondurilor fixe a fost în anul 1981 de 9 ori mai mare. Și poate mai semnificativ decât oricare alt parametru este că toate județele țării dispun de capacitatea de producție pentru realizarea unei producții industriale de peste 10 miliarde lei, față de numai 3 județe în 1965 și 21 județe în 1975³.

În planul activității desfășurate pe multiple planuri de România socialistă pentru lichidarea decalajelor față de țările dezvoltate, dorim să relevăm că, pășind ferm pe drumul industrializării socialiste, România s-a apropiat sau chiar a depășit o serie de țări dezvoltate din punct de vedere economic în ce privește producția pe locuitor la un șir de produse importante: energie electrică, oțel, cauciuc sintetic, fire și fibre artificiale, îngrășăminte chimice, ciment, aparate de radio, frigider, televizoare, țesături, încălțăminte etc.

În perioada 1950—1981, de pildă, producția de energie electrică pe locuitor a crescut în România de 23 ori, iar în Statele Unite de 4 ori. În Franța producția de energie electrică pe locuitor era de 6 ori mai mare în 1950 decât în România, iar în 1980 diferența a rămas sub 40%; față de Italia decalajul de peste 4 ori în 1950 s-a redus sub 10% în 1980. Producția de oțel pe locuitor a crescut în România, în perioada 1951—1980, de 17 ori; în anul 1980 țara noastră a realizat o producție de oțel pe locuitor mai mare decât S.U.A., Anglia, Italia și Franța. Este semnificativ și în privința venitului național pe locuitor că, față de țările dezvoltate, în anul 1950 era în România de 15—20 de ori mai mic iar astăzi este de cel mult 4—5 ori mai mic⁴.

Datele mai sus prezentate și altele care pot fi avute în continuare în atenție ne conduc firește la punerea deschisă a problemei eforturilor pe care am fi trebuit să le facem dacă România nu ar fi optat și nu ar fi înfăptuit o măreață operă de industrializare socialistă. Tabelul următor înfățișează succint cit ne-ar fi costat procurarea unor produse pe care ar fi trebuit să le importăm dacă economia românească nu ar fi urmat calea industrializării⁵.

Un calcul elementar ne conduce, în continuare, la stabilirea sumelor care ne-ar fi costat asigurarea bazei tehnico-materiale a agriculturii existente în anul 1981. În cazul tractoarelor: 156000 bucăți × 12000 dolari = = 1872 milioane dolari; combine autopropulsate: 44000 bucăți × 62000

³ Aceste date sintetice sînt reproduse după „Știința” din 12 iunie 1983.

⁴ Ibidem.

⁵ Tabelul este reprodus după „Știința” din 12 iunie 1983.

dolari = 2728 milioane dolari; îngrășăminte chimice: 1600000 tone × × 180 dolari = 288 milioane dolari.

Produsul	Piața	U.M.	Pretul (în dolari)	Total dolari la nivelul producției românești din 1981
Televizoare alb-negru	R.F.G.	buc.	150—245	104.000.000
Frigidere	R.F.G.	buc.	210	84.000.000
Tractoare	Franța	buc.	10.300—13.000	816.000.000
Combine autopropulsate	Franța	buc.	43.000—84.000	372.000.000
Locomotive electrice și diesel pentru linii magistrale	R.F.G.	buc.	68.000	1.700.000
Autocamioane	R.F.G.	buc.	50.000—60.000	1.100.000.000
Autoturisme	Franța („Renault”)	buc.	8 100	745.200.000
Îngrășăminte chimice	S.U.A.	tona	175—180	475.000.000
Fibre chimice	S.U.A.	tona	1780—1970	384.000.000
Laminate de oțel	Olanda	tona	270—367	3.010.000.000

Rezultă că numai pentru dotarea agriculturii cu acest număr de tractoare, combine autopropulsate și asigurarea îngrășămintelor chimice, fără a mai socoti celelalte tipuri de mașini-unelte agricole, economia noastră ar fi trebuit să cheltuiască aproape 5 miliarde de dolari.

Dar calculele se pot face în continuare și asupra altor ramuri ale economiei naționale, ceea ce nu ar aduce decât în sprijin noi argumente pentru recunoașterea însemnătății efortului propriu pe care România Socialistă l-a făcut și-l face pentru industrializarea sa puternică și multi-laterală.

În această optică, dorim să subliniem în mod deosebit faptul că dinamica înaltă a dezvoltării industriale a României — pînă la nivelul atins astăzi — are la bază mai ales transformările structurale intervenite în industrie cu deosebire după istoricul Congres al IX-lea al partidului, prin promovarea hotărîtă a ramurilor și subramurilor industriale, a acelor activități care asigură promovarea largă a progresului tehnico-științific în întreaga economie, o valorificare superioară a potențialului de resurse și forță de muncă: metalurgia oțelurilor superioare, electronica, electro-tehnica, producția de elemente de automatizare, de mașini-unelte de mare performanță, chimia de sinteză fină, de tonaj redus și valoare ridicată ș.a. Este semnificativ că numai ponderea industriei constructoare de mașini și a chimiei în totalul producției industriale era la începutul anului trecut de peste 40% față de mai puțin de 13% în 1938.

Sînt desigur și alte elemente care trebuie subliniate pentru a pune mai bine în lumină rolul și importanța cu totul deosebită a industriei în strategia dezvoltării economiei. Astfel, productivitatea muncii în ultimele trei decenii a crescut în industrie de cca. 9,5 ori, realizîndu-se un ritm mediu anual de creștere de cca. 7,5%; în cincinalul 1981—1985 sporirea prevăzută este de peste 40%, într-un ritm mediu anual de aproape 7%. Este important de reținut că în actualul cincinal cca. 85% din sporul

venitului național se va obține pe seama creșterii productivității muncii sociale.

Dar mai presus decît orice element particularizat al judecăților noastre se impune credem concluzia pe care o desprindea tovarășul Nicolae Ceaușescu în privința locului și rolului industrializării României în decursul dezvoltării noastre istorice. „Acum, în actualele împrejurări ale crizei economice mondiale — afirma recent conducătorul partidului și statului nostru —, putem afirma cu deplin temei că politica partidului nostru de creare a unei industrii puternice, moderne s-a dovedit și se dovedește pe deplin justă. Fără existența unei asemenea industrii nu am putea face față problemelor grele actuale din economia internațională... Dacă nu am fi realizat o asemenea industrializare a țării, România ar fi rămas pentru o vreme îndelungată într-o stare de înapoiere care ar fi afectat grav construcția socialismului, munca și viața poporului nostru”. Și tot în acest fel, considera tovarășul Nicolae Ceaușescu la Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie 1982 : „Dacă România, trecînd pe calea construcției socialiste, nu ar fi acționat pentru dezvoltarea puternică a forțelor de producție, pentru realizarea unei industrii moderne pe baza tehnicii celei mai avansate, am fi rămas în continuare o țară slab dezvoltată, dependentă de țările industrializate. Dezvoltarea puternică a industriei socialiste, amplasarea forțelor de producție și progresul industriei în toate județele au constituit și constituie factorul esențial al victoriei socialismului, al trecerii la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea spre comunism”⁶.

2. Dezvoltarea intensivă și multilaterală a agriculturii a devenit un obiectiv central al politicii partidului și statului nostru și face parte integrantă din politica științifică de dezvoltare multilaterală a societății, de făurire a unei economii puternice, unitare, echilibrate, care să asigure ridicarea continuă a nivelului de viață material și spiritual al întregului popor, suveranitatea și independența națională. Este important de a fi precizat că modernizarea economiei naționale în plin proces de revoluție tehnico-științifică nu afectează importanța economică, socială și politică a agriculturii, chiar dacă asistăm la reducerea însemnată a ponderii ei în utilizarea forțelor de producție, în produsul social și venitul național.

Corelația strînsă ce trebuie să existe între industrie și agricultură a fost scoasă în relief de tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul al II-lea al consiliilor de conducere ale unităților agricole socialiste, din februarie 1981 : „Pornind de la principiile generale ale socialismului și de la realitățile concrete ale țării noastre, Programul partidului, Congresul al XII-lea au trasat ca obiectiv central, dezvoltarea concomitentă și puternică atît a industriei și îndeosebi a producției de materii prime energetice, cît și a agriculturii — ca ramură de bază a economiei naționale. În acest spirit, partidul asigură, odată cu progresul neînterupt al industriei, ridicarea la un nivel și mai înalt a rolului agriculturii în dezvoltarea echilibrată a întregii economii, în satisfacerea cerințelor de viață ale poporului, în întreaga operă de construcție socialistă”.

⁶ Nicolae Ceaușescu : *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră ...*, p. 20.

Ținând seama de obiectivul fundamental pentru cincinalul 1981 — 1985, Congresul al XII-lea al P.C.R. a trasat sarcina dezvoltării puternice a agriculturii. În această direcție, pentru a reliefa importanța deosebită a agriculturii în contextul dezvoltării generale, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia: „Să înțelegem bine că agricultura este o ramură fundamentală pentru societatea noastră, că fără agricultură nu putem realiza socialismul, nici socialismul multilateral dezvoltat, nici comunismul”.

După cum este cunoscut, industria și-a sporit și-si sporește continuu și substanțial aportul la creșterea și modernizarea bazei tehnico-materiale a agriculturii noastre. Numărul de tractoare din dotarea agriculturii a crescut de la 13700 în 1950 la 156000 în anul 1981, iar cel al combinelor autopropulsate pentru cereale de la 292 în 1965 la 44000 în 1981. Cantitatea de îngrășăminte chimice livrată agriculturii a sporit de la 6000 tone în 1950 la peste 1600000 tone în 1981. Suprafața amenajată pentru irigații a crescut de la 229900 hectare în 1965 la 2318000 hectare în 1981. Drept rezultat, numai în deceniul 1970—1980 producția agricolă a crescut de peste 1,6 ori⁷.

Sînt bine cunoscute performanțele și rezultatele obișnuite pe care le raportează an de an agricultura noastră socialistă. Ele constituie o dovadă elocventă a superiorității agriculturii socialiste, a justetei politicii partidului nostru, a măsurilor hotărîte întreprinse de conducerea partidului și statului, de tovarășul Nicolae Ceaușescu, de dezvoltare și modernizare a acestei ramuri de bază a economiei naționale. În lumina hotărîrilor Congresului al XII-lea al P.C.R., în cincinalul 1981—1985 dezvoltarea prioritară a agriculturii, ramură care condiționează progresul economico-social general al țării noastre, necesită înfăptuirea unei noi și profunde revoluții agrare, care să cuprindă toate verigile de care depinde creșterea substanțială a producției agricole, a productivității muncii, a nivelului tehnic și științific, a eficienței economice, activitatea socială generală de la sate, lărgirea orizontului de cunoaștere științifică și educație revoluționară a oamenilor muncii de la sate.

Înfăptuirea unei profunde revoluții agrare este un imperativ al trecerii la o nouă calitate, ea trebuind să se materializeze într-o creștere importantă a randamentelor la cultura plantelor și a producțiilor din zootehnie, în ridicarea eficienței economice în această ramură de bază a economiei naționale. Pentru înfăptuirea noii revoluții agrare, pe care o putem socoti drept o revoluție a noii calități în agricultură, există create condițiile obiective. Agricultura de azi dispune de o puternică bază tehnico-materială, de un cadru organizatoric superior, de o dotare corespunzătoare cu mașini și utilaje, de un program de perspectivă menit să pună mai bine în valoare marile sale resurse — fondul funciar, forța de muncă și de creație a celor care activează în această ramură — pentru a răspunde cerințelor dezvoltării armonioase a economiei naționale în întregul ei, asigurării progresului necontenit al patriei noastre.

De o importanță vitală pentru dezvoltarea agriculturii noastre socialiste, pentru progresul întregii economii naționale este Programul național pentru asigurarea unor producții agricole sigure și stabile, prin creșterea potențialului productiv al pămîntului, mai buna organizare

⁷ Date reproduse după „Scnteia” din 21 iunie 1983.

și folosire în mod unitar a terenurilor agricole, a întregii suprafețe a țării, realizarea irigațiilor pe cca. 55—60% din suprafața arabilă, a lucrărilor de desecări și combatere a eroziunii solului.

Prin tot ceea ce s-a întreprins și se întreprinde pe tărîmul dezvoltării activității din agricultură sînt create în prezent condiții din ce în ce mai bune pentru aprovizionarea populației cu produse agroalimentare, pentru crearea disponibilităților necesare exportului; agricultura îndeplinindu-și și putînd să-și îndeplinească în continuare rolul de ramură de bază a economiei naționale.

3. Strategia de largă anvergură a determinării progresului economico-social al României Socialiste, strategie concepută și aplicată cu contribuția hotărîtoare a tovarășului Nicolae Ceaușescu, presupune, implică — într-o zonă de mare însemnătate — dezvoltarea puternică a științei și cercetării.

După cum este cunoscut, Congresul al XII-lea al partidului și — de la el încoace — alte evenimente remarcabile, precum Conferința Națională a partidului din 16—18 decembrie 1982, au scos în evidență rolul hotărîtor în etapa actuală al științei și tehnologiei pentru creșterea economică, pentru asigurarea resurselor energetice și lărgirea bazei proprii de materii prime, pentru ridicarea gradului de eficiență a întregii activități.

În prezent se fac eforturi apreciabile pentru valorificarea superioară a bazei tehnico-materiale și umane a științei și tehnologiei care a fost puternic dezvoltată în ultimele planuri cincinale. Așa, de pildă, dacă în anul 1965 personalul ocupat în cercetare era de 50 mii de persoane, în 1980, numărul lor crește la aproape 200 mii, iar în 1985 se prevede să ajungă la 245 mii. Fondurile fixe ale cercetării au sporit în 1980 de 4,5 ori față de 1965, iar cheltuielile pentru știință și tehnologie au crescut de la 5 miliarde lei în cincinalul 1961—1965 la peste 46 miliarde în perioada 1976—1980, prevăzîndu-se să se atingă 70 miliarde lei în cincinalul 1981—1985⁸.

În condițiile alocării unui volum mare de fonduri pentru activitatea de cercetare, dezvoltare tehnologică și introducerea progresului tehnic, problema eficienței utilizării acestora devine o problemă de prim ordin. Eficiența cercetării științifice și progresului tehnic se asigură astăzi în primul rînd printr-o riguroasă selectare a obiectivelor de cercetare, încă de la introducerea în plan, astfel încît acestea să fie strîns legate de obiectivele majore ale dezvoltării economico-sociale a țării. Adoptarea de către Congresul al XII-lea al P.C.R. a Programului—directivă de cercetare științifică, dezvoltarea tehnologică și de introducere a progresului tehnic a stimulat nivelul calitativ al procesului de selectare.

4. Ca urmare a modernizării structurii economiei naționale, a racordării acesteia la tendințele actuale și de perspectivă ale economiei mondiale, generate de revoluția științifico-tehnică contemporană, a sporit și sporește permanent productivitatea muncii sociale, s-a îmbunătățit locul țării noastre în cadrul diviziunii internaționale a muncii. România Socialistă a depus și depune mari eforturi pentru creșterea volumului relațiilor sale economice externe, pentru participarea ei la circuitul economic mondial.

⁸ Datele sînt preluate din articolul lui Mihail Florescu : *Știința și cercetarea — componente hotărîtoare ale progresului economiei* în „Revista economică”, nr. 33 din august 1983, p. 101

Progresul forțelor de producție ale țării a permis și permite creșterea neconținută a eficienței relațiilor economice externe ale României Socialiste.

Rezultatul profundelor modificări structurale pe ramuri ale economiei noastre naționale, inclusiv în structura comerțului exterior, este reflectat în plan calitativ de ritmul creșterii economice, respectiv sporirea venitului național pe locuitor într-un ritm pe care puține țări ale lumii l-au înregistrat, ca și de participarea României la comerțul mondial la cote în permanentă ascensiune. Potrivit calculului Băncii Mondiale⁹, ritmul mediu anual de creștere a produsului național brut pe locuitor în perioada 1965—1980 situa România Socialistă pe locul întâi în Europa și pe unul din primele locuri în lume. Totodată, exportul românesc a înregistrat și înregistrează o dinamică superioară exportului mondial, atât în ce privește ansamblul mărfurilor, cât și grupa mărfurilor manufacturate, ceea ce a dus și duce la îmbunătățirea participării României Socialiste la comerțul mondial, caracterizată cantitativ prin sporirea ponderii țării noastre în exportul mondial total, iar calitativ, printr-o participare tot mai însemnată la exportul de produse manufacturate.

Dezvoltînd cu precădere, în ultimii ani acele industrii care au cunoscut și pe plan mondial o tendință ascendentă, România Socialistă a micșorat decalajul față de țările dezvoltate în sectoare importante ale industriei, depășind considerabil media mondială în ce privește producția pe locuitor la numeroase produse ale industriei moderne.

5. În anii socialismului victorios și cu deosebire astăzi suportul material al traducerii în viață a amplelor programe și măsuri de creștere a nivelului de trai al populației l-a constituit faptul că politica de dezvoltare continuă, în ritm susținut, echilibrată a întregii economii naționale a fost concepută astfel încît dezvoltarea economică să nu devină un scop în sine, ci să fie subordonată ridicării bunăstării populației, înfloririi personalității umane. La baza acestei concepții se află o analiză riguroasă a realităților concrete din țară, conectate stărilor de lucruri din viața internațională, necesitatea ca poporul român să se poată bucura de binefacerile noii societăți socialiste. Ținîndu-se seamă de aceste temeuri a fost elaborată o strategie pe termen lung a cărei esență constă în opțiunea pentru stabilirea — în condițiile țării noastre — a unei rate înalte a acumulării care a constituit impulsul fundamental al dezvoltării forțelor de producție. Aceasta a avut drept consecință creșterea în ritmuri rapide a venitului național, ceea ce a permis, printr-o politică justă de împărțire a acestuia în fond de consum individual și fond de consum social, o creștere echitabilă a posibilităților tuturor membrilor societății de acoperire a nevoilor lor. Pe de altă parte, punerea în practică a programelor de dezvoltare a economiei — îndeplinite prin politica de industrializare, de dezvoltare socialistă a agriculturii ca și a celorlalte ramuri ale economiei — a permis crearea de condiții materiale tot mai bune, de la o etapă la alta, pentru acoperirea nevoilor de bunuri materiale și de servicii ale populației.

Deosebit de semnificativ pentru evidențierea fundamentelor economice ale creșterii nivelului de trai al populației este sporul efectiv de venit național raportat pe un locuitor. Astfel, în anul 1980 față de 1975

⁹ Vezi „World Bank Atlas”, 1976, p. 5 și „World Bank Atlas”, 1981, p. 6.

sporul menționat a fost de aproape 8 000 lei, cu aproape 30 % mai mare decât cel realizat în 1975 față de 1970. În anul 1980, numai sporul de venit național realizat pe locuitor față de 1970 era mai mare decât întreaga venit național pe locuitor din 1965. Aceste realizări importante înregistrate în creșterea avuției naționale și a puterii economice a țării noastre au constituit elementul hotărâtor care a stat la baza succeselor realizate în creșterea nivelului de trai al populației.

Dezvoltarea forțelor de producție, a bazei tehnico-materiale a societății a asigurat și asigură creșterea retribuției reale a oamenilor muncii — în ultimele trei decenii de mai bine de patru ori —, a desfacerilor de mărfuri — de 15 ori —, ceea ce se reflectă în faptul că la o serie de produse de bază consumul pe locuitor, în condițiile creșterii populației, a înregistrat progrese deosebit de importante.

În perioada 1950 — 1980, potrivit raportărilor Plenarei lărgite a C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie 1982, în condițiile creșterii numărului locuitorilor de muncă cu peste 5 milioane, retribuția medie nominală netă a sporit de la 330 lei la 2 238 lei lunar. De asemenea, veniturile nominale nete lunare ale țărănimii au crescut de la 167 lei la cca. 1400 lei. Cheltuielile social-culturale pe un locuitor au crescut de la 211 lei la cca 3 200 lei¹⁰.

În ce privește consumul populației, în cei 30 de ani avuți în vedere, acesta a crescut pe locuitor la carne de 3,7 ori, la lapte de 1,6 ori, la ouă de 4,5 ori, la zahăr de 4 ori, la legume de peste 2 ori. Este deosebit de important faptul că aceste sporuri s-au realizat în condițiile creșterii rapide a populației urbane — de la 3,7 milioane în 1948 la 11,0 milioane în 1980¹¹.

A crescut, totodată, gradul de înzestrare a populației cu obiecte de folosință îndelungată și, în special, cu televizoare, frigider, autoturisme și altele. La o serie de produse alimentare și industriale consumul a ajuns la nivelul multor țări dezvoltate.

În perioada 1950—1980 s-au construit cca. 4,6 milioane locuințe, ceea ce înseamnă că aproximativ 70% din populația țării beneficiază de locuințe noi. În actualul cincinal, după cum se știe, acestui obiectiv al construcției de noi locuințe i se acordă o atenție deosebită. România se situează astăzi, în ceea ce privește numărul locuințelor date în folosință la 1000 de locuitori, înaintea unor țări cum sînt: Austria, Danemarca, Franța, R.F. Germania, Italia, Olanda și Suedia.

S-a îmbunătățit și se îmbunătățește necontenit starea de sănătate a populației. Mortalitatea infantilă a scăzut de la 142,7 la mia de copii născuți vii în 1948 la 29,3 în 1980. Ritmul mediu anual de creștere a populației a fost de 1,1%, ceea ce situează România printre țările care au cea mai rapidă evoluție demografică din Europa. Totodată, durata medie de viață a crescut de la 42 de ani în 1932 la 70 de ani în perioada 1976—1980¹².

Cheltuielile social-culturale pe un locuitor au crescut, în 1982, față de 1950, de peste 17 ori.

¹⁰ Nicolae Ceaușescu: *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră...*, p. 21.

¹¹ Nicolae Ceaușescu: *Op. cit.*, p. 21—22.

¹² Nicolae Ceaușescu: *Op. cit.*, p. 22.

În mod deosebit dorim să subliniem în continuare că eforturile întreprinse pentru dezvoltarea economică a țării, pentru creșterea avuției naționale și a eficienței economice au permis adoptarea în ultimii ani, din inițiativa și sub directa îndrumare a tovarășului Nicolae Ceaușescu, a unui complex de măsuri menite să contribuie la creșterea nivelului de trai al populației, a tuturor elementelor componente ale acestui sistem. Pentru prima dată în istoria poporului român au fost inițiate programe speciale atotcuprinzătoare pentru creșterea nivelului de trai al populației, primul adoptat de Conferința Națională din 1977 pentru perioada 1976—1980, ale cărui prevederi au fost realizate cu succes, iar cel de al doilea de Congresul al XII-lea al partidului pentru perioada 1981—1985, în curs de realizare. Caracteristica esențială a acestor programe constă în aceea că ele au cuprins și cuprind practic toate elementele esențiale — cantitative și calitative — ale creșterii nivelului de trai, începînd cu cele referitoare la sporirea veniturilor din munca și din fondurile sociale, asigurarea fondului de bunuri și servicii pentru crearea unor condiții tot mai bune de viață, de instruire și asistența socială etc. și terminînd cu măsuri concrete de creștere a timpului liber, de protecție și ameliorare a mediului ambiant. Caracterul atotcuprinzător al acestor programe a fost determinat și de faptul că fiecare din ritmurile de creștere precum și prevederile în ansamblul lor au fost și sînt pătrunse de grija statornică a partidului nostru față de toți membrii societății, din toate zonele țării, indiferent de vîrstă, sex, naționalitate.

Pentru a oferi doar cîteva exemple ilustrative în acest plan, am desprinde din fructuoasa dezbatere realizată la Conferința Națională a partidului din 16—18 decembrie 1982 obiectivul trecerii în anul 1983 la sporirea retribuției, măsură care, știut este, a și început să se aplice potrivit Hotărîrii adoptate de Comitetul Politic Executiv al C.C. al P.C.R., la 6 septembrie 1983¹³. Pe ansamblu se prevede că, în actualul cincinal, se va putea realiza o creștere a retribuției oamenilor muncii de cca. 8—10%. Sînt prevăzute totodată creșteri cu cca. 12% ale veniturilor țărănimii¹⁴.

Potrivit programelor de autoconducere și autoaprovizionare sînt avute în vedere măsuri energice de întărire a răspunderii comunelor, orașelor și județelor în realizarea bunurilor de consum agroalimentare și industriale necesare unei bune aprovizionări.

Din bogăția de probleme și de idei cuprinse în Raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu Conferinței Naționale a partidului am reține — cu deosebit interes — sublinierea că „Pe ansamblu, în condițiile grele ale actualei situații economice, cînd în multe țări se iau măsuri de reducere a consumurilor și veniturilor, vom asigura în continuare creșterea veniturilor oamenilor muncii, ale populației, creșterea bunăstării materiale și spirituale a întregului popor — țelul suprem al politicii partidului, esența societății socialiste multilateral dezvoltate pe care o edificăm în România”¹⁵.

¹³ „Scinteia” din 7 septembrie 1983.

¹⁴ Nicolae Ceaușescu : *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român* 16—18 decembrie 1982, Edit. politică, București, 1982, p. 35.

¹⁵ Nicolae Ceaușescu : *Op. cil.*, p. 36.

6. La temelia României Socialiste de azi se regăsesc cu pregnanță legătura puternică, indestructibilă între partidul comunist și popor, consultarea sistematică a oamenilor muncii înainte de elaborarea marilor acte de politică internă și externă, afirmarea spiritului de inițiativă al maselor, implicarea lor activă, responsabilă în adoptarea și îndeplinirea programelor de dezvoltare economico-socială a țării.

Participarea tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, la conducerea treburilor țării are, în societatea noastră socialistă, o bază politică : puterea de stat o deține poporul. Și are, totodată, o bază economică : generalizarea proprietății socialiste în întreaga economie națională, oamenii muncii fiind nu numai adevărații stăpâni ai avuției țării, dar și organizatorii întregii activități de producție. Cît privește baza ideologică a participării poporului la conducerea societății, ea s-a consolidat prin înrădăcinarea trainică în conștiința maselor a principiilor materialismului dialectic și istoric. Faptul că, prin grija partidului comunist, a tovarășului Nicolae Ceaușescu, a fost creat un amplu cadru politic-economic-ideologic menit să asigure exercitarea drepturilor și onorarea îndatoririlor cetățenești contribuie, în mod fundamental, la valorificarea superioară a experienței și înțelepciunii oamenilor muncii în activitatea de conducere a societății noastre socialiste.

Trăim o epocă în care partidul nostru acționează pentru ca toate energiile poporului, toate resursele sale de inițiativă, de creativitate, de dăruire patriotică, de spirit revoluționar să fie pe deplin valorificate. Un partid de masă nici nu poate avea un țel mai generos, mai însuflețitor decît făurirea unei societăți pentru popor, prin popor. Reiese acest obiectiv cu toată claritatea din sistemul democrației noastre socialiste, pe care — pe drept cuvînt — tovarășul Nicolae Ceaușescu îl aprecia în cadrul Plenarei lărgite a C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie 1982 „un sistem democratic unic în felul său, în care reprezentanții direcți ai maselor populare hotărăsc asupra destinelor țării, asupra căilor de înfăptuire neabătută a Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare spre comunism, asupra politicii interne și externe, stabilesc măsurile pentru dezvoltarea continuă a patriei, întărirea unității și forței sale materiale și spirituale, a suveranității și independenței României”.

Pornind de la concepția că socialismul este opera conștientă a poporului, partidul nostru, secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, au acționat și acționează pentru a asigura, în forme viabile, participarea directă, democratică a întregului popor la conducerea societății. Dezvoltarea fără precedent a forțelor de producție, a bazei tehnico-materiale a societății, înflorirea științei și culturii, transformarea revoluționară a învățămîntului, asigurarea unui înalt nivel de civilizație socialistă, materială și spirituală, sînt fapte ce dovedesc, practic, cu forța lor de convingere, ce poate realiza un popor care, sub conducerea partidului comunist, a luat soarta țării în propriile sale mâini.

Expresie concentrată a realizărilor dobîndite în întreaga operă de edificare a noii orînduiri în România, democrația muncitorească revoluționară se înscrie ca una dintre cuceririle de seamă, istorice ale poporului român în anii acestui Ev aprins, ea nefiind un scop în sine, ci o cale reală, eficientă de participare a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, la făurirea de către întregul popor a propriei

sale istorii, a propriului său viitor. Sub această aură sărbătorim — cu demnitate și mândrie — în aceste zile împlinirea a 65 de ani de la Marea Unire din 1918.

7. Pentru înfățișarea problematicii complexe care se situează astăzi în centrul vieții organizatorice și politico-educative a partidului nostru ne vom servi — în cele ce urmează — de substanțialele aprecieri conținute în documentul de excepțională însemnătate pentru afirmarea puternică a spiritului revoluționar, pentru întărirea rolului conducător al partidului în dezvoltarea societății noastre socialiste, cuvântarea rostită de tovarășul Nicolae Ceaușescu la Consfătuirea de lucru pe problemele muncii organizatorice și politico-educative care a avut loc în vara acestui an, în zilele de 2—3 august, la Mangalia¹⁶.

Pornind de la aprecierea rezultatelor bune obținute în îndeplinirea sarcinilor planului pe acest an hotărâtor al actualului cincinal, tovarășul Nicolae Ceaușescu pune aceste rezultate în strinsă legătură cu intensa activitate desfășurată de organele și organizațiile de partid, care au drept țel esențial unirea eforturilor tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, în vederea îndeplinirii în cele mai bune condiții a planului de dezvoltare economico-socială a patriei. Rodnicia eforturilor constituie dovada cea mai concludentă că România socialistă de azi este condusă de un partid puternic, cu o unitate monolitică, „un adevărat partid de masă, stimat și urmat cu încredere de întregul popor”¹⁷.

În prezent, în fața națiunii noastre se află obiective deosebit de importante. În raport direct cu această complexitate sporită — așa cum s-a subliniat în ampla cuvântare a secretarului general al partidului — trebuie să se situeze și preocuparea pentru perfecționarea activității organelor și organizațiilor de partid. Un partid care își întemeiază întreaga sa existență și activitate pe dialectica materialismului științific și istoric trebuie să fie capabil în orice moment să dea cele mai judicioase răspunsuri la solicitările vieții. Din perspectiva acestui imperativ, secretarul general al partidului nostru a ridicat în fața comuniștilor noi cerințe privind creșterea rolului conducător al partidului, ridicarea la un nivel superior a activității organizatorice și de conducere a tuturor organelor de partid și de stat.

În concepția clarvăzătoare a secretarului general al partidului împlinirea unui asemenea obiectiv implică, înainte de toate, organizarea temeinică și în detaliu a muncii pentru realizarea în cele mai bune condiții a hotărârilor, a legilor, a tuturor planurilor și programelor de activitate. O experiență de aproape 4 decenii de construcție socialistă a validat pe deplin adevărul că socialismul nu se poate construi prin nesocotirea legilor, prin încălcarea lor. Orice nesocotire a acestui adevăr s-ar întoarce ca un bumerang împotriva eforturilor constructive ale poporului. Tocmai de aceea tovarășul Nicolae Ceaușescu a insistat și de această dată asupra necesității studierii temeinice și însușirii de către toate organele de partid și de stat — de sus și pînă jos — a tuturor hotărârilor și legilor țării.

Acestui deziderat trebuie să i se adauge efortul de repartizare a forțelor și de cuprindere a tuturor sectoarelor de activitate, cerință incom-

¹⁶ Cuvântarea a apărut în Edit. politică, București, 1983.

¹⁷ Nicolae Ceaușescu : *Op. cit.*, p. 6.

patibilă cu practica unor organe de partid și de stat de a începe multiple activități și apoi de a le abandona „pe nesimțite” pe drum. Creșterea rolului conducător al partidului, s-a subliniat în consfătuire, impune o asemenea organizare a muncii încît să nu rămînă nici un sector, nici o activitate și nici o problemă care să nu fie în atenția organelor de partid și de stat, să nu li se asigure condițiile înfăptuirii în viață, care să nu fie urmărite pînă la capăt. O asemenea capacitate de cuprindere a realității economico-sociale de către organele și organizațiile de partid se asigură, în viziunea secretarului general al partidului, numai prin stabilirea de sarcini concrete pentru fiecare activist, pentru fiecare membru de partid — condiție indispensabilă pentru întărirea răspunderii în muncă, pentru întronarea unei discipline și ordini desăvîrșite în activitatea comuniștilor. Mînușoasa repartizare a sarcinilor trebuie să fie dublată de controlul îndeplinirii acestora, prin raportarea periodică, de către fiecare activist și fiecare membru de partid, a modului în care își desfășoară activitatea, în care își duc la bun sfîrșit îndatoririle ce le revin, sarcinile încredințate. Rolul conducător al partidului capătă valențe superioare numai prin activitatea exemplară desfășurată de fiecare dintre membrii săi. De aici și necesitatea dezvoltării spiritului critic și autocritic.

Apartenența la partidul nostru comunist incumbă mari și multiple responsabilități din partea fiecărui comunist, indiferent dacă acesta este muncitor al uzinei, al ogorului, al științei, învățămîntului și educației sau al simțirii și rostirii prin arte. Intrînd în rîndurile partidului, fiecare comunist își asumă implicit nenumărate îndatoriri ce decurg din înalta misiune de forță politică conducătoare a partidului. În virtutea acestei realități, comunistul trebuie să se manifeste în toate împrejurările ca un conducător revoluționar, capabil să pună, în orice împrejurare, mai presus de interesele personale interesele partidului, ale poporului, să se dăruiască cu toată puterea sufletului cauzei nobile a partidului, luptînd fără preget, pînă la sacrificiul de sine, pentru izbînda acesteia. Un asemenea profil de comunist revoluționar are în vedere tovarășul Nicolae Ceaușescu în referirile făcute, la consfătuirea de lucru, la necesitatea formării comuniștilor ca adevărați revoluționari de profesie, capabili să răspundă la orice sarcină încredințată de partid, să fie în măsură oricînd să lucreze oriunde o cer dezvoltarea socială a țării, făurirea socialismului multilateral dezvoltat în patria noastră, să-și facă exemplar datoria atît față de generația lor, cît și față de generațiile viitoare. Un asemenea statut social superior comunistul și-l poate asigura numai adăugînd cunoștințelor sale profesionale un puternic spirit revoluționar de luptă, prin însușirea științei revoluționare materialist-dialectice. Exercițarea în cele mai bune condiții de către fiecare comunist a înaltelor sale responsabilități politice necesită, în viziunea secretarului general al partidului, îmbinarea corespunzătoare a calității lor de autentici specialiști cu aceea de adevărați revoluționari comuniști, contopirea celor două laturi ale cunoașterii cu spiritul de luptă pentru transformarea revoluționară a lumii. Acesta este și trebuie să fie criteriul esențial pentru alegerea și promovarea în activul și în organele de partid a celor mai buni și mai activi membri ai partidului.

În concepția secretarului general al partidului, afirmarea puternică a spiritului revoluționar al comunistului este condiționată de ridicarea

permanentă a nivelului politic și ideologic prin participarea la întreaga activitate politico-educativă desfășurată de partid. Subliniind și cu acest prilej faptul că formarea conștiinței revoluționare a omului nou a rămas întrucâtva în urma dezvoltării forțelor de producție, tovarășul Nicolae Ceaușescu a enunțat cu claritate direcțiile în care trebuie acționat pentru a ridica nivelul calitativ al întregii activități politico-ideologice și cultural-educative. În etapa actuală — s-a relevat în cadrul consfătuirii — accentul trebuie să fie pus pe îmbunătățirea activității cercurilor și cursurilor învățămîntului de partid, pentru a face larg cunoscută politica partidului și statului nostru, a afirma superioritatea orînduirii noastre socialiste. Totodată, va trebui să se acționeze mai hotărît pentru combaterea concepțiilor burgheze, a mentalităților înapoiate de muncă și viață, a fenomenelor de poluare morală și intelectuală desfășurate din afară. Cu fermitate sporită trebuie să fie combătute orice manifestări de naționalism, rasism, antisemitism, de învrăjpire a oamenilor muncii, a popoarelor, reliefînd mai puternic modul just în care a fost rezolvată în România problema națională, exercitarea deplinei egalități în drepturi între toți cetățenii patriei, fără deosebire de naționalitate.

O direcție majoră de perfecționare a activității politico-educative trebuie să o constituie dezvoltarea, îndeosebi la tînăra generație, a spiritului de dragoste față de țară, față de partid, față de popor, impletînd mai bine educarea generală cu cultivarea spiritului patriotic, de respect față de trecutul glorios de luptă al poporului nostru, al clasei noastre muncitoare, al Partidului Comunist Român.

În acest larg proces, responsabilități sporite incumbă și activității cultural-artistice pentru a servi mai bine educării revoluționare, formării omului nou. Înlăturînd tot ceea ce este negativ și generalizînd tot ceea ce s-a dovedit a fi pozitiv, partidul nostru își întărește astfel și mai mult rolul său conducător în societate, își afirmă și mai puternic vocația de forță politică conducătoare. „Aceasta nu privește numai economia sau construcțiile, industria sau agricultura — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — ci privește poate mai mult și în primul rînd arta, cultura, învățămîntul, sectoarele esențiale pentru formarea și educarea poporului nostru, ca un popor liber, constructor conștient al socialismului și comunismului”¹⁸.

Adăugîndu-se numeroaselor evenimente politice ce au urmat istoricei plenary a C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie 1982 și Conferinței Naționale a partidului, consfătuirea de lucru pe problemele muncii organizatorice și politico-educative se înscrie ca un remarcabil moment în viața politică a țării. Ampla, magistrala cuvîntare rostită de tovarășul Nicolae Ceaușescu în cadrul consfătuirii se constituie într-un memorabil document ce îmbogățește zestrea teoretică, ideologică și politică a partidului, marcînd un nou și important moment în desfășurarea cu succes a construcției societății socialiste multilateral dezvoltate pe pămîntul României. Ea pune cu deosebită forță în evidență gîndirea și acțiunea revoluționară, profund dialectică, patriotică a secretarului general al partidului, inegalabila cunoaștere a realităților țării, a sentimentelor și aspirațiilor profunde ale poporului, rolul său hotărîtor în aplicarea creatoare a adevărilor

¹⁸ Nicolae Ceaușescu : *Op. cit.*, p. 26.

generale ale materialismului dialectic și istoric la particularitățile țării noastre și ale etapei actuale, în generalizarea teoretică a experienței și construcției socialiste în România.

Aducind în prim plan conținutul de idei al cuvintării rostite de tovarășul Nicolae Ceaușescu la Consfătuirea de lucru de la Mangalia am intenționat să înfățișăm, în acest moment aniversar, oglinda stadiului în care ne aflăm în acest domeniu și înaltele comandamente cărora trebuie să ne raportăm fiecare dintre noi în perioada următoare.

8. România Socialistă, prin principiile politicii sale externe, prin inițiative de larg ecou, se afirmă tot mai puternic în concertul statelor lumii, participă tot mai activ la viața internațională, la soluționarea marilor probleme ce preocupă în prezent omenirea.

În acest context, țara noastră acționează consecvent pentru dezvoltarea largă a relațiilor de prietenie și de colaborare cu toate țările socialiste. cu țările în curs de dezvoltare și nealiniat, extinde — în spiritul coexistenței pașnice — raporturile de cooperare cu statele dezvoltate, cu toate țările lumii, indiferent de orînduirea lor socială, își sporește continuu participarea la circuitul mondial de valori materiale și spirituale, contribuția proprie la dezbateră și soluționarea gravelor probleme ale lumii contemporane.

Întreținînd relații diplomatice cu 137 de state și relații economice, tehnico-științifice și culturale cu peste 140 de state, România Socialistă se înfățișează astăzi cu paleta unor asemenea legături mai larg deschisă decît oricînd în trecut.

La baza întregii sale activități internaționale, România Socialistă situează ferm principiile deplinei egalități în drepturi, respectării independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc, ale nerecurgerii la forță și la amenințarea cu forța, dreptul fiecărui popor de a-și hotărî de sine stătător destinele.

Avînd în vedere pericolul uriaș pe care îl reprezintă acumularea continuă de arme tot mai distrugătoare pentru pacea și securitatea mondială, pentru însăși existența civilizației umane, partidul și statul nostru apreciază că oprirea cursei înarmărilor și trecerea la măsuri concrete, eficiente de dezarmare, în primul rînd de dezarmare nucleară, constituie problema fundamentală a epocii actuale. Se cunosc eforturile pe care guvernul României Socialiste, personal tovarășul Nicolae Ceaușescu le-au depus și le depun pentru oprirea amplasării de noi rachete cu rază medie de acțiune în Europa, pentru retragerea și distrugerea celor existente, pentru eliminarea oricăror arme nucleare de pe continent, pentru încheierea cu succes a negocierilor sovieto-americane de la Geneva.

România Socialistă a militat și militează activ pe plan internațional pornind de la premiza că viața a demonstrat — cu forța de convingere a faptelor — că singura alternativă pentru asigurarea păcii și colaborării în lume o constituie reglementarea pașnică, politică, prin tratative, a tuturor conflictelor și disputelor dintre state, a tuturor problemelor complexe ale vieții internaționale.

Așa cum adeseori România Socialistă a declarat, în concepția noastră, între problemele dezarmării și cele ale dezvoltării există o relație strînsă, organică. Încetarea cursei înarmărilor și înfăptuirea dezarmării ar crea climatul și mijloacele necesare pentru abordarea cu succes a gra-

velor probleme social-economice cu care sînt confruntate în prezent popoarele, îndeosebi pentru eliminarea subdezvoltării și pentru instaurarea unei noi ordini economice mondiale.

La cea de-a 65-a aniversare a Marii Uniri din 1918 putem afirma cu îndreptățită mîndrie că România Socialistă, politica externă a statului nostru se bucură de un imens prestigiu internațional, neatins vreodată în trecut. Această largă recunoaștere este urmarea firească a inițiativelor și propunerilor de amplă rezonanță ale României, a acțiunii hotărîte în slujba intereselor fundamentale ale poporului nostru, ale tuturor popoarelor, a politicii de pace, independență și colaborare rodnică între națiuni promovată cu strălucire și clarviziune, într-un spirit de profund umanism și înaltă responsabilitate, de încercatul conducător al destinului poporului român, de marele om politic, personalitate proeminentă a vieții internaționale — tovarășul Nicolae Ceaușescu.

„Orice om de bună credință poate constata, pe baza realităților, a faptelor, marile realizări ale poporului nostru în dezvoltarea sa economico-socială în anii socialismului. Toate aceste mărețe realizări demonstrează forța și capacitatea clasei noastre muncitoare, a întregului popor, stăpîn pe destinele sale, de a asigura progresul continuu al patriei, făurirea în mod conștient a propriului viitor liber”¹⁹.

Acestei sintetice puneri de problemă, tovarășul Nicolae Ceaușescu îi asocia de la tribuna Conferinței Naționale a partidului din decembrie 1982 sublinierea potrivit căreia „Privind cursul dezvoltării patriei noastre de-a lungul istoriei sale grele, zbuciumate, putem afirma cu îndreptățită mîndrie că numai socialismul a creat condițiile necesare lichidării rapide a rămîinerii în urmă, a subdezvoltării și a asigurat progresul inepetuos al României în toate domeniile de activitate”²⁰.

La cea de-a 65-a aniversare a înfăptuirii Marii Uniri din 1918 revine istoriei și istoricului înalta misiune de a afirma răspicat adevărul despre ceea ce reprezintă astăzi România Socialistă, comparativ cu toate timpurile trecute. Este datoare istoria, este dator istoricul să afirme răspicat adevărul nu pentru acel *oricare om de bună credință* — care-și poate singur reprezenta ca luciditate și-și reprezintă ceea ce a fost și ceea ce este România —, ci pentru atîția alții care, fără știință — și, de cele mai multe ori, fără conștiință, peste hotare pe unde se află rătăciți — încearcă să demonstreze ceea ce nu se poate demonstra, împrășcă cu noroi în necunoștință de cauză și dau, nu de puține ori, apă la moară oficinilor de propagandă anticomunistă și antiromânească, care se manifestă oricînd dispuse să defăimeze de la distanță munca și viața unui popor — cum este al nostru — care și-a clădit cu greu, prin neguri multe, drumul către *Azi*, către realitatea care ne aparține integral nouă și viitorimii, realitate care se așează cu temeinicie în istorie, întru cinstirea tuturor aceluia care — în 1918 și-n cîte alte momente de răscruce — au militat și s-au

¹⁹ Nicolae Ceaușescu : *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român* 16 — 18 decembrie 1982, Edit. politică, București, 1982, p. 11.

²⁰ Ibidem.

jertfit pentru ca *România nouă de astăzi* — din 1918, cum o vedeau socialiștii noștri atunci — să devină *România Socialistă de mâine*.

Înfățișînd în cele de mai sus aspecte multiple și de mare semnificație ale strădaniilor depuse de poporul român timp de șase decenii și jumătate cîte au trecut de la Marea Unire din 1918 și insistînd asupra realităților economico-sociale, politice, culturale și internaționale — așa cum ni se înfățișează ele astăzi —, prezentînd în mod deosebit marile salturi produse în toate domeniile în ultimele patru decenii — cu deosebire în anii ce au trecut de la istoricul Congres al IX-lea al partidului nostru —, nu am dorit și nu dorim să se desprindă cumva concluzia că înaintarea noastră s-a făcut în condițiile unui marș triumfal, caracterizat doar prin succese, prin rezolvarea fără dificultăți a atîtor și atîtor probleme cu care istoria țării a avut să se confrunte și pe care întreaga suflare a României a trebuit să le soluționeze în interesul națiunii. Așa cum arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, nici „...socialismul nu este un marș triumfător, ci un drum de muncă și luptă revoluționară”²¹.

În consecință, în evaluarea corectă a drumului pe care l-am parcurs trebuie luate în calcul și dificultățile și potrivnicile care au trebuit învinse — și, după cum se știe, au fost destule dintre acestea —, de asemenea și stîngăciile, uneori greșelile pe care forțele revoluționare le-au comis din motive diferite: lipsa de experiență, pripeala, tendința de a nesocoti uneori realitățile sau comensurarea eronată a perspectivelor luptei împotriva diverselor adversități. Se cunosc, în fond, exemple semnificative în aceste direcții, istoriografia noastră le-a tratat și le tratează cu obiectivitate, în spiritul judecăților de valoare pe care însăși conducerea partidului și statului nostru le-a pronunțat de-a lungul timpului, cu deosebire în ultimii 18 ani.

Dar, știut este, oricît de numeroase și de complicate au fost asemenea stări de lucruri, la scara istoriei noastre niciodată ele nu au putut pune în primejdie valoarea efortului general al poporului român pe frontul luptei pentru progres economic, social și politic. Întotdeauna s-au găsit forțele sociale și politice capabile să asigure drumul neabătut spre înainte. Aceasta constituie o trăsătură fundamentală a istoriei anilor care au trecut din 1918 încoace și, dealtfel, a întregii noastre istorii.

Astăzi, la cea de-a 65-a aniversare a Marii Uniri din 1918, una dintre trăsăturile cele mai pregnante pe care le înfățișează oricărui observator viața noastră socială este puternica unitate a poporului, comunitatea sa de gîndire și simțiri, de voință și acțiune. Această unitate reprezintă o măreață cucerire a poporului, un adevăr cu valoare de simbol pentru realitățile noastre social-politice, pentru voința de neînfrînt a maselor de a traduce în viață neabătut politica partidului, de a înfăptui idealurile scumpe nouă tuturor.

Socialismul a pus în mod special accentul pe pămîntul României pe construirea unei societăți bazate fundamental pe egalitate, în care stratificarea socială, inegalitatea de orice fel să fie eliminate și au fost eliminate cu succes și de multă vreme.

²¹ Nicolae Ceaușescu: *Cuvîntare la Consfătuirea de lucru pe problemele muncii organizatorice și politico-educative* din 2—3 august 1983, Edit. politică, București, 1983, p. 21.

Un obiectiv major al politicii partidului nostru în ceea ce privește structura socială este acela al omogenizării sociale. Omogenizarea nu înseamnă standardizare, nediferențiere, ci doar lichidarea inegalităților sociale, a decalajelor economice, social-politice și culturale. În programul partidului nostru, prea bine se știe, sint avute în vedere mai multe căi de înfăptuire a omogenizării sociale, care să creeze o puternică convergență de interese a tuturor claselor și grupurilor sociale. Și nu în altă optică decît în aceea a ștergerii treptate a diferențelor dintre munca fizică și cea intelectuală, dintre munca de conducere și cea de execuție (mai ales pe calea promovării principiilor muncii și conducerii colective, a autoconducerii), dintre munca industrială și cea agricolă, dintre oraș și sat.

În acest al 65-lea an de la înfăptuirea Marii Uniri din 1918 cîteva evenimente de seamă — aniversarea zilei de naștere a tovarășului Nicolae Ceaușescu și a cinci decenii de participare a sa la mișcarea revoluționară, comunistă, 18 ani de la istoricul Congres al IX-lea al partidului și intrarea în al 40-lea an de la declanșarea revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă — au vădit o dată mai mult acel adevăr fundamental, magistral și emoționant — unitatea puternică a națiunii noastre socialiste în jurul partidului comunist, al secretarului general al partidului, Președintele României Socialiste.

Desigur, această unitate reală, demnă și dinamică nu s-a produs spontan. Ea s-a făurit în timp, ca urmare a politicii de transformare revoluționară a societății, politică promovată consecvent de către partid în întreaga perioadă care a trecut de la 23 August 1944. Ea a fost însă ridicată pe o treaptă nouă, superioară în ultimii 18 ani, sub conducerea clarvăzătoare a tovarășului Nicolae Ceaușescu, constituind astăzi principala forță motrice a progresului nostru multilateral, a propășirii patriei, bunăstării și fericirii oamenilor săi.

Unitatea națiunii noastre are determinări multiple: *pe plan economic* este condiționată de dezvoltarea impetuoasă a proprietății socialiste — temelia puternică pe care s-a edificat accesul egal al tuturor membrilor societății, fără deosebire de naționalitate, la bunăstare și civilizație, s-a consolidat independența țării; *pe plan politic* s-a realizat un sistem complex de manifestare a democrației socialiste, care asigură participarea tuturor cetățenilor la conducerea țării; *pe plan social* s-a adîncit procesul de omogenizare a claselor și păturilor sociale, ceea ce a asigurat apropierea tot mai puternică a intereselor acestora, identificarea țelului comun de luptă și acțiune socială; *pe plan spiritual*, intensificarea muncii politico-educative de dezvoltare a conștiinței socialiste, ridicarea nivelului de cultură.

Pe acest fond s-a făurit și se manifestă pregnant unitatea moral-politică a societății noastre socialiste.

Unitatea poporului nostru în jurul partidului, care a fost și rămîne principala sursă a dinamismului societății românești actuale, trebuie însă privită în devenirea ei continuă, pătrunzîndu-se de ideea că avem îndatorirea de a contribui activ la menținerea și amplificarea resorturilor ce-i dau tărie, de a o îmbogăți cu valorile noi pe care fiecare etapă le aduce în prim plan. Firește, modalitatea principală de întărire și conso-

lidare a unității o constituie, așa cum adeseori a subliniat tovarășul Nicolae, Ceaușescu, perfecționarea continuă a rolului conducător al partidului, prin implicarea cât mai deplină a politicii sale la realitățile țării, prin întărirea legăturilor cu poporul, permanentizarea dialogului cu toți cetățenii țării, fără deosebire de naționalitate, prin integrarea sa tot mai puternică în activitatea constructivă a națiunii.

Nici n-ar putea exista — credem — un mai înalt omagiu pe care astăzi și în viitor națiunea noastră socialistă l-ar putea aduce strălucitorului an 1918 al înfăptuirii Marii Uniri decât neconținuta întărire a unității întregului popor român în jurul partidului comunist, al tovarășului Nicolae Ceaușescu, unitate care constituie temelia de granit a tuturor victoriilor noastre socialiste de azi și de mâine.

LA ROUMANIE SOCIALISTE LORS DU 65e ANNIVERSAIRE DE LA GRANDE UNION DE 1918

RÉSUMÉ

L'auteur se propose de présenter — en suivant quelques directions essentielles — le stade auquel se trouve la Roumanie Socialiste lors du 65e anniversaire de l'accomplissement de la Grande Union de 1918.

En s'appuyant sur des informations de première main, des données statistiques et appréciations recueillies dans des documents fondamentaux, l'auteur s'applique à formuler des jugements de valeur concernant les grands bords enregistrés par la Roumanie sur la voie de son développement dans tous les domaines. On examine notamment les environ quatre dernières décennies qui se sont écoulées depuis le 23 Août 1944 et, dans cette intervalle, les années qui ont suivi le IXe Congrès du Parti Communiste Roumain, lorsque Nicolae Ceaușescu a été élu secrétaire général du parti.

Nombre de comparaisons faites par l'auteur de l'article touchent l'année 1938 — année de la conjoncture économique roumaine la plus favorable de la période de l'entre-deux-guerres. De la sorte, les réalisations obtenues par la Roumanie socialiste au cours des dernières décennies apparaissent particulièrement spectaculaires.

Comme de juste, l'article présente la situation intérieure de la Roumanie en étroit rapport avec l'évolution de la vie internationale actuelle, fixant par des données synthétiques et expressives, la place et le rôle qu'elle occupe dans le dialogue contemporain international.

Dans son ensemble, l'article constitue un hommage rendu au peuple roumain — forger de sa propre histoire — pour ses efforts et les résultats remarquables qu'il présente pendant ces moments jubilaires, rapportant à l'échelon du temps ce que nous avons été, ce que nous sommes et dans quelles perspectives nous mobilisons nos efforts créateurs.

L'article représente en même temps un miroir fidèle des réalités roumaines actuelles où l'unité monolithique de toute la nation autour du président du pays représente non seulement l'explication des succès que nous remportons dans tous les domaines d'activité, mais aussi la garantie de l'édification de la Roumanie Socialiste sur les plus hauts sommets de la civilisation.

PROBLEMA NAȚIONALĂ ÎN POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI DIN PEEAJMA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

DE

PAUL OPRESCU

Izbucnirea primului război mondial, în ultimele zile ale lunii iulie 1914, făcea să nască noi speranțe de eliberare a popoarelor asuprite din Monarhia habsburgică. Desigur că aceste popoare nu au avut nici un rol și nici o vină în declanșarea cataclismului ce va urma, dar era prevăzut că se va ascuți criza constituțională a Dublei monarhii favorizând astfel emanciparea popoarelor subjugate. Imperiul era dominat, din punct de vedere al sistemului politico-social, de categoriile suprapuse, aristocrația și burghezia, austriacă și maghiară, în timp ce majoritatea populației aparținea altor naționalități. Printre cei care așteptau eliberarea de sub stăpînirea străină erau și românii, din Bucovina supusă Austriei și cei din Transilvania, Banat și părțile ungurene, supuși Coroanei Sf. Ștefan. Guvernul de la București, opinia publică din Vechea Românie erau și ei implicați în aceste evenimente, nu numai ca vecini cu Austro-Ungaria, dar mai ales din spiritul de solidaritate izvorît din conștiința națională. Întreg poporul român, de pe ambele părți ale Carpaților se afla în fața mării sarcini istorice de realizare a statului național unitar român. Prin destrămarea Imperiului habsburgic, devenit anacronic, teritoriile locuite în majoritate de români urmau să se unească cu țara liberă, năzuință de veacuri, dar realizabilă numai prin doborîrea Imperiului bicefal.

România se afla, din punct de vedere al angajamentelor internaționale, în situația de aliat al Austro-Ungariei. O asemenea alianță nu putea fi desigur, populară în România. Numeroase manifestări ale opiniei publice au arătat că între Viena și București stătea cu o stavilă de netrecut situația creată românilor din Transilvania prin politica de deznaționalizare practică de clasa politică aflată la conducerea statului maghiar. Numeroasele procese de presă intentate ziariștilor români din Transilvania, încercările de a diminua activitatea politică a românilor, o legislație școlară care favoriza procesul de deznaționalizare, etc., au găsit un puternic ecou dincoace de Carpați și au stîrnit protestul unanim al fraților din Vechiul Regat. Politicii de deznaționalizare i s-a răspuns prin mobilizarea tuturor resurselor conștiinței naționale. Dar opinia publică nu cunoștea termenii tratatului din 1883. Numai regele și cei cîțiva prim-miniștri, ce au prezidat guvernele din această perioadă, văzuseră textul care lega România de Tripla Alianță. În litera sa tratatul

era pur defensiv și se încheiase la îndemnul lui Bismarck, centrul alianței fiind la Berlin. Alianța României cu Puterile Centrale își avea explicații în marea influență pe care o avea Germania în afacerile internaționale, în special în răsăritul și centrul Europei, cât și în pozițiile pe care Puterile Centrale le dobândiseră în economia românească.

După Congresul de la Berlin (iulie 1878), Germania, aliată cu Austro-Ungaria și apoi cu Italia, avea un rol decisiv în politica europeană. Rusia, care a sprijinit ridicarea Imperiului german, a primit ajutorul lui Bismarck pentru a înlătura regimul stabilit Mării Negre prin Congresul de la Paris. De aici înțelegerea germano-rusă, dominantă în răsăritul continentului. Apoi, prin reînnoirea alianței celor trei împărați, Germania și Austro-Ungaria se asigurau de neutralitatea Rusiei. Prin politica lui Bismarck, Franța și Rusia sînt separate pînă în 1891 și chiar în 1891—1892 țarul aprobă cu ezitări alianța franco-rusă. Însă și după încheierea convenției franco-ruse, Germania, Austro-Ungaria și Italia continuă să formeze un bloc politic și militar de foarte mare importanță în politica vremii. Dealtfel, în 1897 s-a semnat o înțelegere între Rusia și Austro-Ungaria cu privire la problemele europene, ceea ce dovedea interesul Imperiului țarist de a-și asigura „liniștea” la granițele sale de apus, cînd era puternic angajat în Extremul Orient¹. Pe acest fond al situației internaționale, România rămîne aliata Puterilor Centrale și a prelungit și în 1913 tratatul secret semnat în 1883. Merită totuși să avem în vedere că propunerile de publicare a tratatului s-au lovit de opoziția fermă a factorilor politici de la București, care evaluau just efectul ce l-ar fi produs asupra opiniei publice și a românilor din țările subjugate darea în vileag a textului.

Am arătat mai sus că în afară de considerațiuni de ordin politic erau și considerențe economice. Împrumuturile contractate pe piața germană, capitalul german și austro-ungar investit în țară, au dus la dependența de capitalul german și, în mai mică măsură, de cel austro-ungar. Un rol deosebit în acapararea pieții românești l-a avut consorțiul financiar „Diskonto Gesellschaft”. Datoria publică a României era la începutul anului 1900 de 1450 milioane lei, din care 1200 milioane lei pe piața germană, 70 milioane reprezentau împrumutul intern, iar restul de 180 milioane împrumuturi în alte țări europene². Apoi noile credite și împrumuturi, obținute în Germania, au contribuit la dependența față de capitalul acestei țări. Totodată, capital de aceeași proveniență a contribuit la înființarea de întreprinderi industriale și comerciale sau la sporirea capitalului unor întreprinderi existente. Cea mai importantă întreprindere pentru extracții și prelucrarea țiteiului „Steaua Română” avea ca principal acționar pe „Deutsche Bank”. În 1905 din întreg capitalul investit în industria petrolieră românească, 61,32% era german³. Acestea erau bazele influenței politice a Puterilor Centrale în România și această situație va continua pînă la izbucnirea primului război mondial. Între 1900—1910 importul din Germania reprezenta 31,23% iar cel din Austro-Ungaria 25,97% din

¹ Vezi: *Istoria Diplomației*, sub îngrijirea lui V. P. Potemkin, Edit. „Cartea Rusă” București, 1948. Vol. III, p. 148—149.

² Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea*. București, Edit. Litera, 1977, p. 23.

³ *Ibidem*, p. 27.

totalul mărfurilor importate în România, deși pentru economia românească cele două țări reprezentau debușee de importanță secundară⁴. Pregătirea armatei, armamentul cu care era dotată, erau în funcție de angajamentele politice față de Puterile Centrale. Regele era partizan decis al acestei politici și oameni cu influență, din generațiile mai vechi, îl susțineau.

Dar această politică, oficială, venea în contradicție după cum am arătat mai sus, cu simțămintele unei mari părți a opiniei publice. Astfel, problema românilor din Transilvania a jucat în permanentă un rol de primă însemnătate în relațiile guvernului de la București cu Monarhia vecină. Încă în 1904 marchizul Pallavicini informa la Ballplatz că „toți oamenii politici români, naționaliști notorii, au ca obiectiv al năzuințelor lor unirea tuturor românilor⁵. Participarea în mod organizat, a unui mare număr de români din Imperiu la serbările jubiliare din 1906, de la București, dovedind astfel solidaritatea națională peste granițele nefirești ale Carpaților, a trezit entuziasm printre români, dar și nervozitate la Viena și Budapesta. Apoi legăturile permanente cu țara, vizitele frunțașilor ardeleni la București, ale unor oameni politici sau de cultură în Transilvania au contribuit la stabilirea unor linii comune și în general de întărire a unității naționale în anii din preajma primului război mondial. Marghiloman, în 1911, vorbește chiar de o „cotă” în bani pentru lupta politică a transilvănenilor⁶.

Un moment hotărâtor pentru evoluția raporturilor cu Dubla Monarhie avea să fie anul 1908. În plină pace, Austro-Ungaria anexa la 6 octombrie 1908 Bosnia și Herțegovina. Cele două provincii fuseseră puse sub administrație austro-ungară de către Congresul de la Berlin (1878). Anexarea lor crea posibilitatea unui război la începutul anului 1909. România, în cadrul activității diplomatice din timpul acestei crize, și-a avut propria ei linie politică. Întreaga atitudine a guvernului român pornea de la necesitatea menținerii statu-quo-ului în Balcani, deci opusă liniei vieneze. În condițiile în care Austro-Ungaria urmărea diminuarea Serbiei și era gata să pornească un război împotriva acesteia, România a încercat o mediere între Austro-Ungaria și Belgrad. Atît Carol I cît și I.I.C. Brătianu, primul-ministru, au intervenit pentru a convinge pe conducătorii sîrbi să accepte compensațiile economice oferite de Viena.⁷ În același timp opinia publică se manifesta deschis împotriva politicii expansioniste a Austriei în Balcani. Într-o chemare, în luna octombrie 1908, pentru o adunare de solidaritate cu Serbia amenințată se spunea „Acum cînd monarhia vecină, odată cu încorporarea a două provincii străine, voiește să se ingerească din nou, noi, ai căror frați suferă jugul austro-ungar și gem în temnițele statului vecin, noi protestăm și voim să facem strigătele noastre să fie auzite și ascultate”⁸. Manifestații simi-

⁴ Vezi : Georges D. Cioriceanu : *La Roumanie économique et ses rapports avec l'étranger de 1860 à 1915*. Paris, 1928, p. 399—406

⁵ Șerban Rădulescu-Zoner. Op. cit. p. 42.

⁶ Al. Marghiloman, *Note politice*, Buc., 1927, Vol. I p. 84.

⁷ Mircea Iosa-Traian Lungu : *Viața politică în România, 1899—1910*. București, Edit. politică, 1977. p. 264—267.

⁸ S. Rădulescu-Zoner, Op. cit., p. 46.

lare, cu strigăte de „Jos Austria”, aveau loc în București, Brăila, Bacău, Tîrgoviște, Craiova, Turnu Severin, Buzău, Iași. Presa participa și ea la această largă mișcare de protest, care susținea acțiunea guvernului. În ziarul socialist „România muncitoare”, din 28 sept./11 oct. 1908 se putea citi un viguros protest: „Aceștia nu pot avea nici un drept asupra celor două provincii, Bosnia și Herțegovina. Acestea două sînt populate în majoritate de sirbi și ele au fost rupte din trupul Serbiei cînd, după ce au făcut parte din Imperiul otoman, au fost anexate de cabinetul din Viena. . . Oricît noi socialiștii am urî războiul, oricît am fi hotărîți să așteptăm totul de la binefacerile păcii, nu putem totuși să nu aprobăm desnădejdea poporului sîrbesc care se vede furat de imperiul austriac și care va încerca să-și sugrume desnădejdea pe cîmpul de luptă”⁹.

Criza bosniacă a arătat că România nu era dispusă să accepte politica balcanică a Monarhiei habsburgice. Nu mult după aceste evenimente, în aprilie 1909, Kronprințul german constata, după o vizită la București, că „În caz de război România va refuza, în cel mai bun caz, să-și îndeplinească obligațiile de aliat dacă nu se va decide chiar de a se alătura părții adverse”¹⁰. Moștenitorul tronului german constata că singurul adept la București al alianței cu Puterile centrale rămînea numai regele. Observația era întemeiată, căci conducerea partidului liberal intrase în miinile tinerilor conduși de Ion I.C. Brătianu, iar o însemnată parte a partidului conservator părăsise gruparea formînd un nou partid sub conducerea lui Take Ionescu. Ori, atît partidul liberal, cît și cel conservator-democrat se pronunțau pentru o nouă orientare în politica externă a țării. În martie 1911 P.P. Carp era atacat în Parlament¹¹ pentru că într-un interviu contesta dreptul statului român de a interveni în favoarea românilor de peste Carpați și a-i sprijini în lupta națională. Și tot în 1911 Take Ionescu, atunci la guvern, vorbea despre o politică externă inspirată de existența neamului întreg ca „o chestiune vitală pentru toți românii, pentru cei din regat, ca și pentru cei din afară”. Ion I.C. Brătianu, în opoziție, declara ministrului Franței la București că „România trebuie să fie pregătită pentru a primi pe frații din Transilvania”. Deci, cele două partide politice, exponente ale opiniei publice, trebuiau să țină seama de sentimentul popular. Ca partide de guvernămînt au spirijinit, mai ales financiar, activitatea politică a românilor ardeleni. Ambele întrețineau legături cu fruntașii mișcării naționale de peste munți. Nu odată Mihali sau Vaida au venit la București pentru consultări. Mișcarea socialistă, reprezentînd ideile socialismului științific despre problema națională și dreptul popoarelor la unitate națională, se pronunța împotriva persecuțiilor și a șovinismului și se declară pentru eliberarea românilor subjugăți. Pe bună dreptate, ziarul maghiar „Budapesti Hirlap” constata în 1910, după încercarea nereușită de a duce tratative între Tisza și conducătorii politici ai românilor din Transilvania, că „Idealul celor mai mulți români era unirea tuturor românilor”. Problema fraților subjugăți crea în opinia publică un răsunset ce forma baza de masă a unei noi orientări în politica externă a țării.

⁹ *Ibidem*, p. 72.

¹⁰ V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, București, 1978, p. 500.

¹¹ Anastasie Iordache: *Viața politică în România. 1910—1914* Buc., Edit. Științifică, 1973, p. 106—107.

Cercurile oficiale de la București, dat fiind situația internațională și imposibilitatea altor măsuri pentru îmbunătățirea situației românilor din Transilvania, au încercat să înlăture aceste asperități din relațiile cu vecinul din nord-vest, prin repetate demersuri la Berlin și Viena ca și prin încurajarea unor tratative între ardeleni și guvernul de la Budapesta. Carol I, convins că într-o zi Imperiul habsburgic se va desface și că românii din Austro-Ungaria se vor uni cu cei din Vechiul Regat, a intervenit la Berlin și a obținut prin presiunile germane asupra Vienei, începerea tratativelor din ianuarie 1910 între Tisza și românii ardeleni. În momentele de impas de la București se recomanda în permanență să nu se rupă tratativele. Era, în acel moment, singura soluție pentru menținerea unui dialog cu conducătorii statului maghiar. În același timp însă, cercurile politice, la guvern și opoziție, sprijineau acțiunea Partidului național român din Transilvania. Există chiar o înțelegere, că în problemele mai importante cercurile politice de la București să fie informate. În 17 dec. 1910, I. Mișu, în vizită la București, a fost chemat în audiență la rege. Mișu a înfățișat cu acest prilej și conținutul memoriului prezentat guvernului maghiar. Carol a apreciat cererile părții românești ca „formulate cu mult bun simț și mult cumpăt” și sfătuia ca tratativele să se reia. Își arăta părerea, care desigur nu era numai a lui, că românii din teritoriile subjugate trebuie „să lucreze serios și neîncetat la conservarea ființei lor naționale și la ridicarea nivelului lor cultural, moral și economic, cu mijloace și cu căi legale, iar realizarea ideologiilor neamului să o nădăjdum de la un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat, aceasta cu atât mai mult, cu cât curentele mondiale evolutive ale occidentului, cult și generos, sunt favorabile ideii naționale și defavorabile opresiunii celor mici prin tendințele imperialiste ale celor mari”¹². Concluzia lui Mișu, după această vizită la București, în decembrie 1910, era: „toti aprobă participarea noastră la acțiunea inițiată din partea guvernului”¹³. Tratativele purtate în 1910 nu au dus la nici un rezultat. Reluate în 1913, se vor încheia și de data aceasta, în 1914, cu un eșec. La 20 noiembrie 1913, prin instrucțiunile regelui trimise de Marghiloman ardelenilor, aceștia erau îndemnați să nu rupă tratativele „căci aceasta se dorea de conducătorii maghiari, în ciuda Împăratului și a Arhiducelui”.¹⁴ Deși Tisza, în Camera maghiară, la 1/14 ianuarie 1914, afirma că este în interesul Ungariei „să se facă ceva pentru Români . . . popor tânăr, plin de viață, conștient și capabil de dezvoltare”, el nu oferea mai mult decât două promisiuni. Promitea „îmbunătățiri” pe cale administrativă, compatibile cu supremația maghiară și un număr de deputați români în viitoarele alegeri¹⁵. Singura garanție era cuvântul său. Era puțin și tratativele au fost întrerupte. În realitate era sfârșitul acestor discuții pe marginea propunerilor lui Tisza. La 13 februarie 1914, Grigore Bilciurescu, consul general al României în capitala Ungariei, raporta Ministerului de Externe: „Contele Tisza a refuzat în mod absolut tot ce au cerut românii, mărgininându-se a face promisiuni pe chestii de amănunte, și acestea fără

¹² V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, București, 1978, p. 500.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Al. Mărghiloman, *Op. cit.*, p. 205.

¹⁵ Arh. M.A.E., fond 7/1914, EL, Partea II-a, Vol. 7, f. 6—8.

garanții, îngrădite de tot soiul de condiții și restricții, avind drept scop final tot maghiarizarea”¹⁶. Delegații Partidului Național Român ceruseră: „învățămînt în limba română, respectarea autonomiei bisericești, respectarea legii presei, introducerea limbii române în justiție și administrație în regiunile locuite de români, libertatea de organizare și funcționare a Partidului Național Român, ajutor economic și financiar din partea statului pentru regiunile românești ca și pentru cele din Ungaria, încetarea colonizărilor în regiunile românești, primirea de funcționari români, votul universal sau o reformă electorală mai largă”¹⁷. În timpul acestor ani, între 1910—1914, Carol I ca și miniștrii săi au atras atenția, atît la Berlin cît și la Viena, asupra fragilității alianței dacă în Ardeal nu se renunță la politica șovină a cercurilor conducătoare. N. Iorga, martor al acestor evenimente, scrie: „Suveranul rămîne legat de această problemă de la Nord și va ajunge acolo încît va refuza să declare dacă, în caz de război european, România va executa tratatul de alianță, care Centralii îl voiau publicat. Nici cînd, continuă Iorga, după o vizită la Viena, Wilhelm II însuși cîștigat de atitudinea lui Tisza, credea că Românii cer prea mult, regele României nu se lasă influențat. Toți oamenii politici erau de aceeași părere, Maiorescu însuși trebuind să socoată „chestia ardeleană ca fiind serioasă”¹⁸.

Războiul balcanic și mai ales Pacea semnată la București în vara anului 1913, au contribuit decisiv la răcirea raporturilor dintre România și Viena. Dacă opinia publică se manifesta deschis, din cauza tratamentului aplicat românilor din Ungaria și Transilvania, cercurile oficiale sînt nemulțumite și din pricina politicii balcanice a Monarhiei. După semnarea păcii, Berchtold își permitea, în telegrama către Maiorescu, să considere tratatul ca „un aranjament provizoriu”. Maiorescu răspundea că guvernul român consideră „Tratatul de la București ca reglementarea definitivă a chestiunii balcanice”. Berchtold, care l-ar „fi vrut” pe Carol I ca un „procurator al Triplicii”, avea intenția să propună revizuirea Tratatului de la București într-un cadru european, ceea ce a creat multă nemulțumire în capitala României. Dar Wilhelm II, care scria pe un raport „eu merg cu România”, a felicitat pe Carol I pentru Pacea încheiată și diplomația austro-ungară a dat înapoi. Poziția Austro—Ungariei nu era de natură să întărească alianța României cu Puterile Centrale.

Evenimentele anului 1913 arătaseră limpede că România se desfăcea de linia politicii externe promovată de la Ballplatz. Frantz — Ferdinand, îngrijorat, trimite la București pe Czernin, ca ministru plenipotențiar al Austro—Ungariei. Acesta avea sarcina să convingă România să rămînă în alianță, de teama panslavismului. Dar nu reuși nimic. Carol nu credea că Serbia poate fi un pericol pentru Austro—Ungaria și nici în privința alianței nu se angaja. În schimb ținu să arate că fără o radicală schimbare în politica guvernului de la Budapesta față de români, Puterile Centrale nu puteau conta pe România. Era aceeași convingere care îl îndemna pe Take Ionescu să-i spună președintelui Poincaré, după semnarea Păcii de la București: „dacă războiul ar izbucni... n-ați

¹⁶ V. Netea, *op. cit.*, p. 506.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ N. Iorga: *Istoria Românilor*, vol. X, București, 1939, p. 336.

găsi armata română în tabăra dușmanilor dv.”¹⁹ Apoi, la 1 ianuarie 1914 I.I.C. Brătianu devenind prim-ministru condiționează primirea acestei înalte funcții și de o schimbare a atitudinii în chestiunea românilor ardeleni dar și de necesitatea schimbării politicii Vienei în Balcani. Brătianu va spune că „Regele Carol fusese de acord cu acest mod de a vedea”, că tratatul în împrejurările de atunci nu putea fi urmat de guvernul român.²⁰ După ce a primit conducerea guvernului, Brătianu și-a reafirmat poziția, de data aceasta oficial, față de Czernin. La 28 ianuarie, într-o întâlnire de o oră și jumătate, primul-ministru român arăta diplomatului austriac că în urma întreruperii negocierilor lui Tisza cu reprezentanții populației române din Ungaria, „opinia publică a întregii Românie s-ar întoarce în contra noastră cu putere și Alianța ar deveni prin aceasta dacă nu „de jure”, cel puțin „de facto” fără valoare”. Brătianu cerea o intervenție pe lângă Tisza pentru a deveni mai conciliant și cum Czernin declară că nu are nici o influență asupra lui Tisza, primul ministru izbucnește : „oare un tratat care este atît de contrariu opiniei publice a poporului român, încît el nu poate fi executat, are vreo valoare pentru D-ta?”²¹. La o astfel de formulare directă, diplomatul austro-ungar motivează că nefiind ministrul de Externe al țării sale, nu poate răspunde la întrebare”²². În paralel și conducătorii de la Berlin încep să înțeleagă că România „lunea” din alianța cu Puterile Centrale și cauza era situația creată românilor din Monarhie. Într-o convorbire care a avut loc în mai 1914, generalul Moltke îi arăta lui Conrad von Hoetzendorff, colegul său austriac, că „România ar rămîne mai întii neutră să vadă cum merg evenimentele”²³. În cursul aceleiași convorbiri șeful Marelui Stat Major austro-ungar adăuga, nu fără teamei : „România este pierdută pentru noi și se pretinde că din vina noastră relațiile cu ea s-au deteriorat. În realitate, atitudinea noastră a servit numai de pretext pentru a ascunde adevăratele sentimente și adevăratele motive. Problema României Mari se pune de treizeci de ani. Un timp oarecare ea a trecut în umbră. Criza balcanică a repus-o la ordinea zilei. Românii vor mobiliza și vor sta mai întii de o parte, pentru a acționa apoi după turnura evenimentelor”²⁴.

Interesant, pentru felul cum se gîdea la Berlin atitudinea României, sînt impresiile culese de Kronprinz în vizita sa la București, în mai 1914 : „El avu, spune Var Eckardtstein, interlocutorul său, pentru prima dată conștiința izolării Germaniei în cursul unei vizite oficiale la Curtea română, la București. În puținul timp, cît fusese oaspetele Curții, el simțise imediat instinctiv că o schimbare radicală, în paguba Germaniei și Austriei se produsese atît la Curte, cît și în cercurile guvernamentale și că politica externă română era complet la remorca Rusiei”²⁵. Erau și unii, de pildă Kiderlen-Wächter, secretarul de stat la Externe, care respingea ideea că „România ar putea părăsi Triplice pentru a se alătura Rusiei”. Chiar dacă România nu se afla „la remorca Rusiei”, cum credea

¹⁹ *Desăvîrșirea unificării statului național român*, p. 153.

²⁰ Ion I. Plessia, *Politica lui Ion I.C. Brătianu față de Ardeal*, București, 1931, p. 8.

²¹ *Ibidem*, p. 12.

²² *Ibidem*.

²³ „Revue d'Histoire de la Guerre Mondiale”, I (1923), p. 133.

²⁴ *Ibidem*, p. 155.

²⁵ *Ibidem*, an III (1925), nr. 4, p. 352-353.

Kronprințul, realitatea era că de mai multă vreme, treptat, începuse procesul de desprindere al României din alianța cu Puterile Centrale. Încă de pe cînd D. A. Sturdza era ministru de război, acesta a respins o ofertă a firmei Krupp, căci dotarea armatei române cu armament german exclusiv, ar fi însemnat obligativitatea unei politici externe alături de Germania și deci și de Austro-Ungaria²⁶. Apoi, după războaiele balcanice, Al. Marghiloman, ministru de Finanțe, caută în Franța un împrumut de 300—400 milioane franci, tocmai pentru a scăpa de monopolul financiar german de pe piața română. Chiar dacă tentativa a eșuat, încercarea își păstrează întreaga ei valoare politică, subliniată și de regretul exprimat de guvernul francez că nu s-a putut realiza²⁷.

România era, după cum am arătat mai sus, aliată cu Puterile Centrale. Dar împrejurările politice, situația internațională era cu totul alta în deceniul premergător izbucnirii războiului, decît în momentul semnării Tratatului din 1883. În fața Triplei Alianțe se ridica acum Tripla Înțelegere, iar Rusia, element important al Antantei, era vecină cu România. Opinia publică românească, iritată de măsurile luate în Austro-Ungaria împotriva mișcării naționale românești, privea cu simpatie Franța și Rusia și manifesta zgomotos împotriva Austro-Ungariei. Unii oameni politici, mai ales din generația mai tină, doreau o orientare spre Franța și Rusia. În cei 10 ani care premerg deslănțuirii războiului, această orientare este tot mai clar precizată. Era de reținut că formarea Triplei Înțelegeri și declinul tot mai marcat al Imperiului habsburgic, deschideau politicii externe românești noi posibilități de a acționa în direcția desăvîrșirii statului național unitar român.

Relațiile ruso-române la începutul secolului XX erau normale, chiar bune. Dar pe măsură ce se contura politica Antantei, opusă blocului Triplicei, era tot mai evidentă necesitatea întăririi relațiilor româno-ruse, Rusia fiind cea mai interesată în slăbirea puterii și influenței Austro-Ungariei în răsărit. De aceea generația mai tină, în vederea luptei pentru eliberarea Transilvaniei, se pronunța pentru strîngerea relațiilor cu Imperiul din răsărit. Rusia era interesată și ea în aceste legături, atît din punctul de vedere al politicii sale balcanice, cît și în confruntarea cu expansiunea austro-ungară în sud-estul continentului. În 1906, la 24 febr./9 martie, s-a semnat la București convenția comercială româno-rusă. Astfel, schimburile comerciale dintre cele două țări capătau un cadru ce permitea dezvoltarea unor legături economice existente de multă vreme. Apoi în anii ce au urmat s-au multiplicat legăturile economice, culturale, chiar militare. Raporturile dintre cele două Curți continuau în baza unor tradiții existente din 1869, cînd domnitorul vizitase pe țar la Livadia, raporturi întărite și prin căsătoria contractată de Carol în același an. La 18 oct. 1910 într-o convorbire despre politica externă, regele îi arăta lui Marghiloman că trebuie „să fim curtenitori cu Rusia”²⁸. Era desigur exprimarea intenției de a avea bune legături cu o mare putere vecină, în condițiile în care România începea să fie nemulțumită de politica balcanică a Vienei. Tendințele de apropiere între București și Peter-

²⁶ „Steagul”, din 18 nov. — 1914, p. 1

²⁷ Alexandru Marghiloman, *Omagiu*, București, 1924, p. 92.

²⁸ Alexandru Marghiloman, *Opinii*, București, 1924, p. 89.

sburg s-au accentuat în 1912—1913. În 1912 a avut loc vizita la București a marelui duce Nicolae Mihailovici, unchiul țarului. A venit în noiembrie, pentru ca festivitatea înmînării bastonului de mareșal în armata rusă să aibe loc în ziua aniversării căderii Plevnei. Scopul politic, deși festivitățile au avut un aspect pur militar, nu putu scăpa nimănui. Țarul, în scrisoarea adresată lui Carol, vorbește despre dorința sa de a întări „memoria glorioasei confraternități de arme a țărilor noastre”²⁹. Deosebit de semnificative sînt și luările de poziție ale unor fruntași politici români. De pildă, Nicolae Filipescu, și nu era singurul, declara în fața lui Mihali, Vaida și Goga că „trebuie să ne unim cu Rusia și să facem irendentism contra Austro—Ungariei”³⁰. Și transilvănenii erau în 1912 pentru înțelegere cu Rusia. Mitropolitul Meșianu se arăta „filorus”, iar cineva din Transilvania îi spunea lui Marghiloman la 22 dec. 1912 că „în genere, poporul a devenit filo-rus și așteptînd de acolo ajutor”³¹. Războaiele balcanice, cînd Austro—Ungaria a susținut Bulgaria, iar Rusia a susținut Serbia, nu au făcut decît să apropie guvernele român și rus. Desigur că în această apropiere un rol important a avut și diplomația franceză, care în general a susținut cererile guvernului român și s-a străduit să obțină, la Petersburg o atitudine favorabilă României, în timp ce la București făcea să dispară orice susceptibilitate sau neîncredere față de politica guvernului țarist. Sub influența guvernului francez, oficialitățile ruse au adoptat o atitudine care lăsa României libertate de acțiune în relațiile cu Bulgaria³². După încheierea Păcii de la București, Rusia, la început partizană a ideii de revizuire a păcii, a renunțat curînd la revizuire, tot sub influența Franței³³. În perspectiva acestor schimbări poporul român vedea însă tot începutul rezolvării chestiunii naționale. Take Ionescu vedea în campania din Bulgaria drumul spre Transilvania, iar ziarul „Românul” de la Arad, din 21 august/3 sept. 1913, stăruia pentru organizarea luptei în vederea unității politice, sub impulsul entuziasmului trezit de acțiunea din 1913. De altfel, la 12 ianuarie 1913, Nicolae Filipescu avertiza în consiliul de coroană: „Românii din Ardeal, din Basarabia, din Bucovina au ochii pe noi, dacă ieșim umiliți tot prestigiul cade”³⁴.

Încă la începutul anului 1914 condițiile dezvoltării legăturilor politice ruso-române sînt deosebit de favorabile. În primele zile ale lunii ianuarie guvernul conservator era înlocuit la București cu unul prezidat de I.L.C. Brătianu, partizan, după cum am mai arătat, al apropierii de Antantă. Pe de altă parte, la Petersburg, Sazonov, ministrul de Externe rus, își propunea îmbunătățirea continuă a relațiilor cu România. Noul reprezentant al Rusiei la București era acum S.A. Poklevski-Koziel, care se bucura de încrederea lui Sazonov. Diplomatul rus constată chiar la începutul misiunii condiții extrem de favorabile activității sale la București. Apoi în martie principele moștenitor al României, și princi-

²⁹ C. Bacașbașa, *Bucureștii de altădată*, ed. 2-a, Vol. IV, București, 1936, p. 115—118.

³⁰ Alexandru Marghiloman, *Op. cit.*, p. 130.

³¹ *Ibidem*, p. 135.

³² C. Nuțu, *România în anii neutralității* (1914—1916), București, 1972, p. 65.

³³ *Ibidem*, p. 66.

³⁴ Al. Marghiloman: *Op. cit.*, p. 143.

pesa moștenitoare fac o vizită la Petersburg și se vorbește chiar de o înrudire între cele două Curți. La începutul lunii aprilie, C. Diamandy, ministrul României în capitala Rusiei, lansează prin Paléologue, ambasadorul Franței, invitația pentru Sazonov, în vederea vizitei în România. Sazonov, spre a masca scopul politic al vizitei sale, propune ca întâlnirea să aibe loc cu prilejul vizitei pe care țarul o datora lui Carol I. Soluția fiind acceptată și de rege și de guvern avu astfel loc vizita țarului la Constanța³⁵. Plină de înțeles, în ceea ce privește politica externă a guvernului Brătianu, în acel moment politic, este declarația lui C. Diamandy, făcută lui Maurice Paléologue : „Să nu ni se ceară prea mult : în loc de a ne mai suspecta să ne ajute ! Pentru Rusia, este momentul psihologic de a ne atrage spre ea. Suveranul meu, oricare ar fi atașamentul său față de Împăratul Francisc-Iosif, nu caută să lupte împotriva mișcării naționale, care s-a manifestat atît de puternic în ultimele luni. Un gest fericit al guvernului rus ar fi de o considerabilă importanță în acest moment !”³⁶.

O dată ideea întâlnirii acceptată, cele două părți au stabilit programul și cadrul discuțiilor. În raportul prezentat țarului, Sazonov nu excludea posibilitatea unor discuții privind lărgirea raporturilor româno-ruse pînă la propuneri de alianță. După părerea sa, era suficient pentru Rusia să obțină angajamentul României pentru neutralitate în cazul unui conflict armat între Rusia și o altă putere.

Întîlnirea de la Constanța, din 1/14 iunie 1914³⁷, era într-un fel continuare a vizitei marelui duce Nicolae Mihailovici din noiembrie 1912. Regele, principele moștenitor și principele Carol au întîmpinat perechea imperială în uniforme ale Armatei ruse. La primire, spre a-i mări importanța, au fost de față și fruntașii opoziției : Al. Marghiloman, Take Ionescu, Ion Lahovary, C. Istrati. Țarul a primit proprietatea regimentului 5 roșiori, cel care a intrat primul în Silistra și care acum avea garnizoana în Dobrogea de sud. În seara aceleiași zile familia imperială rusă a părăsit Constanța, dar Sazonov a venit la București pentru a continua discuțiile politice. Aceste discuții, purtate cu I.I.C. Brătianu, sînt mai importante decît vizita însăși, pentru evoluția ulterioară a evenimentelor. Sazonov s-a străduit să afle care ar fi atitudinea României într-un conflict între Rusia și Austro—Ungaria. Brătianu nu a precizat mai mult decît că în acest caz România va acționa numai conform cu propriile ei interese. Sazonov a înțeles, în aceste discuții, care erau țelurile guvernului român. El a înțeles că la București se aștepta numai prilejul favorabil pentru a se desface de alianța cu Austro—Ungaria și a trece de partea Înțelegerii, în cazul unui război ce trebuia să aducă dezagregarea Dublei Monarhii. Sfirșitul discuțiilor, cu călătoria celor doi miniștri, în Transilvania, avea desigur o grăitoare semnificație. Dincolo de chestiunile în care cele două guverne se declarau de acord, era limpede că se realizase o apropiere ce avea valoarea unei promisiuni de colaborare în viitor, sub semnul apropierii ceasului de eliberare națională pentru românii din Austro—

³⁵ *Ibidem*, p. 81.

³⁶ *Documents diplomatiques français*, III-e série, vol. X, p. 226.

³⁷ Pentru desfășurarea și rezultatele vizitei de la Constanța : Uribes Ester, *La rencontre de Constanza du 14 juin 1914*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, t. VII (1968), nr. 2, p. 233—246.

Ungaria. De altfel vizita și convorbirile Sazonov—Brătianu au avut un ecou deosebit la românii din teritoriile subjugate și a trezit noi speranțe³⁸.

Paralel cu apropierea ruso-română, avea loc și dezvoltarea legăturilor cu Franța, cealaltă mare putere a Triplei Înțelegeri. Deși sentimentul public în România era favorabil Franței, politica oficială a țării în primii ani ai secolului XX nu era cu totul de partea scopurilor politice ale guvernului de la Paris. În 1907, s-a semnat la Paris convenția de comerț și navigație între cele două țări, menită să înlocuiască convenția din 1893, acum expirată. S-a vorbit cu acest prilej despre „interesul politic” care există de a strânge legăturile economice franco-române. Dar pentru că cercurile oficiale franceze continuau a considera că „nici o orientare nouă nu s-a produs în politica română, care rămâne infeudată Triplei Alianțe, relațiile dintre cele două țări sînt încă destul de slabe pînă prin 1910”³⁹. Diplomația franceză privea cu indiferență România la sfîrșitul secolului XIX. Dar după încheierea alianței cu Rusia interesul pentru România crescuse. Atragerea României însemna întărirea poziției Rusiei în fața Austro—Ungariei. În 1910 avea loc un incident, semnificativ prin valoarea politică care trădează îngrijorarea diplomației franceze cu privire la poziția României. Vizita lui Sakki—Pașa, ministrul de externe al Turciei, la București, după ce vizitase Viena, dă loc la speculații pe tema unei alianțe româno-turce, ce ar fi însemnat atragerea Turciei în alianța cu Puterile Centrale. „Le Matin” seria că „Turcia încheie o înțelegere militară cu România.” Articole din presa franceză acuză România că face jocul Germaniei. Guvernul român a desmințit imediat aceste zvonuri, dar autorii lor nu se lăsau convinși. Ministrul de externe francez, alarmat, cere diplomaților francezi de la Constantinopol, Londra, Roma, Budapesta să se informeze și să raporteze la Paris. Dar nimic nu putea confirma existența unei înțelegeri turco-române. Interesantă este relatarea lui Blondel, ministrul Franței la București că „lumea politică română constată cu satisfacție că sgomotul făcut în jurul acestei informații senzaționale a atras atenția asupra României, care obișnuit era tratată drept cantitate neglijabilă și de care, dimpotrivă, marile puteri vor trebui să țină „scama în viitor”. Ziarul bucureștean „Minerva” într-un răspuns dat acestor zvonuri dă vina pe „politica dușmănoasă a Franței”, și respinge acuzațiile de „germanofilism”. Însuși Blondel într-un raport către Paris ținea să arate că felul în care presa franceză reflecta relațiile cu România „este de natură a ne îndepărta simpatiile pe care populația le mărturisește față de compatrioții noștri cînd au ocazia să o facă”. După 1910 însă raporturile româno-franceze cunosc progrese din ce în ce mai accentuate. Primiri căldurcuse sînt rezervate personalităților și turiștilor francezi. În 1911 la București este dezaprobată acțiunea Germaniei în Maroc. Apoi în 1912 cîteva fapte vin să demonstreze dezvoltarea acestor legături: Contractul cu Creusot pentru furnizarea de obuziere, vizita lui Felix Roussel, primarul Parisului, vizita lui Paul Deschanel, președintele Camerei Deputaților, primirea poetului francez J. Richepin la Academia Română. La 12 oct. 1912, Desprez, atașat mili-

³⁸ C. Nuțu, *op. cit.*, p. 83—89.

³⁹ Vasile Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900—1916)*, Edit. „Dacia”, Cluj-Napoca, 1975, p. 17

tar al Franței la București, ținea să sublinieze într-un raport: „Dacă Franța reproșează României atitudinea sa politică de ce nu încearcă să-și dezvolte influența pe un alt teren care pare să cîștige în zilele noastre o importanță tot mai mare: terenul economic? Momentul este propice pentru ca Franța să-și dezvolte această influență economică. O cer oameni de cultură și politici luminați, o favorizează influența culturală franceză care este deosebit de puternică în România și dacă Franța nu va ști să profite de circumstanțele actuale s-ar putea să piardă pentru totdeauna România”⁴⁰.

În paralel aveau loc la Paris manifestări de prietenie franco-română. În mai 1912 s-a format „Alianța universitară franco-română”, pentru dezvoltarea relațiilor intelectuale între cele două popoare. Războaiele balcanice și întreaga activitate-diplomatică din acest timp, au venit să grăbească apropierea româno-franceză. Franța, ca aliată a Rusiei, a sprijinit formarea alianței balcanice, dar a căutat să evite războiul. Deși, în timpul crizei, au fost momente cînd Franța a dezaprobat poziția României, guvernul francez a susținut guvernul român atît la Conferința de la Petersburg, în aprilie 1913, cît și în momentul acțiunii din iulie 1913. Delcassé, reprezentantul Franței la conferința ambasadurilor de la Petersburg, avea instrucțiuni să menajeze România „deoarece în România se profilează din ce în ce mai mult o mișcare spre Tripla Înțelegere, mișcare pe care noi, spunea ministrul de Externe francez, avem tot interesul să n-o descurajăm”⁴¹.

Apoi, în vara anului 1913, cînd era tot mai evidentă legătura țarului bulgar cu Viena, și amenințarea acestei legături pentru Serbia, diplomația franceză, ca și cea rusă, cereau României să intre de partea Serbiei. Pe de altă parte, Austro-Ungaria insista ca România să nu intervină în conflictul bulgaro-sîrb. Aceste evenimente au loc pe fondul unor puternice manifestații antiaustriace la București și în toată țara. Cînd trupele bulgare atacă armata sîrbă, Blondel intervine ca România să mobilizeze. Rolul Rusiei și Franței în a determina intervenția militară a României a fost decisiv. Opinia publică vedea în campania din Bulgaria o campanie anti-austriacă ce trebuia să deschidă drumul spre Transilvania. În concluzie, la activitatea diplomației Antantei la București, în 1913, putem cita pe Blondel, personajul cel mai bine plasat din acest punct de vedere: „Nu mai avem decît puțin pentru a cîștiga partida de atîta timp angajată între Austria și noi, căci actualmente opinia publică română ne este fără nici o îndoială favorabilă. Toate eforturile diplomației franceze trebuie îndreptate în continuare pentru menținerea României în dispozițiile atît de favorabile intereselor franceze în această parte a Europei”⁴².

După încheierea păcii, după cum se știe, diplomația austriacă a încercat să provoace revizuirea tratatului de pace. Opoziția Franței și a României au fost hotărîtoare pentru ca aceste planuri să eșueze. De altfel, începea o adevărată dispută diplomatică între Triple și Înțelegere pentru România. Rolul cel mai activ îl avea Franța. Într-un raport din 17 ianuarie 1914 Blondel anunța lui Doumergue, ministrul de externe francez,

⁴⁰ V. Vesa, *Op. cit.*, p. 16–17.

⁴¹ *Ibidem*, p. 41.

⁴² *Ibidem*, p. 46.

că toți membrii noului cabinet român, cu excepția lui Costinescu, și-au făcut studiile în Franța. Ministrul francez la București adaugă că are cu noii miniștri relații strânse și era „sigur că va găsi la ei cea mai bună înțelegere când va avea de susținut interesele Franței”⁴³. Despre Em. Porumbaru, noul ministru de externe român, Blondel spune că „era animat de „cele mai bune sentimente” pentru Franța. Despre I. G. Duca, cu care „s-a întreținut adesea despre problemele politicii externe”, tot Blondel arată că „nu a ezitat niciodată să se pronunțe împotriva politicii filo-austriace a regelui, iar articolele pe care le-a publicat în acest sens sînt una din cauzele pentru care d. Brătianu nu a crezut că poate să-i încredințeze portofoliul Ministerului Afacerilor Străine, la care rîvnea”⁴⁴. Pe linia procesului tot mai activ de apropiere româno-francez este de semnalat înființarea, în februarie 1914, a „Agenției pentru comerțul francez”, apoi organizarea unor conferințe ale unor personalități culturale și politice franceze. În aceeași perioadă, în ianuarie 1914, lua ființă la Paris „Comitetul franco-român; avînd ca președinte pe Georges Lacour-Gayet, istoric cunoscut, membru al Institutului Franței. Scopul acestui comitet era promovarea relațiilor româno-franceze și susținerea revendicărilor naționale ale poporului român. În rapoartele diplomaților Puterilor Centrale, din această perioadă, se vorbește despre „uneltirile franco-ruse în România”. Cert este că această propagandă se bucura de o largă audiență în opinia publică românească. În aprilie, la propunerea lui Lacour-Gayet, A. D. Xenopol a fost ales membru asociat al Academiei de științe morale și politice, pentru ca în luna mai marele istoric român să vorbească în fața acestei Academii despre aspirațiile naționale ale poporului său. Schimburile culturale, articole în presă, apariția la Paris a organului de presă „La Tribune Roumaine”, numeroase declarații oficiale, indică eforturile de a atrage România spre Antanta, sau cel puțin de a o desprinde de Puterile Centrale.

În contextul disputei pentru cîștigarea României, avu loc atentatul de la Sarajevo, urmat de criza din iulie 1914 și apoi declanșarea primului război mondial. Ambele tabere asaltează România cu cererea de a i se alătura, unele formulate chiar amenințător. În timp ce Wilhelm II și Francisc Iosif I insistau pe lângă Carol I să intre în război „pentru a lupta umăr la umăr”, diplomația franceză, prin Blondel, vroia ca România să se declare fățiș de partea Serbiei. Dar guvernul român, la 30 iulie (st. nou) se declară pentru neutralitate cîtă vreme conflictul nu se extinde. La 31 iulie guvernul rus și cel francez promit primului ministru român că dacă România rămîne neutră, i se garantează de către Rusia și Franța susținerea intereselor naționale la sfîrșitul războiului. La 3 august 1914, după ce numai cu o zi înainte cancelarul Imperiului german ceruse mobilizarea armatei române împotriva Rusiei, avea loc la Sinaia Consiliul de coroană, ce avea să decidă neutralitatea României. Chiar în ajunul consiliului, Brătianu a consultat pe Poklevski-Koziel pentru a ști cum privesc aliații neutralitatea României. A aflat astfel că la Paris și Petersburg, „neutralitatea României putea fi considerată ca o demonstrație a amicitiei”⁴⁵. Astfel

⁴³ Arh. St. București, Microfilme Franța, Rola 56.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Vezi S. Rădulescu-Zoner, *op. cit.* p. 179.

neutralitatea României însemna ruperea de alianța cu Puterile Centrale. Wilhelm II aflînd despre decizia Consiliului de coroană a notat pe raportul, prin care i se aducea la cunoștință, următoarele : „Aliații se separă de înțelegerea noastră încă înainte războiului, ca perele putrede. Este un faliment total al diplomației germane și de asemenea al diplomației austriece”⁴⁶.

Era sfîrșitul, de fapt, al alianței României cu Puterile Centrale, iar acest sfîrșit era determinat de o legitate istorică : rezolvarea problemei naționale românești prin unirea sub același acoperămint politic a tuturor românilor. Gîndul exista de mult, poate chiar înainte de a fi fost spus prima dată, dar împrejurările care să-l facă realizabil se iveau acum, prin criza constituțională și morală a Imperiului habsburgic.

LA QUESTION NATIONALE DANS LA POLITIQUE EXTÉRIEURE DE LA ROUMANIE À LA VEILLE DE LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

RÉSUMÉ

A la veille de la première guerre mondiale, le peuple roumain se trouvait devant la tâche historique du parachèvement de son Etat national. Ce but ne pouvait être atteint que par la désagrégation de l'Empire des Habsbourg et la libération du territoire national. De là les manifestations de solidarité avec la lutte nationale des Roumains vivant sur les territoires subjugués. De là l'impopularité de la politique officielle d'alliance avec les Puissances Centrales. Le problème des Roumains de Transylvanie influait de façon décisive sur les rapports avec Vienne et en même temps le cours de la politique extérieure roumaine. Surtout après 1908, la politique balkanique de la Double Monarchie conduit à une froideur marquée entre Bucarest et Vienne. Des hommes d'Etat roumains ne cachent pas leur opinion que, au cas d'un conflit, la participation aux côtés de la Triple Alliance serait une impossibilité, et, ce, à cause du traitement auquel étaient soumis les Roumains de Transylvanie. Tous les essais d'atténuer la politique de dénationalisation pratiquée par les dirigeants hongrois, les pourparlers avec Tisza n'ont pas abouti aux résultats escomptés. Dans ces conditions, la politique officielle, en suivant les courants d'opinion publique, s'éloignait toujours davantage de l'alliance conclue en 1883 devenue dénuée de tout sens.

Dans le même temps, on voyait s'accroître les tentatives de rapprochement de l'Entente, potentielle adversaire des puissances centrales. Le

⁴⁶ Vezi V. Vesa, *op. cit.*, p. 14.

rapports avec la Russie, activement appuyés par la diplomatie française, se sont matérialisés dans les bonnes relations de la décennie précédant l'année 1914. Les pourparlers Brătianu-Sazonov de 1914 constituent un témoignage du fait que la nouvelle politique extérieure du gouvernement de Bucarest avait en vue l'éventualité de la désagrégation de la monarchie et la libération des Roumains qu'elle avait assujettis. La neutralité, proclamée le 3 août 1914, était en fait la fin d'une alliance qui empêchait la réalisation de l'idéal national. En Roumanie, les personnalités officielles et les masses populaires qui n'ont pas acclamé la guerre et n'ont joué aucun rôle dans son déclenchement ont vu dans ces circonstances le moment favorable de l'accomplissement du grandiose acte de l'Union politique de tous les Roumains.

LUPTA PENTRU MAREA UNIRE DIN 1918 REFLECTATĂ ÎN ACTIVITATEA ȘI CORESPONDENȚA LUI NICOLAE IORGA

DE

NICOLAE LIU

Dezvoltarea logică a societății europene a impus cu stringență, la începutul veacului nostru, folosirea noilor condiții istorice de la sfârșitul primei conflagrații mondiale, pentru eliberarea unor popoare și teritorii europene de sub dominația străină și încheierea procesului de formare a statelor naționale, independente, în această parte a lumii.

Succesul a devenit posibil prin prăbușirea unor mari imperii sub loviturile înfrîngerilor militare și datorită avântului revoluționar al maseilor. În această largă mișcare eliberatoare s-a înscris și autodeterminarea marelui număr de români care trăiau încă în afara frontierelor României. Actul istoric de la Alba Iulia, de acum 65 de ani, încheia un proces și împlinea un vis de generații. Dar formarea statului național unitar a fost în primul rînd rezultatul eforturilor unite ale generației de la 1918 și înțelegerii de către poporul român de pe ambele versante ale Carpaților a datoriei sale pentru împlinirea neîntîrziată a unei aspirații seculare, de care depindea însăși existența națiunii și drumul de viitor al țării pe plan social-economic, politic și cultural.

Printre personalitățile care au înțeles mai profund această necesitate stringentă, făcînd din făurirea și consolidarea unității naționale o permanentă a propriei activități, Nicolae Iorga ocupă un loc deosebit. „Idea unității naționale — preciza marele istoric în prefața din 1931 a *Memoriilor sale* — m-a preocupat toată viața”¹. Considerarea națiunii ca un tot organic, pentru a cărei dezvoltare se impune desființarea hotarelor anacronice și împlinirea ei funcțională într-un stat propriu, suveran și independent, de structură democratică, s-a conjugat în concepția sa cu integrarea ei armonioasă în familia altor națiuni și în ultimă instanță în marea familie a umanității.

Din acest motiv acțiunea sa unionistă² s-a desfășurat în permanență pe două planuri — național și internațional — care se întrepătrund sau fuzionează.

¹ N. Iorga, *Memorii*, Însemnări zilnice. Vol. I, [București, 1931], p. 7.

² Au mai publicat studii special dedicate acestei acțiuni: Mircea Iosa, *Nicolae Iorga și evenimentele anilor 1914—1918*, în revista „Studii”, XXIV, 1971, nr. 4, p. 691—700 și Gh. Buzatu, *Activitatea lui N. Iorga pentru desăvîrșirea unității de stat. Noi contribuții*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, Iași, IX, 1972, p. 81—105.

Interesul tinărului Iorga pentru idealul național al unității politice românești, sădit în suflet de foștii săi dascăli, fusese potențat de descoperirea unor informații noi despre premisele istorice ale acesteia, în arhivele și bibliotecile străine cercetate pentru lucrări de medievistică universală. Ceea ce a coincis cu momentul în care opera asupra conștiinței sale largul ecou național și internațional al mișcării memorandiste și al urmărilor sale dramatice pentru românii din Transilvania. Revenea în amintire cu acest prilej participarea la entuziastul congres studențesc din 1891, unde cunoscuse pe unii dintre întemeietorii Ligii culturale. Iar exemplul orientării unor mari înaintași, ca M. Eminescu, N. Bălcescu sau M. Kogălniceanu, pe care îi popularizase din primele sale scrieri literare și istorice, alături de acela al unor contemporani, ca A. D. Xenopol, fostul său profesor de la Universitatea din Iași, sau B. P. Hasdeu, cunoscut ca director al „Revistei Nouă”, nu erau străine de această orientare. S-a adăugat în jurul anului 1900 contactul direct al tinărului profesor de istorie universală de la Universitatea din București, cu tradițiile și realitățile social-politice românești din provinciile aflate sub stăpânire străină. Precum și, de ce n-am spune-o, intrarea lui N. Iorga în familia brașoveană a istoricului și slavistului Ioan Bogdan și a istoricului literar G. Bogdan-Duică prin căsătoria sa din 1901 cu una din surorile acestora³.

Legăturile lui N. Iorga cu intelectualitatea și fruntașii politici și spirituali ai românilor din Austro-Ungaria vor crește și se vor diversifica mereu pînă la război. La acestea se adaugă apropierea de viața și preocupările oamenilor din popor, contactul direct cu entuziasmul maselor de țărani români din Transilvania, la serbările Astei din Sibiu (1905) și Blaj (1911), sau cu prilejul vizitei jubiliare din 1906 a delegaților și formațiilor artistice populare din Transilvania și Bucovina, în capitala României.

1

Dintre marile figuri ale Pantheonului nostru științific și cultural, Nicolae Iorga a fost cel care a adus cea mai complexă contribuție la înfăptuirea statului național unitar.

O vreme, acțiunea a fost mai ales aceea a istoricului. Ea continuă dezvoltîndu-se și implicînd pînă la marea Unire, diverse categorii de lucrări de specialitate, de la culegeri și publicări de documente, la cursuri universitare, comunicări academice, studii sau monografiile științifice și alte elaborări interpretative. Unele dintre acestea au fost reconstituite după prezentarea lor orală. Altele poartă indicația „pentru popor” sau „pentru poporul românesc”. Ceea ce însemna un plus de atenție acordat accesibilității.

În prima categorie, a culegerilor de surse istorice, se înscriu ca titluri reprezentative: *Documente românești din arhivele Bistriței*, apărute în două părți, în 1899—1900, republicate în vol. XV al colecției Hurmuzaki,

³ Ecaterina Iorga li va fi soțului ei o colaboratoare discretă și statornică. Vezi și Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga*, [București, 1968], p. 140 și urm.; Bianca Valota Cavalotti, *Nicolae Iorga*, Napoli, [1977], p. 242.

despre care cunoscutul romanist Gustav Weigand opina că „reprezintă o adevărată comoară nu numai pentru istorici, ci și pentru lingviști; cu greu m-am despărțit de lectura acestei lucrări”; sau *Socotelile Bistriței*, despre relațiile orașului ardelean cu Principatele Române, care fac obiectul părții întâia din vol. I al colecției „Studii și documente cu privire la istoria românilor”. Apoi volumele IV, VIII, IX, X, XII, XIII, incluzând „povestiri și izvoade” despre *Legăturile Principatelor Române cu Ardealul de la 1601 la 1699*; *Scrisori de boieri și negustori olteni și munteni către casa de negoț sibiană Hași Pop*, „povestiri, scrisori și cronici” aflate la Muzeul ardelean din Cluj; scrisori și acte despre legăturile Brașovului cu românii; *Scrisori și inscripții ardeleni și maramureșene* inclusiv însemnări manuscrise după cărți vechi. Unele documente, cum sînt cele de la Brașov și Sibiu, au făcut obiectul unor comunicări în ședințele Secțiunii istorice ale Academiei Române, altele au văzut lumina tiparului în revista literară „Lucefărul” din Sibiu sau în „Buletinul Comisiei istorice a României”.

Din cea de a doua categorie — aceea a lucrărilor de interpretare — fac parte, atît cărțile închinatе unor personalități reprezentative, ca „istoriile” lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul sau unor evenimente de răscruce, ca micromonografia *Unirea Principatelor (1859)*, povestită tuturor, cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la întemeierea statului român, în care primele două capitole constituiau prima încercare a lui Nicolae Iorga de a prezenta într-un ansamblu eforturile poporului român pentru realizarea unității sale politice de-a lungul vremii, cit și lucrări speciale privind provinciile românești înstrăinate. Menționăm apreciată sinteză *Sate și preoți din Ardeal*, 1902, dedicată „preoților și învățătorilor din românimea de peste munți, celor prin care se păstrează neamul, în așteptarea viitorului care atîrnă de vrednicia noastră”; *Ceva despre Ardealul românesc*, conferință prilejuită de jubileul societății „Transilvania”; *Partea românilor din Ardeal și Ungaria în cultura românească, Influențe și conflicte*, comunicare academică din 1911, sau ampla monografie *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, reprezentînd dezvoltarea unui curs ținut la Universitatea din București în 1914—1915 și apărută în două volume în 1915. Tot în același an vedea lumina tiparului și suita de prelegeri universitare *Dezvoltarea ideii unității politice la Români*⁴. Evitînd să abordeze nediferențiat, ca mulți dintre contemporanii săi, existența ideii unității naționale în istoria poporului român, profesorul Iorga susținea ipoteza că „a putut exista odată o viață politică comună tuturor românilor, fără să fi existat un stat românesc”. N-au lipsit nici tendințe statale unificatoare, ca tentativa de excepție a lui Mihai Viteazul. Dar afirmarea ideii unității politice a românilor a fost opera conjuncturii de la sfîrșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX, epocă de plămădire a statului modern. Prin lupta generației de la 1848 și 1859 a devenit posibilă „jumătate din realizarea idealului românesc”. Ea a înălțat în același timp, „figura nobilă a lui Cuza Vodă”, ceea ce a dus la „trezirea în toate sufletele românești a idealului deplin, a idealului romantic absolut, după îndeplinirea căruia să nu rămîie nicăieri un element românesc izolat”. Ideea unității politice

⁴ Începutul cursului a apărut în revista „Drum drept”, Vălenii de Munte, II, 1914, nr. 12, p. 511—526. Textul integral a fost editat de Casa Școalelor în 1915.

românești a cunoscut din această epocă trei trepte : „visul sentimental, teoria filosofică și chestiunea de politică actuală la care ne găsim acum”. Concluzia ultimului capitol era că, începînd din jurul anului 1890, ideea unității politice „devine o necesitate intimă, fundamentală a nației noastre”. Ca premise ale realizării acestei unități se impun asanarea organismului social-politic din țara liberă, o cultură nouă, organică, fundamentată științific, nu simplă expresie retorică, folosirea tuturor căilor pentru a cunoaște unitatea poporului nostru și a respinge ca „erezie științifică” negarea unui viitor comun, reorientarea către acest viitor a întregii societăți. Una dintre observațiile finale ale cursului era aceea că prin aprofundarea culturii naționale, a istoriei acesteia, „s-a găsit oricine, de la început, înaintea unității inițiale neturburată vreodată, neîntreruptă un singur moment, a poporului nostru”.

Lucrările istorice ale lui Nicolae Iorga s-au bucurat de o caldă primire și la românii din Imperiul Austro-Ungar, în pofida interdicțiilor guvernamentale. După ce îl felicita pentru „excelenta lucrare” *Brașovul și românii*, Andrei Birseanu îi cerea la 3 iunie 1905, un lot de 15 exemplare, pe care se obliga să-l difuzeze personal⁵. După apariția lucrării de popularizare despre Mihai Viteazul, studenții români din Budapesta, grupați în Societatea Petru Maior, în frunte cu Octavian Goga și Ion Lupaș îi făceau o entuziastă manifestație de simpatie⁶. *Istoria românilor pentru poporul românesc*, care cunoaște din 1908 mai multe ediții, a fost difuzată ca operă de propagandă a Ligii Culturale, din conducerea căreia autorul făcea parte, pătrunzînd peste munți în mii de exemplare, adesea cu coperti false (*De-ale noastre, Noua metodă de cultivare a cartofilor*, traducere din limba maghiară etc.), pentru a se evita confiscarea de către autoritățile austro-ungare⁷.

De o deosebită apreciere s-a bucurat, pe ambele versante ale Carpaților, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, prin care marele istoric deschidea în 1901, seria marilor monografii închinată literaturii românești, cea dintîi lucrare de acest fel din istoriografia noastră, această suită incluzînd pînă la război și *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688* sau *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*. În ansamblu ele demonstau unitatea funciară a literaturii române bazată pe unitatea de limbă și pe originea populară comună.

Dacă tînărul savant și profesor universitar a acordat loc un tot mai larg în activitatea sa pregătirii ideologice și culturale a desăvîșirii unității naționale, el nu e singur în această luptă, după cum nu este cel dintîi care să fi observat necesitatea antrenării maselor populare. Dar acțiunea sa are continuitate și consecvență, se desfașoară la o înaltă temperatură etică și spirituală, se manifestă de la început cu o forță de șoc puțin obișnuită. De aceea atrage toate privirile și mobilizează energiile tinere.

Precedată de o viguroasă pregătire de artilerie în ziarele „L'Indépendance Roumaine”, patronat de frații Brătianu⁸ și „Epoca” lui N. Filipescu⁹, ofensiva lui N. Iorga în direcția idealului național era declan-

⁵ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. VII, București, 1936, p. 316 și urm.

⁶ Cf. Ion Dodu Bălan, *Octavian Goga*, București, 1971, p. 71.

⁷ N. Iorga, *Liga Culturală*, în „Boabe de grîu”, nr. 8, 1930, p. 455—458.

⁸ Vezi suita de foiletoane *Un procès de désnationalisation, études indépendantes d'un penseur isolé*, publicată între 12 iulie și 30 noiembrie. 1901.

⁹ Vol. *Cuvinte adevărate*, București, 1903, întrunind articole tipărite în „Epoca”, de la 15 martie pînă la 21 octombrie 1902.

șată odată cu începutul colaborării sale la revista literară „Sămănătorul”. Întemeiată la sfârșitul anului 1901 de Spiru Haret, cu concursul lui Al. Vlahuță și G. Coșbuc, publicația ducea acum o existență incertă și fără strălucire, cu toate eforturile redacționale. Sub conducerea sa revista capătă nu numai un profil distinct, dar și o audiență nemaicunoscută pînă atunci, atît în vechea Românie, cît și în Transilvania sau Bucovina. Ea creează în cultura și literatura română un curent nou, care pune pe prim plan tradiția și unitatea națională, îmbinînd conservatorismul cu aplecarea demofilă și propunîndu-și să răspundă cerințelor unei „noi epoci de cultură”. Se cerea ca plecînd de la o utopică armonizare a intereselor de clasă la nivel național, sprijinită pe „o politică de dreptate, de căință, de bună frăție față de moșul și badea din satul fără bogăție și fără cultură”, să se potențeze eforturile înmănușiate „de sus pînă în jos, dintr-un hotar al românii pînă la altul”, să se ajungă la „purificarea, întregirea și mai ales răspîndirea culturii noastre”, ținînd seama că statul român reprezintă pentru întreaga românie „o cetățuie de pregătire și așteptare”¹⁰.

Paralel cu acțiunea sa din paginile „Sămănătorului”, N. Iorga urmărea stimularea ideii unității naționale prin publicarea propriilor sale însemnări din călătoriile întreprinse în toate provinciile locuite de români, replică vastă la *România pitorească* a lui Al. Vlahuță. Deslușind drumuri de viitor, el descoperă în Transilvania, de pildă, că „apele românii biruiesc”, în pofida politicii de desnaționalizare forțată, evidentă mai ales printre românii din Maramureș, Bihor, Hunedoara sau în săcuime. Interzisă în administrație, prigonită în școli, limba română își continuă totuși expansiunea lentă în lumea satelor. Citeodată „e vădit pentru oricine că vremea românilor se apropie”. Și cercetînd pe rînd satele din mărșinime, N. Iorga nu se putea reține să exclame atunci cînd descria împrejurimile Sebeșului : „Aici totul e românesc, de la morții multor veacuri ce par că înalță din mormîntul lor adînc, ca un steag de chemare, crucea lor neagră sfințită cu scrisul românesc, pînă la mîndrii ciobani cari nu cunosc deosebirea de românie în rătăcirea veșnică a turmelor bogate. Aici nu poți striga : Trăiască românimea, fără ca munții să nu-ți prefacă strigătul în : Trăiască România !”¹¹

Însemnătatea deosebită pe care o avea lupta pentru apărarea și promovarea limbii naționale în provinciile aflate sub stăpîniri străine a influențat hotărîtor campania sămănătoristă declanșată de N. Iorga împotriva înstrăinării „inaltei societăți” bucureștene. În urma mării manifestații studentești din piața Teatrului Național, cînd poliția — așa cum arăta Mihail Sadoveanu — s-a comportat „nebunește și mișelește”, pătînd cu sînge „o mișcare dreaptă”¹², s-a ajuns la mari adunări de protest și solidaritate intelectuală în întreaga țară. Ecourile acestor manifestații au răsunat și la românii de peste hotare. Într-o scrisoare trimisă din Sibiu, istoricul Ion Lupaș saluta aceste acțiuni care stimulează pe oprimați să-și apere

¹⁰ N. Iorga, *O luptă literară*, articole din „Sămănătorul”, vol. I—II, Vălenii de Munte, 1914—1916, passim.

¹¹ N. Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara unghurească*, vol. I, București, 1906, p. 215—219.

¹² Cf. *Lupta pentru limba românească*, Acte și lămuriri privitoare la faptele din 1906 publicate de N. Iorga, București, 1906, p. 64—70.

limba națională¹³. Ele nu s-au stins nici un an mai târziu, cînd istoricul numismat C. Moisil și scriitorul N. Dunăreanu, semnau alături de alții o călduroasă telegramă „în amintirea măreței victorii [...] pentru dreptul limbii noastre”¹⁴. „Un gest să fi făcut atunci dominatorul — scria poetul D. Anghel, martor ocular al manifestației din seara zilei de 13 martie — un singur gest de răzvrătire și toată masa aceea docilă l-ar fi urmat oriunde și pretutindeni”¹⁵. Dacă Nicolae Iorga n-a făcut acest gest, faptul s-a datorat atît neîncrederii în eficiența unei asemenea metode în condițiile statului modern, exprimată și în legătură cu luptele politice ale românilor din Transilvania, cît și dorinței de a nu slăbi structura statului român prin consecințe imprevizibile. La șezătorile literare întreprinse în marile centre ale țării, însoțit de M. Sadoveanu, Emil Girleanu, Șt. O. Iosif, Octavian Goga și alți scriitori din cercul revistei „Sămănătorul”, N. Iorga deslușea ca în mai 1906 la Craiova „elementele de viață cîștigate” în România și Transilvania și definea ca probleme ale viitorului: „Întemeierea României democratice a tuturor românilor” și crearea unei culturi comune largi și puternice, ca premiză a fazei ultime firești „a aspirațiilor noastre”¹⁶. În aceste împrejurări era propusă la Iași încheierea unei societăți culturale și politice „Frăția bunilor români” și vedea lumina tiparului revista „Neamul românesc”. Transformată ulterior în cotidian, această publicație cu caracter social-politic și titlu semnificativ va rămîne pînă la sfîrșitul vieții lui N. Iorga principalul purtător al cuvîntului său. La prestigiul noii publicații o contribuție esențială a adus-o campania desfășurată în 1907 de directorul ei, pentru dezvoltarea și înlăturarea cauzelor răscoalelor țărănești, condamnarea represiunii și sprijinirea victimelor ei.

Aceeași campanie l-a adus pe N. Iorga pe băncile Camerei Deputaților, în calitate de deputat independent al orașului Iași¹⁷.

S-a pus și continuă să se pună întrebarea dacă memoria savantului și marelui om de cultură patriot care a fost Nicolae Iorga n-ar fi fost umbrită de participarea sa la viața politică a țării. Există desigur argumente și pro și contra. Nu e locul să le analizăm aici. Ceea ce se cuvine totuși subliniat este că tocmai această participare i-a dat posibilitatea să-și spună cuvîntul hotărîtor și benefic în probleme majore ale timpului său, între care pe prim plan se situează cucerirea și păstrarea unității naționale.

Pe această linie se înscrie în conexiune armonică activitatea îndelungată de secretar general al Ligii Culturale, întemeierea și conducerea Așezămintelor culturale de la Vălenii de Munte și în primul rînd a Universității populare care adună din 1908, printre propunători și cursanți, români de pretutindeni, activitatea de presă din „Neamul românesc” și celelalte publicații afiliate, activitatea parlamentară etc.

La puțină vreme după alegerea sa ca secretar general, N. Iorga mijlocea la adunarea Ligii Culturale din 12—17 octombrie 1908, adoptarea unei moțiuni prin care se cerea statului român o politică de disociere față de Austro-Ungaria, care deținea pe nedrept pămînt românesc subjugînd

¹³ BARSR, Coresp. N. Iorga, vol. 38, f. 70.

¹⁴ Ibidem, vol. 64, f. 49.

¹⁵ D. Anghel, *Nicolae Iorga*, în „Junimea literară”, VIII, 1911, nr. 7—9, p. 114—115.

¹⁶ [N. Iorga], *Cronică*, în „Neamul românesc”, I, 1906, nr. 6, p. 91—92.

¹⁷ Cf. Nicolae Liu, *Răscoala din 1907, Ecouri în corespondența primită de N. Iorga și în acțiunea sa politică*, în „Revista de istorie”, XXX, 1977, nr. 2, p. 199—218.

patru milioane de conaționali, și în același timp de apropiere și colaborare cu țările vecine din Balcani. Motiunea pleca de la „conștiința unității neamului și a intereselor lui solidare în toate privințele”¹⁸. Aceeași bază ideologică era recomandată politicii externe a României în primul articol din programul partidului naționalist-democrat, de sub președinția lui N. Iorga, la congresul de constituire din aprilie 1910¹⁹.

★

Am afirmat de la început că activitatea națională în serviciul înfăptuirii unității politice românești s-a împletit la marele savant-patriot cu activitatea internațională în același scop. Astfel, în domeniul interpretării istorice, prima sa mare sinteză asupra istoriei României, publicată la Göttingen în 1905, *Geschichte des Rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen* își propunea să înfățișeze unitar trecutul întregului popor român. Aceeași prezentare unitară era reluată la alte trepte de argumentare și interpretare, fie pentru marcarea unor legături tradiționale cu popoarele neolatine (*Breve Storia dei Rumeni*, apărută sub auspiciile Ligii Culturale în 1911), fie pentru sprijinirea Unirii din 1918 (*Histoire des Roumains et de leur civilisation*, Paris, 1920). În 1915—1916 apăreau două ediții din *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, iar în 1917 la Iași, *Histoire des Roumains de Bucovine à partir de l'annexion autrichienne*. Tot în această vreme vedeau lumina tiparului volumele închinat de N. Iorga istoriei legăturilor poporului român cu Franța, Anglia, și Rusia²⁰, sau o prezentare sintetică în care erau incluse și relațiile istorice cu ceilalți aliați²¹. Printre lucrările în limba franceză publicate în sprijinul românilor din Transilvania se numără și patru broșuri de propagandă editate de Liga Culturală în colecția „Mémorial Roumain”, între 1909—1914²². Pentru cunoașterea drepturilor și luptei naționale a poporului român, N. Iorga colaborează la cele mai importante publicații de politică externă din Franța sau Anglia și publică la Paris o culegere din articolele sale de război²³.

II

Vasta corespondență a lui Nicolae Iorga ajunsă pînă la noi în bună măsură prin grija sa, poate oferi o contribuție prețioasă la cunoașterea activității marelui istoric în direcția înfăptuirii Marii Uniri din 1918. Ea continuă să fie, în ceea ce privește epoca din preajma și din timpul desfășurării marelui război mondial, în cea mai mare parte inedită.

¹⁸ „Calendarul Ligii Culturale pe anul 1910”, Vălenii de Munte, p. 29.

¹⁹ N. Iorga, *Aciunea militară a României*, București, 1914, p. 270.

²⁰ N. Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Jassy, 1917, revăzută și receditată un an mai târziu la Paris, cu o prefață de Charles Bemont; idem., *Histoire des relations anglo-roumaines*, Jassy, 1917; idem., *Histoire des relations russo-roumaines*, Jassy, 1917.

²¹ N. Iorga, *Relations des Roumains avec les Alliés*, Jassy, 1917.

²² N. Iorga, *Les Hongrois et la nationalité roumaine en 1909*. Procès de presse et autres persécutions, Vălenii de Munte, 1909 (Mémorial roumain, I); idem., *Les dernières élections en Hongrie et les Roumains*. (juin, 1910), Vălenii de Munte, 1910 (Mémorial roumain, II); idem., *L'évêché de Hódjoudorogh et les droits de l'église roumaine unie de Hongrie*, Bucarest, 1913, (Mémorial roumain, III); idem., *Encore une fois l'évêché de Hódjoudorogh et les droits des Roumains*, Bucarest, 1914 (Mémorial roumain, IV).

²³ N. Iorga, *Pages roumaines*, préface de Ch. de la Roncière, Paris, Nancy, 1918.

Unele scrisori conțin îndemnuri sau reflectă ecouri ale acțiunii sale pe plan cultural sau politic. Multe scrisori constituie documente prețioase pentru înțelegerea etapelor acestei acțiuni, sau pentru cunoașterea contribuției altor personalități și a maselor populare la făurirea statului național unitar.

Războaiele balcanice au fost considerate drept preludiu sau prolog al primei conflagrații mondiale. Apropierea ceasului mării răfuieli cu Austro-Ungaria, pentru eliberarea „fraților neliberi”, a fost invocată adesea în anii premergători de Nicolae Iorga, motivînd într-un fel opoziția sa împotriva oricăror tendințe expansioniste în sudul Dunării, precum și dorința conlucrării cu statele vecine din Balcani. „În sprijinul niciunei cauze nu se poate cheltui sîngele românilor decît în sprijinul cauzei naționale românești”, sublinia el în aplauzele entuziaste ale asistenței, cu prilejul întrunirii politice din octombrie 1912²⁴. Și pentru că președintele Ligii Culturale, germanofilul Virgil Arion, se opunea acestei poziții, N. Iorga își da demisia din postul de secretar general.

Izbucnirea primului război mondial prin agresiunea Austro-Ungariei împotriva Serbiei, a pus guvernului român, legat prin alianță secretă cu Puterile Centrale, problema opțiunii. În aceste împrejurări marele istoric se pronunță din nou hotărît împotriva intervenției militare alături de Austro-Ungaria, prin articolul *Datoria României*, apărut în mai multe ziare²⁵ și printr-o *Declarație* redactată în numele „naționaliștilor democrați” și publicată în „Neamul românesc”, prin care se respingea risipirea „forțelor cu greu adunate ale României... în aventuri lîngă un stat a cărui politică internă a fost totdeauna dominată de tendința scăderii și slăbirii elementului românesc cuprins în el”. În aceste condiții se recomanda guvernului român „o neutralitate demnă, care să rezerve puterile țării „pentru locul și momentul în care s-ar pune în vecinătatea noastră probleme de transformare politică în care calitatea noastră etnică ni dă dreptul de a ne amesteca, fără ca din partea noastră să fi contribuit pînă atunci la nenorocirile ce amenință umanitatea și civilizația”²⁶.

Correspondența primită de N. Iorga aprobă acest punct de vedere sau reflectă îngrijorarea creată. Astfel, într-o scrisoare din 14 iulie 1914, H. Stahl, stenograful Camerei deputaților își exprima temerea că nota ultimativă a Austriei către Serbia „ni s-ar putea aplica nouă mîine”²⁷. N. Iorga, aflat la Vălenii de Munte, cu prilejul cursurilor de vară, era ținut la curent și de către alți corespondenți. Unul dintre aceștia relata pe lîngă îngrijorarea din București unde edițiile speciale se succed una după alta, despre buna primire de care s-a bucurat în cercurile politice articolul lui N. Iorga și despre discuția de la Statul Major în legătură cu opinia acestuia privind menținerea relațiilor pașnice româno-bulgare²⁸. Alt corespondent felicita pe N. Iorga pentru „neînduplecarea” sa care „a convins guvernul” deocamdată la neutralitate²⁹. Ion Bogdan se

²⁴ N. Iorga, *Acțiunea militară a României*, București, 1914, p. 277.

²⁵ „Universul”, „Minerva”, „Neamul românesc”.

²⁶ „Neamul românesc”, IX, 1914, nr. 28, 20 iulie, p. 1.

²⁷ BARSR, Coresp. N. Iorga, vol. 243, f. 8–9.

²⁸ Ibidem, f. 17–17 bis.

²⁹ Ibidem, vol. 242, f. 135.

asocia felicitărilor pentru același articol, adăugînd pe cele privind ultimul număr al „Neamului românesc pentru popor”³⁰. O corespondență din Moldova relatînd aceeași aprobare unanimă îl informa în același timp despre hotărîrea ofițerilor de a se opune cu orice preț și prin orice mijloace alianței cu Austria, într-un moment în care de-a lungul Prutului se află 2000 de escadroane de cazaci și cerchezi. Poziția lui Carol I motivează atitudinea antidinastică. Singura speranță este în intransigența lui N. Iorga și N. Filipescu³¹.

Nu lipseau nici speranțele în susținerea de către marele istoric a intervenției imediate a României în favoarea românilor de peste hotare. „Este limpede ca lumina soarelui — scria la 22 iulie un corespondent din Ministerul de Externe — că pentru noi a sunat *ora supremă*: acum ori niciodată ... Constelația politică ne este cu totul favorabilă, mai favorabilă decît ne-am fi putut-o imagina vreodată — afară de punctul negru pe care l-am semnalat [relațiile cu Bulgaria n.n.] Să ne grăbim a-l aplana cu cinste și dreptate și, să nu mai ezităm ... Aveți misiunea cea mai mare, cea mai sfîntă, să ne călăuziți și să ne însuflețiți”³². Speranțe similare se îndreaptă spre Nicolae Iorga și din Transilvania. Într-o telegramă trimisă din Arad la sfîrșitul lunii iulie „ziarele române și „Progresul român” salută cu entuziasm frații care pregătesc sfîrmarea lanțurilor noastre”, și așteaptă „ora sfîntă”³³. Un gazetar moldovean, Eugeniu Revent își exprima indignarea pentru preferința acordată de ziarul „Universul” declarațiilor antiruse și în favoarea Triplicei ale lui C. Stere și ale inginerului Matak³⁴. Un corespondent român din Leipzig al „Neamului românesc” remarca, după reîntoarcerea în țară, „atmosfera de turbăciune marțială, care cuprinsese întreaga Germanie (hotărît nu mai recușteam oamenii: unde erau tăcuții muncitori, modeștii studenți și fleghematicii băutori de bere de odinioară!?)”³⁵.

Intelectuali lucizi consideră necesară rezolvarea problemei agitare înainte de a se intra în război pentru cauza națională. În acest sens sînt deosebit de semnificative observațiile unui tînăr intelectual ploieștean întors din concentrare: „Cu toate împrejurările anormale sper însă că comisiunea pentru pregătirea reformelor își va lua în curînd lucrările, pentru ca în noiembrie Parlamentul să poată începe în sfîrșit o împroprietărire largă a țăranilor ... Pînă la Alba Iulia mai avem pe program o Plevnă internă, cel puțin tot atît de prețioasă pentru viitorul națiunii și statului nostru. Ba cred chiar că, pentru a fi vrednici de cea dintîi, trebuie să cucerim în lîni pe cea de a doua. Ori cred oare domnii politicieni ai noștri, că națiunea aceasta se poate hrăni la infinit și în mod exclusiv cu entuziasm patriotic? Eu unul n-o pot crede. Și, cu prilejul concentrării din urmă, am putut auzi multe murmure stăpînite și multe oftări înăbușite ale acestor oameni necăjiți, cari sînt bieții noștri clăcași în uniformă. Ce puțini sînt printre ei, care ar putea pleca la război voioși, cu capela

³⁰ Ibidem, vol. 243, f. 29.

³¹ Ibidem, f. 26—27.

³² Ibidem, f. 34.

³³ Ibidem, vol. 239, f. 262.

³⁴ Ibidem, vol. 243, f. 43—44.

³⁵ Ibidem, vol. 248. f. 231.

pe-o ureche, fiindcă cei de acasă au ce minca pînă la primăvară ! Cei mai mulți lăsaseră acasă cite o casă de copii fără piine pentru ziua de mîine și gîndul tot acolo le era. Iar dacă mulți doreau din toată inima războiul, apoi îl doreau din desperare, ca pe o beție : ca să mai uite de necazuri — și ca să isprăvească într-un fel. Așa ! . . . Și într-adevăr, cam ce le-a dat lor țara asta care în orice prilej le cere totul ? De aceea cred că timpul cel scurt de acuma pînă la primăvară ar trebui întrebuițat cu rivnă, pentru a preface oastea aceasta de clăcași într-o oaste de răzeși. Nu că nu și-ar face datoria cînd ar suna ceasul, nu ! . . . Ci pentru că, măcar înainte de a muri prin văile Carpaților, în răfuiala ce trebuie să vie la primăvară, la vară, să afle și ei că pe lingă datorii mai au și drepturi, și dacă se duc ei, rămîn cel puțin feciorii lor cu piinea asigurată și cu grumazul liber de jugul ciocoiesc”³⁶.

Această expunere sinceră, deschisă a unor constatări și concluzii izvorite din contactul cu țărănimea sub arme venea să confirme poziția marelui cărturar exprimată de la tribuna Camerei deputaților la 17 iunie, cu prilejul sesiunii extraordinare consacrată revizuirii Constituției. N. Iorga se pronunțase ferm pentru rezolvarea problemei agrare „sub forma unei revoluții legale”, care să „schimbe cu desăvîrșire situația țărănimii, ca element economic în viața țării și ca element politic”, printr-o largă împroprietărire. Într-un moment în care în lupta națională „ceasul hotărîtor de supremă sfortăre se aproprie văzînd cu ochii”³⁷.

De fapt, ca și majoritatea oamenilor cu răspundere lucizi, N. Iorga va fi frămîntat suflutește, pînă la intrarea României în război, de problema momentului și a condițiilor optime. Deși nu va părăsi cu totul o vreme nici iluzia înfăptuirii statului național unitar fără asocierea țării cu puteri imperialiste și dacă norocul va suride, fără multă vărsare de sînge. De aceea „ceasul ofensivei” eliberatoare era fixat la început nu numai în funcție de slăbirea virtualului adversar sau de pregătirea și „dibăcia” noastră, ci și de realizarea „alianței balcanice” menită să transforme Dunărea din piedică, în bază și sprijin. Numai imposibilitatea acestei alianțe, precum și „trista nevoie de a nu putea face nimic *prin noi în rîndul întîi*”, datorită slăbelor puteri ale micului stat român³⁸, jertfele și suferințele de neîndurat ale conaționalilor din Transilvania și Bucovina, cu înșelarea sau încălcarea brutală a sentimentului național de către stăpînirea austro-ungară, în sfîrșit conștiința apropierii „teribilului moment” al „lichidării europene generale”³⁹ îl determină pe N. Iorga să se ralieze deschis luptei pentru alianța cu puterile Antantei. El disociază totuși între apropierea militară și politică bazată pe înrudire spirituală și compasiune, ca aceea față de Franța, Serbia, Belgia, Italia și cea a oportunității, pronunțîndu-se în același timp împotriva vasalității de orice fel, fiindcă „grija de căpetenie privește totuși statul liber”⁴⁰, rezultat a peste o mie de ani de muncă, suferință, credință și luptă a poporului român însuși⁴¹. Cît despre momentul intrării României în război el tre-

³⁶ Ibidem, vol. 248, f. 232—233.

³⁷ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, 1914, nr. 9, 19 iunie, p. 87—96.

³⁸ N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, vol. I, Craiova, 1921, p. 53.

³⁹ Ibidem, p. 55.

⁴⁰ Ibidem, p. 101.

⁴¹ Ibidem, p. 32.

buie să țină în ultimă instanță seama de „ceasul cînd vom avea singurul lucru care nu ne poate înșela niciodată, perfectă organizare a tuturor puterilor noastre”⁴². Și prezentînd în februarie 1915 rezultatele unui sondaj privind necesitatea trecerii Carpaților, la care au răspuns pozitiv, în unanimitate, țărani, ofițeri, participanți ai întrunirilor din sala Dacia, N. Iorga considera ca principală datorie a „celor care au în mîni situația” și se află în fruntea statului, „pregătirea răpede, sigură, deplină”⁴³.

N. Iorga însuși a adus la această pregătire, pe plan spiritual, o febrilă contribuție, prin prezența zilnică în presă, conferințe comemorative, cuvîntări la diverse întruniri și manifestații pe tot întinsul țării.

În cadrul acestei campanii se înscrie reluarea legăturilor cu Liga Culturală. La 21 martie 1914 Comitetul central îi mulțumea pentru concursul „mișcării întreprinse acum și mitingul din sala Dacia, pentru autonomia românilor din Austro-Ungaria”⁴⁴. Iar la 25 aprilie i se cerea de către Comitetul secției București „concursul neprețuit pentru comemorarea zilei de 3 mai 1848”⁴⁵. „Seguo con viva simpatia l'opera nobilissima della Lega di Cultura, e auguro di cuore” îi scria la 8 iulie 1914 profesorul italian Dino Muratore, mulțumindu-i în același timp pentru buletinul Institutului pentru studiul Europei sud-orientale⁴⁶.

La Congresul extraordinar din decembrie 1914 N. Iorga revenea ca secretar general în Comitetul central al Ligii Culturale, care-și schimbă numele în Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor. Din noul comitet făceau parte și alte personalități reprezentative pentru viața politică și culturală a vechii României, ca: Barbu Delavrancea, vicepreședinte, N. Filipescu, Take Ionescu, dr. C. I. Istrati, Ion Grădișteanu, George Ranetti, precum și reprezentanți aleși ai Transilvaniei: dr. V. Lucaciu, președinte, Octavian Goga, Simion Mîndrescu, casier central. Primii doi dintre aceștia din urmă sînt condamnați la moarte în contumacie⁴⁷ de către autoritățile austro-ungare.

În ce privește celelalte mari organizații prounioniste, apărute în timpul neutralității, Acțiunea națională și Federația unionistă, N. Iorga nu le-a apreciat activitatea. El a refuzat, după propria sa mărturisire, orice colaborare cu cea de a doua, considerînd-o „asociație a politicianilor pe care i-am combătut toată viața” și „un instrument de anarhie, într-o vreme cînd ni trebuie ordine și concordie”⁴⁸.

Marele istoric a întreținut în schimb relații de colaborare cu unele dintre organizațiile refugiaților români din Transilvania, ca Legiunea ardeleană, care-î propune în două rînduri președinția și care cinstindu-î activitatea îi urează „mulți ani fericiți pentru întregirea neamului”⁴⁹.

⁴² *Ibidem*, p. 186.

⁴³ *Ibidem*, p. 149—150.

⁴⁴ BARS, Coresp. N. Iorga, vol. 240, f. 334.

⁴⁵ *Ibidem*, vol. 241, f. 30.

⁴⁶ *Ibidem*, vol. 242, f. 76.

⁴⁷ Cf. V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, București, 1968, p. 217 și urm.

⁴⁸ BARS, Coresp. N. Iorga, vol. 254, f. 145—146.

⁴⁹ *Ibidem*, vol. 244, f. 226 ; vol. 245, f. 262.

De fapt N. Iorga a acordat, odată cu izbucnirea primului război mondial, în scrisul și luările sale de cuvânt, în paginile publicațiilor sale, o atenție sporită suferințelor românilor din Austro-Ungaria. El a relevat nu o dată situația tragică a celor trimiși să lupte și să moară „în focul ucigător, pentru o cauză care era tot una cu sclavia” pentru ei și neamul lor. Cu atât mai mult cu cât printre aceștia s-a aflat și tânărul său cumnat Alexandru Bogdan, profesor cu talent și preocupări literare la gimnaziul din Brașov, căruia îi înclina, la 26 octombrie 1914, în „Neamul românesc”, un emoționant necrolog. Printre cei care-i împărtășeau durerea s-a aflat și filologul Vasile Bogrea, care într-o corespondență din Iași îl consolează pentru sfârșitul „celui căzut în luptă vitează, dar tragic, sub steag străin”⁵⁰. Faptul că singurul roman din creația lui Liviu Rebreanu pe care îl va aprecia la apariție va fi *Pădurea spînzuraților*, nu este străin de amintirea dramei din propria sa familie⁵¹.

N. Iorga a luat apărarea în acțiunea sa politică din timpul neutralității și numeroșilor intelectuali transilvăneni deținuți sau deportați pentru ideile lor. S-a păstrat din aceeași epocă o foaie de hirtie pe care 14 români aflați în treceie prin gara Teiuș, în drum spre locul de deportare, grifonează în grabă cu creionul indemnul: „Nu mai întârziati! Veniți, Veniți!”⁵².

În repetate rânduri marele istoric a ridicat problema sprijinirii materiale și morale a tot mai numeroșilor refugiați români din Bucovina și Transilvania. La rîndul lor aceștia își exprimau prin corespondență și pe alte căi, mulțumirile sau nemulțumirile lor și speranța în apropierea ceasului cînd armata română va aduce eliberarea, făcînd posibilă unirea mult visată. Printre cei care i se adresează se află și învățătorul Nicolae Nistor, absolvent al școlii normale din Sibiu, care nerăbdător dezertase din armata maghiară și, trecînd munții, era deținut la Roman, conform unor dispoziții ministeriale. „Am venit — mărturisea el — cu gîndul: dacă luptă mama noastră pentru înfăptuirea unui ideal scump tuturor, de ce să nu lupt și eu? De ce să măresc rîndurile aceluia care luptă pentru interese străine?” „Și cerea o intervenție pentru a fi pus în libertate și a putea ocupa un post de învățător în țară „pînă va suna ora cea mare”⁵³. „Eu am sosit de cîteva săptămîni în țară, deci tîrziu, după ce atmosfera de acasă mi-a devenit mai insuportabilă, mărturisea dr. C. Bocșan la 17 iulie 1915 de la minăstirea Agapia. Cunoașteți stările de acolo. Un singur fapt poate nu-l știți, că fiecare intelectual ori țăran mai luminat care a mai rămas acolo se întrebă: Ce face Iorga?” Popularitatea excepțională a savantului luptător pentru cauza națională face ca tăcerea lui și amînarea continuă a momentului intervenției armate a României să exaspereze⁵⁴. „Acum ori niciodată țara, noi, avem nevoie de sufletul dumitale — îi scria o corespondență din România — să nu fii nici mîhnit, nici indignat de bănuiala și rătăcirea celor ce se întrebă: unde este d. Iorga?” Cu

⁵⁰ Ibidem, vol. 244, f. 198.

⁵¹ La rîndul său Liviu Rebreanu îi trimitea lui N. Iorga, la 29 septembrie 1919, o scrisoare de mulțumire pentru „pomenirea morții fratelui” său Emil, considerat prototip al eroului romanului.

⁵² BARS, Coresp. N. Iorga, vol. 256, f. 195.

⁵³ Ibidem, vol. 244, f. 305—306.

⁵⁴ Ibidem, vol. 252, f. 73—74.

alte cuvinte cel înălțat ca lumina celor aleși care călăuzește permanent mulțimea și o îmbărbătează în ceasuri de îndoială și de luptă, cel care poartă sub frunte o minte ageră, în inimă dragostea neamului, în suflet conștiința datoriei⁵⁵.

De fapt pozitia marelui istoric, clamînd în repetate rînduri intervenția în favoarea românilor din Austro-Ungaria era clară. El fusese conștient de la început de caracterul imperialist al primului război mondial și ceruse în consecință ca, nerăspunzînd ademenirilor nici de o parte nici de alta, poporul român să aștepte „cu arma la picior”, momentul „cînd asupra ambițiilor zdrobite, ideea senină va veni să cumpănească dreptățile naționale care azi nu se văd deasupra lui”⁵⁶. Trebuia așteptat așadar momentul optim, iar pînă atunci pregătită armata și creată starea de spirit corespunzătoare, în țară, la românii neliberi și în rîndurile viitorilor aliați.

Pe drept cuvînt arăta A. D. Xenopol, într-o scrisoare adresată filozofului francez Émile Boutroux, membru al Institutului Franței, căruia îi trimitea cele două volume din *Histoire des Roumains, de Transylvanie et de Hongrie* de N. Iorga pentru a le prezenta colegilor săi, că în lupta care avea loc între voința poporului român de a-și elibera frații și necesitățile neutralismului, autorul s-a dovedit „un om adorat de întregul popor, istoricul prezentului și al viitorului. El este cel care tempează și mișcă inimile tuturor românilor, în aceste momente dificile”⁵⁷. După cum nu întîmplător savantul și omul politic român era denumit în presa germană: „der Führer der Rumänischen Interventionisten Partei”⁵⁸.

Cîteva luni mai tîrziu, după intrarea României în război, filoromâni ca istoricul și publicistul englez R. W. Setton-Watson nu-și ascundeau satisfacția la aflarea „marii vești” și îi cereau colaborarea⁵⁹. Dar drumul spre „triumful final” al dreptății istorice n-a fost deloc ușor. Evenimentele „războiului național” au luat prin ocupația străină, prin retragerea și rezistența eroică în Moldova, prin jertfa nenumărată a celor mulți, proporțiile unei tragedii naționale. În aceste împrejurări N. Iorga a continuat să țină sus steagul victoriei finale, ca împlinire a unui îndoit legămint — social și național. „Nu am fi vrednici de tot ce s-a făcut pentru noi — afirma el în răspunsul la mesaj, rostit la Iași, în ședința Camerei, miercuri 14 decembrie 1916 — dacă mine chiar nu am primi pe soldații noștri, după biruința operei de dreptate, după eliberarea teritoriului nostru, după întregirea teritoriului... nu numai cu florile culese din acest pămînt, ci cu darul însuși al pămîntului hrănit pe care ei îl muncesc”. Și încheia prin cuvintele lui Petru Rareș: „Vom fi iarăși ce am fost, și mai mult decît atîta”⁶⁰. Pentru încrederea neclintită în victoria finală și îndreptată cauzei eliberării teritoriului național, pentru măiastra evocare a trecutului, în sprijinul solidarității necesare prezentului și viitorului, discursul parlamentar al lui N. Iorga a fost apreciat atît în

⁵⁵ Ibidem, vol. 244, f. 6—7.

⁵⁶ N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, vol. I, Craiova, 1921, p. 8.

⁵⁷ BARS, Coresp. N. Iorga, vol. 261, f. 478—479.

⁵⁸ Cf. „Weser Zeitung”, Bremen, 1916, iunie 26; „Das kleine Journal”, Berlin, aceeași

dată.

⁵⁹ BARS, Coresp. N. Iorga, vol. 263, f. 239.

⁶⁰ „Desbaterile Adunării Deputaților”, 1917, nr. 6, 11 februarie, p. 37—39.

țară, cit și peste hotare. El a fost afișat în orașe, răspîndit pe front ca document oficial, iar presa din țările aliate i-a asigurat o largă difuzare în Occident. Un ecou al acestei popularități îl reprezintă și corespondența păstrată din acea vreme. Într-o scrisoare trimisă din Paris, la 3 februarie 1917, istoricul american Herbert Adams Gibbon îi mărturisea că a înțeles acum atît suferințele României, cît și curajul armatei sale, și îl asigura de admirația și simpatia pe care acestea le-au trezit în Franța ⁶¹.

De fapt n-a existat poate moment mai înălțător în activitatea de educator al națiunii, cum s-a considerat N. Iorga toată viața, decît acțiunea sa politică și culturală, din timpul dramaticii retrageri în Moldova. În mijlocul privațiunilor și al suferințelor de tot felul, marele istoric n-a preocupat nici un efort pentru a crea ceea ce a numit el însuși „unitatea națională din lăuntru”, ca premiză a unității politice viitoare. Nu întimplător rolul de conducător spiritual în acest moment critic i-a fost recunoscut chiar și de adversari, ca Eugen Lovinescu sau Mihail Dragomirescu. Amploarea acțiunii sale patriotice este oglindită și în numeroasele scrisori primite de N. Iorga în acea vreme, prin care, atît regele sau guvernul, prin principalii săi reprezentanți, conducători militari, dar și simpli soldați, intelectuali de toate categoriile, prizonieri de război ardeleni și bănățeni din îndepărtata Siberie, îi cereau colaborarea, sprijinul și sfatul. Ziarul „Neamul românesc”, renăscut la Iași, devine principala tribună a rezistenței naționale și este căutat pretutindeni, cîștigînd o popularitate pe care — cum observa un corespondent — n-a mai avut-o niciodată. Ceea ce determină difuzarea lui pe front în 5000 de exemplare ⁶². Directorul său organizează colete pentru răniți, donează pentru spitale drepturile sale de autor, ține cursuri de istorie și patriotism la diverse școli militare, ia cuvîntul ori de cîte ori momentul istoric o cere, în sprijinul revendicărilor naționale ⁶³. „Să fac toată viața teorie. nu e firea mea” — scria Nicolae Iorga într-o corespondență din 6 ianuarie 1911. Și poate niciodată ca în anii rezistenței eroice din Moldova el nu s-a dovedit mai mult un om al faptei.

O mare atenție a acordat istoricul în această epocă unei reale cunoașteri a poporului român în țările aliate și a acestora în România. Într-o scrisoare din 23 martie 1917, ofițerii misiunii militare franceze mulțumeau pentru lucrarea lui N. Iorga *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, subliniind totodată contribuția autorului la consolidarea legăturilor spirituale, „care de pe acum ne unesc cu compatrioții dvs.” ⁶⁴.

Vestea încheierii armistițiului cu Puterile Centrale, care provocase moartea lui Barbu Delavrancea, datorită depresiei sufletești, a restrîns

⁶¹ BARS, Coresp. N. Iorga, vol. 267, f. 4.

⁶² „Ce păcat cu nu e hîrtie, ca să-l scoateți cel puțin în 15—20 000 de exemplare, dacă nu și mai mult, observa profesorul Remus Caracas. Ce hrană întăritoare de suflete e foaia dv., acum se vede!” (BARS, Coresp. N. Iorga, vol. 266, f. 56—59).

⁶³ El răspundea de pildă, solicitărilor miniștrilor de interne și război I. G. Duca și Vintilă Brătianu, de a ține lecții și conferințe patriotice, considerînd-o aceasta ca datorie morală (ibidem, vol. 266, f. 62 și vol. 263, f. 262). Deasemenea lua act de mulțumirile răniților prin artista Maria Filotti, societatea Teatrului Național și infirmieră voluntară la Spitalul 271, pentru cedarea drepturilor de autor la reprezentarea piesei sale *Învieria lui Ștefan cel Mare* (ibidem, vol. 267, f. 292).

⁶⁴ Ibidem, vol. 266, f. 184.

temporar cîmpul de acțiune al marelui istoric, dar n-a putut pune stavilă influenței și dorinței sale de luptă. „Neamul românesc” continuă acțiunea sa de mobilizare a energiilor în slujba idealului național, înfruntînd cenzura din ce în ce mai aspră, sau utilizînd cîteodată căi mai ocolite. Oricum, reintrarea în luptă a României se datorește și acțiunii ideologice și politice neabătute, uneori subterană, a lui N. Iorga. Documentele vremii și paginile sale memorialistice stau mărturie.

„Duminică, 18 [noiembrie/1 decembrie 1918] Constituanta a votat Unirea Ardealului, Banatului și Ținuturilor ungurești la patria mamă, cu unanimitatea celor 1280 de delegați ai cercurilor electorale din cele 27 comitate — comunica generalul Leonte din Alba Iulia lui N. Iorga, printr-o telegramă sosită la Iași la 5 decembrie — . În cîmpia din jurul cetății sfinte, zeci de mii de țărani au aclamat actul Unirii pe chiar locul intrării lui Mihai Viteazul în cetate. Însuflețire sfîntă și lacrimi de bucurie în ochii tuturor. Clerul și inteligența, ca și reuniunile femeilor au fost la înălțimea momentelor acestora”⁶⁵. „Mi-nchipui cîtă bucurie stăpînește sufletul dvs acum cînd străduințele depuse au fost încununată de izbîndă — scria un alt corespondent după înfăptuirea actului istoric al Unirii Transilvaniei cu România. Fiindcă, preciza același, eu vă cunosc bine și știu cum vibrează fiecare nerv al dvs. și flacăra de căldură și patriotism pe care o revarsă ochii, ori de cîte ori era vorba de dreptatea, de cultura, de viitorul acestui popor”⁶⁶.

Ca o recunoaștere a luptei sale plină de abnegație pentru înfăptuirea statului național unitar, Nicolae Iorga era ales la 9 decembrie 1919 ca președinte al primei Adunări Naționale a României întregite.

Fără îndoială că înfăptuirea statului român unitar în 1918 n-a pus capăt încercărilor străine interesate în negarea acelei unități. Mai mult, ea se cuvenea consolidată. Nicolae Iorga, conștient de aceasta, a continuat să acționeze cu hotărîre pentru apărarea și adîncirea pe toate planurile a unității românești.

Chiar dacă în cele din urmă, el trebuia să cadă în această nouă luptă.

LA LUTTE POUR LA GRANDE UNION DE 1918 REFLÉTÉE DANS L'ACTIVITÉ ET LA CORESPONDANCE DE N. IORGA

RÉSUMÉ

La création de l'État national unitaire roumain est entrée dans une phase décisive pendant la première guerre mondiale. Le grand savant N. Iorga se trouva dans les premiers rangs des actions patriotiques qui ont mené à la réalisation de cet acte historique.

„L'idée de l'union nationale — affirma N. Iorga dans la préface de ses *Mémoires* — m'a préoccupé toute ma vie”. L'image de la nation comme un tout harmonieux et organique, dont le développement impose

⁶⁵ Ibidem, vol. 275, f. 130.

⁶⁶ Ibidem, vol. 276, f. 256—257.

la suppression des frontières anachroniques et l'existence libre et fonctionnelle dans un État propre, souverain et indépendant, avec des structures démocratiques, est allée de pair, dans sa conception, avec l'intégration de celle-ci dans la famille des autres nations et en dernière instance, dans la grande famille de l'humanité. Pour cette raison, son action pour l'unité culturelle et politique s'est développée en permanence sur deux plans interdépendants : national et international.

L'auteur a marqué les moments et les principales réalisations de la prodigieuse activité pro-unioniste de N. Iorga, pendant les premières décennies de notre siècle, en tant qu'historien, homme de lettre, publiciste, animateur culturel, homme politique et propagateur de l'idéal roumain au-delà des frontières.

En utilisant sa vaste correspondance, pour la plupart inédite, on a mis en évidence la grande popularité que s'était acquise N. Iorga parmi les Roumains libres ou opprimés comme dirigeant des consciences, le grand rôle qu'il a joué dans la préparation de l'opinion publique des deux versants des Carpathes. On a souligné, après l'entrée de la Roumanie en guerre, ses grands mérites, comme infatigable catalyseur des énergies dans les moments de dure épreuve de la défaite, de la dramatique retraite et de l'héroïque résistance en Moldavie.

En tenant jusqu'à la fin le drapeau de la victoire haut levé, comme réalisation d'un double engagement — social et national — son action a eu un grand retentissement dans la presse occidentale et parmi les personnalités de l'époque.

Dans ces conditions, l'accomplissement de l'idéal national par la création de l'État roumain unitaire a coïncidé avec la reconnaissance officielle des efforts empreints d'abnégation du grand savant patriote.

ROMÂNIA ȘI STATELE SUCCESORALE DIN CENTRUL ȘI SUD-ESTUL EUROPEI LA CONFERINȚA DE PACE DE LA PARIS (1919—1920)

DE

CONSTANTIN BOTORAN

La scurt timp după semnarea ultimului tratat de pace dintre învingătorii și învinșii primei conflagrații mondiale, participanți la marele Congres al păcii de la Paris, fie în calitate de factori de decizie, fie ca specialiști consilieri pe lângă plenipotențiarilor marilor puteri au incredințat tiparului jurnalele personale, memoriile sau impresiile din timpul deliberărilor de la Paris¹. În fața criticilor și dezavuărilor opiniei publice din propriile lor țări ca urmare a metodelor nedemocratice în care se desfășuraseră lucrările Conferinței de la Paris și mai ales în ce privește viitorul incert al păcii — Societatea Națiunilor avea să se dovedească a nu fi altceva decât „*une impuissance organisée*” — mai marii Conferinței s-au văzut nevoiți să raporteze popoarelor din țările respective asupra activității desfășurate timp de un an și jumătate în capitala Franței lăsând să se înțeleagă că, în pofida unor greutăți cu care au trebuit să se confrunte în timpul deliberărilor, au făcut tot ce se putea face pentru triumful dreptului internațional în relațiile dintre state, pentru asigurarea păcii în lume.

Printre multiplele aspecte prezentate în paginile acestor lucrări cu caracter memorialistic un loc important a fost afectat prezenței la Conferința de pace a statelor naționale nou formate sau a celor care și-au desăvârșit unitatea națională în anul 1918, în urma prăbușirii imperiilor multinaționale din centrul și răsăritul Europei. Aproape unanim autorii acestor lucrări au încercat să prezinte o imagine denaturată a rolului și activității desfășurate de delegațiile acestor state, să acrediteze ideea potrivit căreia, atât în perioada de pregătire a acestui forum al păcii,

¹ Printre aceștia amintim : David Lloyd George, conducătorul delegației Marii Britanii (*Memoirs of the Peace Conference*, vol. I, II) ; Harold Nikolson, expert englez, (Peacemaking, 1919) ; Clive Day, plenipotențiar american, (*L'atmosphère et l'organisation de la Conférence de la Paix*, 1923) ; Edward House, principalul colaborator al președintelui Woodrow Wilson, (*The Intimate papers of Colonel House, arranged as a narrative by Charles Seymour*, 1926—1928, 4 vol.) ; dr. Charles Seymour, profesor de istorie la Universitatea Yale, E. House, *What Really Happened at Paris. The Story of the Peace Conference 1918—1919*) ; Ch. Seymour, (*Letters from the Paris Peace Conference*, 1965) ; Robert Lansing, secretar al Departamentului de stat, (*War Memoirs*, 1935) ; *The Peace Negotiations. A Personal Narrative*, 1921) ; Georges Clémenceau, președintele Conferinței de pace, (*Grandeurs et misères d'une victoire*, 1930) și mulți alții.

cît și în timpul deliberărilor de la Paris între reprezentanții acestor state s-au manifestat profunde disensiuni, ar fi existat o permanentă stare tensională provocată de atitudinea diferită cu privire la mijloacele și căile de asigurare a păcii, la locul și rolul fiecăruia dintre el în noua constelație a statelor europene, la modul de delimitare a frontierelor în această parte a lumii etc. În acest scop, s-a supralicitat în mod intenționat, importanța unor neînțelegeri survenite între delegațiile unor state din zonă avînd la bază diferende de ordin teritorial cum au fost diferendul polono-cehoslovac privind regiunea Teschen, cel dintre români și iugoslavi în chestiunea Banatului și altele. Adesea, atitudinea unor delegați de a rămîne ferm pe poziția apărării suveranității naționale față de insistențele încercări ale marilor puteri de a crea o bază legală pentru amestecul în afacerile lor interne, a fost prezentată de autorii amintiți ca fiind greșită și lipsită de tact și perspectivă, oferindu-li-se ca model atitudinea „recunoscătoare”, mai puțin consecventă, uneori chiar concesivă a altor delegații prezente la Conferința de pace. Neînțelegerile, controversele dintre națiunile mici au îngreunat, după opinia lor, luarea deciziilor și au prelungit astfel cu multe luni durata Conferinței. Așa, de pildă, Lloyd George susține nici mai mult nici mai puțin că la Conferința de pace a trebuit să asiste la un adevărat război între statele nou create sau întregite din Europa. „Națiunile emancipate din Europa de sud, scria el, se atacau una pe alta în aviditatea lor de a-și asigura părțile cele mai bune din carcasele imperiilor decedate. Polonii și cehii se luptau pentru Teschen; polonii și ucrainenii pentru Galiția în timp ce românii și sîrbii se ciorovăiau cu privire la Ungaria și Austria. În vecinătatea frontierelor, unde naționalitățile erau amestecate, miriuitul și zgîrieturile erau adinci. Congresul nu putea să înainteze cu lucrările sale din cauza zarvei”². Un tablou asemănător era înfățișat și de colonelul House și istoricul Charles Seymour, membri ai delegației americane, cînd scriau: „A devenit clar că succesorii Imperiului habsburgic nu dădeau nici un ajutor Conferinței în sarcina delimitării teritoriale, nereușind să încheie acorduri amicale între ei înșiși. Fiecare națiune vedea afacerile prin prisma colorată a propriilor ei ambiții. Cînd s-a întrunit Conferința, în ianuarie 1919, ea a fost confruntată cu necesitatea, nu atît de a trasa liniile de frontieră permanente, ci de a potoli certurile ce au izbucnit între diferitele națiuni ce amenințau să se transforme într-un adevărat război”³. Prezentînd lucrurile în felul acesta mai marii Conferinței încercau să explice opiniei publice rațiunile pentru care programul de pace enunțat în anii războiului, program ce cuprindea declarații de principiu și asigurări cu privire la fraternitate, libertate și larg umanitarism, la egalitatea celor mici în drepturi cu cei mari și a celor mari în datorii și obligații cu cei mici, s-a transformat, la Paris, „în ușori și străvezii nori de fum”. Aceasta s-ar fi datorat, după opinia lor, nu atît puternicelor contradicții dintre marile puteri învingătoare de a-și asigura influența politică și dominația economică în Europa centrală și de sud-est, cît, mai ales, incapacității statelor succe-

² David Lloyd George, *Memoirs of the Peace Conference*, vol. I, Yale University Press 1939, p. 200.

³ E. M. House, Ch. Seymour, *What Really Happened at Paris. The Story of the Conference 1918—1919*, New York, 1921, p. 92.

sorale de a înțelege imperativele momentului istoric, de a accepta fără rezistență hotărârile ce le erau prezentate. Se încerca, de asemenea, să se convingă opinia publică internațională că rezultatul final al Conferinței — semnarea tratatelor de pace care statuau existența și configurația statelor naționale nou formate sau reîntregite în centrul și sud-estul Europei — ar fi fost exclusiv opera marilor puteri, a rolului lor ponderator, de arbitru, între disputanți aprigi, aflați într-un permanent duel.

În fond, aceste idei erau emantate de la oameni politici care nici pe de parte nu se gândiseră că sfârșitul războiului va aduce după sine prăbușirea Monarhiei austro-ungare și vor trata la Conferința de pace cu state naționale și unitare deja constituite. Se știe că definind obiectivele războiului ei preconizaseră menținerea anacronicului imperiu din centrul Europei, considerându-l încă în stare să exercite asupra popoarelor pe care le asuprea o misiune civilizatoare. În rindul cercurilor politice americane era larg răspândită prejudecata că dubla monarhie ar fi fost un adevărat creuzet (melting pot) al popoarelor din Europa centrală necesar echilibrului european. Vasile Stoica arăta că la sosirea lui în S.U.A., în 1917, exista teama și în unele cercuri chiar convingerea că „românii, iugoslavii, cehoslovacii și polonii odată dezrobiți și rămași fără un stăpîn care să țină ordinea între noi, aveam să ne năpustim unii asupra celorlalți, cum s-a întâmplat după războiul balcanic, și Europa sud-estică va fi transformată într-un haos perpetuu”⁴. Așa se explică de ce guvernul S.U.A., în aprilie 1917, a făcut declarație de război numai Germaniei, nu și Austro-Ungariei vinovată de declanșarea războiului, iar presedintele Woodrow Wilson, în programul de pace din 14 puncte publicat la 8 ianuarie 1918, cerea la punctul 10 ca popoarelor din Austro-Ungaria să li se acorde doar „posibilitatea cea mai liberă a dezvoltării autonome” sub sceptrul monarhiei bicefale⁵. Se menținea deci Imperiul austro-ungar prin sacrificarea implicită a dreptului legitim al popoarelor asupra la autodeterminarea națională. Tot atît de departe doreau să meargă și guvernele Marii Britanii și Franței. „Deși dezmembrarea Austro-Ungariei, declara Lloyd George, premierul Marii Britanii, nu face parte dintre obiectivele noastre de război, noi credem că dacă nu se acordă naționalităților autogovernarea reală pe care o doresc, pe baza adevăratelor principii democratice, este imposibil să se sperie înlăturarea acelor cauze de neliniște din acea parte a Europei care au amenințat de alita vreme pacea generală”⁶. Charles Seymour, afirmă la rindul său, că „bărbații de stat din acea vreme, credeau încă în posibilitatea de a păstra uniunea popoarelor din Austro-Ungaria și să elibereze Imperiul habsburgic de sub controlul german”⁷. Faptul este recunoscut și de George Clémenceau, premierul Franței, cînd serie că „programul nostru la intrarea în război nu era un program de eliberare a popoarelor”⁸.

⁴ Vasile Stoica, *În America pentru cauza românească*, Universul, București, 1926, p. 54.

⁵ *The Wilson Reader*. Selected and Edited by Francis Farmer, Law Librarian University of Virginia, vol. IV, New York, 1958, p. 178.

⁶ *The Intimate Papers of Colonel House*, arranged as a narrative by Charles Seymour, vol. 3, p. 337.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Georges Clémenceau, *Grandeur and Misery of Victory*, New York, 1930, p. 180. Vezi și Victor Mamatey, *The United States and East Central Europe 1914—1918. A Study in Wilsonian Diplomacy and Propaganda*, Princeton, New Jersey, 1957, p. 37.

Eșuînd aceste planuri, ca urmare a luptei de eliberare a popoarelor asuprite și a înfringerilor suferite pe front de armata austro-ungară, și fiind nevoiți să ia loc la masa tratativilor nu cu un guvern central al Monarhiei dualiste organizată pe baze autonome sau federative, cum ar fi dorit, ci cu reprezentanții statelor naționale independente și unitare făurite de popoarele eliberate de sub sceptrul acestei monarhii, acest fapt explică, cel puțin parțial, aprecierile negative făcute de conducătorii marilor puteri cu privire la alitudinea și activitatea acestora la Conferința de pace.

Documentele și faptele istorice aruncă o cu totul altă lumină asupra rolului statelor naționale și unitare — România, Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia și Grecia — la Conferința de pace, a acțiunilor întreprinse de delegațiile acestor state în cadrul forumului mondial menite să se statueze în tratate de pace dreptul imprescriptibil al popoarelor pe care le reprezentau la independență și unitate național-statală. Într-adevăr, când s-a ridicat problema delimitării frontierelor dintre statele nou formate sau reîntregite pe ruinele fostului imperiu austro-ungar între unele dintre ele s-au ivit neînțelegeri cu privire la traseul ce trebuia urmat de liniile de demarcație în câteva regiuni unde populația era extrem de amestecată. Datele statistice și activitatea unor comisii de investigare trimise la fața locului au relevat că în multe din părțile „șubredelor imperii ale puterilor din Europa Centrală” naționalitățile erau atât de încurcate și amestecate încît „era aproape imposibil să faci ordine într-o asemenea confuzie sau să faci dreptate imparțială între disputanți”⁹. Amestecul de populații era, într-o mare măsură, rezultatul firesc al politicii de dezbinare și de deznaționalizare a popoarelor asuprite promovată timp de câteva secole de cercurile conducătoare de la Viena și Budapesta. Oricît de virulente ar fi fost însă aceste dispute de ordin teritorial ele nu au caracterizat activitatea delegațiilor statelor succesoriale la Conferința de pace și nu au întrecut niciodată în importanță obiectivele mari urmărite de aceste state în cadrul forumului de la Paris. Neînțelegerile survenite au fost aplanate sau ameliorate în primul rînd datorită eforturilor și inițiativelor statelor în cauză, intervenția marilor puteri dovedindu-se de multe ori inoportună, mai mult complicînd în loc să aducă lumină asupra chestiunilor în discuție. Referindu-ne în mod concret la diferendul survenit la un moment dat între delegațiile română și iugoslavă pe tema delimitării frontierei în Banat, primul de altfel în istoria relațiilor româno-iugoslave, acesta a fost rezolvat de către guvernele de la București și Belgrad pornind de la convingerea că cele două națiuni aveau un foarte mare interes de a se menține unite atît în timpul conferinței cît și în perioada următoare. Deja în octombrie 1919 între cele două guverne intervenea o înțelegere cu privire la reducerea forțelor armate din Banat. La 9 octombrie, același an, premierul Arthur Văitoianu, într-o „foarte deschisă” conversație cu ministrul Regatului sîrbilor, croaților și slovenilor la București făcea cunoscută hotărîrea guvernului român de a pune capăt disputei ce dura de aproape șase luni și propunea reluarea relațiilor prietenești, esențiale pentru ambele părți. Inițiativa guvernului român era primită favorabil

⁹ *Library of Congress, S.U.A.*, (în continuare *L.C.S.U.A.*) Manuscripts Division, Robert Lansing Papers, vol. 40 (Scrisoarea semnată Lansing, către Robert J. Buck, 29 noiembrie 1918).

de guvernul de la Belgrad¹⁰. Ulterior, relațiile dintre cele două țări și popoare au reintrat pe făgașul tradiționalei prietenii, al colaborării pe multiple planuri, în vederea atingerii unor deziderate comune.

Același lucru se poate spune și despre disputa dintre cehoslovaci și poloni pe tema regiunii Teschen. Referindu-se la colaborarea dintre poloni și cehoslovaci în timpul războiului, Eduard Beneš, arăta că dacă la început liniile politicii lor fuseseră divergente, începând din anul 1917 ele s-au apropiat pentru ca în 1918 să coincidă pe deplin. „Disputa cu privire la Teschen, scria Beneš, era privită de ambele părți ca o chestiune *subordonată*, care putea fi rezolvată pe căi amiabile. Când ne-am declarat independența, în octombrie 1918, continuă Beneš, Comitetul Național Polon din Paris a trimis o delegație specială pentru a ne mulțumi și a sublinia necesitatea unei activități politice comune după terminarea războiului”¹¹.

Obiective de mare însemnătate urmărite de popoarele din centrul și sud-estul Europei în tot cursul războiului cum au fost desființarea imperiilor multinaționale și făurirea în locul acestora a statelor naționale, unitare și independente fuseseră atinse numai printr-o acțiune conjugată, fie pe calea participării directe la luptă în cadrul armatelor naționale alături de aliați — cazul României, Serbiei și Greciei — sau în legiunile militare de pe diferite fronturi, fie prin inițierea unor viguroase acțiuni politice și de propagandă pe lângă guvernele din țările aliate și asociate pentru a le determina să le fie recunoscut și apărat dreptul la autodeterminare național-statală, fie prin angajarea unor bătălii deschise, dure, cu opresorul în chiar teritoriile ce încă făceau parte din cadrul acestor imperii. Indiferent de specificul formelor și al mijloacelor de luptă adoptate, de locul în care se acționa, rezultatul final al acțiunilor politice, militare și diplomatice desfășurate adesea în comun sau de fiecare popor în parte servea obiectivul major de interes general. Această interdependență a luptei popoarelor asupraite era clar exprimată în conferința ținută la Sorbona la începutul anului 1916 de către Eduard Beneš în care arăta că Austro-Ungaria trebuie distrusă. Pe ruinele ei trebuie constituit statul cehoslovac care să cuprindă Boemia, Moravia, Silezia și Slovacia și statele unitare și independente ale românilor, polonezilor și iugoslavilor. În acest scop el adresa guvernelor aliate următorul îndemn: „Distrugeți Austro-Ungaria! Luați habsburgilor posibilitatea de a-și continua rolul nefast!”¹². La rindul său, Roman Dmowski, aflat în fruntea Comitetului Național Polonez, în memorandumul intitulat *Problemele Europei centrale și de est* adresat guvernului britanic arăta că „Lichidarea acestui vestigiu (Austro-Ungaria — n.n.) al unei epoci istorice perimate, lipsit de orice condiții trebuincioase pentru o existență modernă este *necesară* nu numai pentru interesele *tuturor* popoarelor amenințate de puterea germană, ci în interesul Europei în ansamblu”¹³. În memoriile sale,

¹⁰ *Documents British on Foreign Policy* (în continuare *D.B.F.P.*), seria I, vol. VI, p. 284 (Raportul generalului E. L. Spears, 3 octombrie 1919) Teleg. nr. 463 semnată F. Rattigan, către lordul Curzon, 12 octombrie 1919.

¹¹ E. Beneš, *My War Memoirs*, Boston and New York, 1920, p. 314.

¹² E. Beneš, *Détruisez l'Autriche-Hongrie! Le martyre des Tchécoslovaques à travers l'histoire*, Delgrave, Paris, 1916, p. 71.

¹³ Vezi studiul *Polonia*, semnat de Milică Moldoveanu, în *Afirmarea statelor naționale independente unilare din centrul și sud-estul Europei* (1821—1923), Edit. Academiei, București, 1979, p. 218.

I.G. Duca aprecia în mod deosebit colaborarea dintre mișcările de eliberare ale popoarelor asupra de Monarhia austro-ungară. Relatînd venirea la Iași a conducătorului emigrației cehoslovace, T. Masaryk, în octombrie 1917, „ca să ia contact cu guvernul nostru și să stabilească solidaritatea ce de pe acum trebuia să se manifeste între toate popoarele asupra de din monarhia habsburgică și pentru care războiul însemna redobîndirea libertății lor naționale”, el scria : „Idea era pe cît de logică pe atît de foloșitoare. În loc ca fiecare să lupte, să-și facă izolat propaganda, era mai bine să unim toate eforturile noastre și să arătăm că toți, fără deosebire, considerăm Monarhia habsburgică ca un anacronism care trebuie dărîmat și că pe ruinele ei urmează să se ridice libere popoarele care atîta vreme au stat sub sceptrul ei apărător. Afară de aceasta, continua Duca, ideea de a forma pe toate fronturile aliate legiuni cu prizonieri cehi, poloni, iugoslavi și români, legiuni care să participe împreună la luptele finale, era o idee fericită și cu cît se dădea o extindere mai mare, cu atît era mai bine”¹⁴.

Între Comitetele sau Consiliile Naționale ale polonezilor, românilor, iugoslavilor și cehoslovacilor au existat strînse legături de informare și de conlucrare fie în Europa, fie în America, legături care au culminat cu Congresul de la Roma din aprilie 1918 al națiunilor subjugate de Austro-Ungaria. Acest congres a prilejuit fructuoase schimburi de păreri și a pus bazele unei acțiuni coordonate între grupările naționale din emigrație. Delegația poloneză prezentă la congres declara că, deși polonezii consideră Germania principalul lor dușman, nu pot să nu adere și ei la lupta împotriva Austro-Ungariei deoarece „văd în eliberarea tuturor popoarelor Europei centrale și răsăritene una din principalele condiții ale suveranității lor față de Germania”¹⁵.

După congresul de la Roma activitatea coordonată a emisarilor popoarelor asupra de din centrul și sud-estul Europei, aflați peste hotare, s-a intensificat. Împreună, cehoslovaci, iugoslavi, români, poloni și greci, la Paris, Roma, Londra sau în diferite orașe americane au ținut conferințe, au publicat broșuri, au făcut demersuri colective, au participat cu un punct de vedere comun la mitinguri și congrese internaționale, au constituit delegații care au luat legătura cu guvernele puterilor aliate și asociate, au organizat legiuni și unități de voluntari¹⁶, toate aceste acțiuni urmărind destrămarea Imperiului austro-ungar și făurirea statelor naționale unitare.

Conducători de seamă ai mișcărilor de eliberare națională din anii războiului, partizani ai programului de colaborare de la Roma, au relevat în amintirile lor însemnătatea deosebită a luptei unite pentru cauza comună, aportul acesteia la victoria aliaților. Vasile Stoica, emisar al guvernului român pentru propagandă în Statele Unite ale Americii,

¹⁴ I. G. Duca, *Amintiri politice*, Colecția „Memorii și mărturii”, München, 1981, vol. II, p. 231.

¹⁵ Milică Moldoveanu, *Op. cit.*, p. 219.

¹⁶ Vezi Ștefan Pascu, C. Gh. Marinescu, *Răsunetul internațional al luptei românilor pentru unitate națională*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1980 ; Constantin Botoran, Olimpiu Maticescu, *Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului unitar*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1980 ; Paul Opreșcu, *Acțiunea de propagandă în străinătate, în România în primul război mondial*, Edit. militară, București, 1979, p. 398—416.

arăta că Uniunea Medio-Europeană, fondată în S.U.A. la 2 octombrie 1918, și avînd ca membri ai Comitetului central cîte doi reprezentanți ai cehoslovacilor, românilor, iugoslavilor, polonilor, grecilor, albanezilor a jucat un rol important în schimbarea atitudinii guvernului american față de Monarhia austro-ungară¹⁷. În memoriile sale, Eduard Beneș, stăruia asupra conlucrării din perioada finală a războiului dintre cehoslovaci, iugoslavi, poloni și români „care, împreună, au pus bazele unei politici comune pe care au continuat s-o promoveze”¹⁸. El releva importanța repetatelor întîlniri avute la Paris cu Take Ionescu și Nicolae Titulescu în cadrul căruia s-a ajuns la un acord deplin în ce privește „victoria finală și necesitatea de a continua după război o politică comună în Europa centrală”¹⁹. El amintește, de asemenea, de înțelegerea la care se ajunsese între conducătorii emigrației române și cei ai emigrației iugoslave și grecești aflată la Londra. Referindu-se la acest acord, istoricul grec N. Petsalis-Diomidis, scria : „Grecia a ajuns la o înțelegere cu Serbia și România. Împreună cu Nikola Pašić, fost prim ministru sîrb, și Take Ionescu, influentul lider român și fost ministru român, Venizelos a amintit despre un memorandum comun către Foreign Office în care cele trei țări proclamau hotărîrea lor „de a trăi într-o strînsă uniune” și de a respecta principiul naționalității”. (Cei trei lideri nu excludeau posibilitatea atragerii Bulgariei în această „uniune cordială” a celor trei state balcanice²⁰. Pentru Masaryk, Beneș, Trumbić, Pašić, Take Ionescu, Titulescu, Venizelos, Dimowski, Paderewski, am amintit doar cîteva dintre conducătorii luptei de eliberare și unitate națională ai popoarelor din centrul și sud-estul Europei, colaborarea din ultimul an al războiului a pregătit bazele alianțelor politice și militare de mai tîrziu. „În împrejurările existente, arată Thomás Masaryk, am examinat coordonatele unei strînse înțelegeri cu slavii de sud și cu polonii, precum și cu românii și grecii care făcuseră un tratat de prietenie cu Serbia în timpul războaielor balcanice. Deși eram pe deplin conștienți de obstacolele ce ne stăteau în cale, eram toți de acord să punem temelia cooperării ulterioare din timpul Conferinței de pace care se apropia. Mica Înțelegere, ca să zic așa, plutea în aer”²¹.

În lunile octombrie-decembrie 1918 Monarhia austro-ungară s-a prăbușit. Pe ruinele ei s-au constituit statele naționale unitare și independente²². Referindu-se la prăbușirea imperiilor multinaționale din Europa, evenimente epocale în istoria universală a omenirii, tovarășul Nicolae Ceaușescu spunea : „Formarea națiunilor de-sine-stătătoare, a statelor naționale unitare s-a manifestat ca o necesitate legică, determinată de profunde cauze economice, sociale și politice”²³.

¹⁷ Vasile Stoica, *op. cit.*, p. 47–58.

¹⁸ E. Beneș, *My War Memoirs*, p. 315.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ N. Petsalis-Diomidis, *Greece at the Paris Peace Conference (1919)*, Thessaloniki, 1978, p. 74. Vezi și H. W. V. Temperley, *A History of the Peace Conference of Paris, London, 1920–1924*, vol. IV, p. 213 și urm.

²¹ Thomás Masaryk, *The Making of State. Memoirs and Observations*, New York, 1927, p. 364.

²² Vezi pe larg *Afirmarea statelor naționale independente și unitare din centrul și sud-estul Europei (1821–1923)*.

²³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 17, Edit. politică, București, 1979, p. 272.

Conferința de pace urma să recunoască și să consacre în tratate uriașele eforturi militare și materiale făcute de popoarele din această parte a Europei în timpul războiului, precum și hotărârile lor din cursul anului 1918 care statuau în mod irevocabil statele naționale unitare și independente. Cu puțin timp înainte de deschiderea lucrărilor Conferinței, guvernul român condus de I.I.C. Brătianu, conștient că la Paris statele mici aveau să înfrunte serioase greutăți în realizarea dezideratelor lor „a încercat să coaleză pe cei mici pentru a forma un bloc ca să poată ține piept celor mari”²⁴. La 5 ianuarie 1919, Brătianu cerea miniștrilor români de la Paris și Londra „să se pună în legătură cu reprezentanții Cehoslovaciei și Poloniei, asigurându-i de dorința noastră de a dezvolta cu ei cele mai strânse relații politice și economice. În acest scop, am fi fericiți dacă, așa cum ne-au cerut mulți dintre reprezentanții lor, s-ar putea stabili frontiere comune (între cele trei state C.B.). Binevoii a examina cu ei posibilitatea pe baza tratatului nostru”. În aceeași telegramă, se indica o acțiune comună a statelor successorale în problema datoriei de război ale Austro-Ungariei²⁵. Ministrul de externe al Cehoslovaciei, Eduard Beneš, declara acordul guvernului său cu propunerea românească și „exprima dorința vie de a avea relații strânse de bună vecinătate cu România”. El amintea, totodată, de „intenția cehilor de a forma împreună cu România și Serbia un bloc împotriva maghiarilor”²⁶. O inițiativă similară cu cea românească venea și din partea Greciei care, la 6 ianuarie, făcea cunoscut guvernului român că „Grecia, Serbia și România ar trebui să se înțeleagă pentru a se susține reciproc în revendicările lor în fața Congresului de pace”. N. Politis, ministrul afacerilor externe al Greciei, era de părere că diferendul româno-iugoslav cu privire la Banat putea fi ușor surmontat printr-un acord între Belgrad și București care să prevadă schimbul de populații²⁷.

Desfășurarea Conferinței de pace de la Paris, ale cărei lucrări începeau la 18 ianuarie 1919, a scos în evidență caracterul realist al proiectelor vizând coalizarea satelor mici într-un front comun, aceasta fiind singura cale de a-și putea apăra interesele în fața tendințelor imperialiste ale marilor puteri.

Încă din perioada preliminarilor Conferinței când s-au stabilit normele de reprezentare și modalitatea concretă de abordare a problemelor înscrise în program, s-au delimitat în mod clar interese opuse, contradictorii, pe de o parte între statele mici și statele mari pe tema respectării de către acestea din urmă a angajamentelor asumate, pe de altă parte între marile puteri învingătoare, fiecare dintre ele căutând să-și asigure maximum de avantaje în urma războiului. Acest „Parlament al lumii” a devenit curînd însă o instituție dominată și condusă de cele patru mari puteri Franța, Anglia, S.U.A. și Italia — cărora li s-a alăturat, Japonia; ele au deliberat adesea fără conlucrare cu statele mici aliate interesate nemijlocit într-o problemă sau alta. Acestea din urmă au fost uneori consultate sau „ascultate”.

²⁴ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 182.

²⁵ Arh. Institutului de studii istorice și social-politice, fond XIV, nr. 2719 (Telegr. nr. 955 a lui I. I. C. Brătianu către legația României)

²⁶ *Ibidem* (Telegr. nr. 12 a lui Victor Antonescu către I. I. C. Brătianu, 6 ianuarie 1919).

²⁷ Arh. C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 17, f. 92 (Telegr. 42 semnată Victor Antonescu, Paris, 6 ianuarie 1918).

Din primele zile ale Conferinței statele mici s-au găsit în fața unei nedreptăți flagrante săvârșită de mai marii lor aliați constind în împărțirea arbitrară a participanților în două categorii, împărțire care spulbera principiul egalității între state: „state cu interese generale”, acestea fiind desigur, în viziunea organizatorilor Conferinței, marile puteri invingătoare, și „state cu interese limitate” sau „speciale”, adică țările mici aliatale ai căror reprezentanți nu aveau dreptul să participe la ședințele ce urmau să discute probleme ce le interesau în mod direct. Principiile umaniste și democratice proclamate în cursul războiului cu privire la „pacea întemeiată pe legile eterne ale echității” și la „garanția mutuală a independenței politice și integrității teritoriale *deopotrivă* statelor mari și mici” au fost date uitării la Conferința de Pace. În memoriile sale, Lloyd George arată că el și colegii săi francez și american au luat exclusiv asupra lor responsabilitatea redactării tratatelor și a deliberărilor în toate chestiunile deoarece „principala sarcină a războiului căzuse asupra Marilor Puteri, iar victoria a fost aproape exclusiv a lor”²⁸⁻²⁹. În același timp, premierul englez era nevoit să recunoască nedreptatea ce s-a făcut la Conferință țărilor mici, mai ales României, Serbiei, Belgiei care „au îndurat sacrificii și suferințe mai mari decât chiar cele la care fuseseră supuse Marile Puteri”³⁰.

În ședințele din cursul lunii ianuarie 1919 de la Quai d'Orsay ale Consiliului Suprem de război la care au participat Georges Clémenceau și Stephen Pichon (Franța), Woodrow Wilson și Robert Lansing (S.U.A.), David Lloyd George și Arthur James Balfour (Marea Britanie), Vittorio Orlando și baronul Sidney Sonnino (Italia) au fost stabilite organele de lucru ale Conferinței — Biroul și Secretariatul general — numărul de mandate acordat fiecărei țări participante, numărul de comisii și componența lor, precum și procedura concretă de conlucrare între organele conducătoare ale Conferinței și delegațiile țărilor participante.

„Consiliul celor zece”, Biroul și Secretariatul general erau alcătuite în mod exclusiv din reprezentanții Marilor Puteri. Pentru discutarea și soluționarea multiplelor probleme ce reveneau Conferinței, Consiliului Suprem al Aliaților al cărui președinte era tot Georges Clémenceau a dispus înființarea a 17 comisii și comitete de lucru fiecare dintre ele avind un număr de subcomisii și cite un secretariat. Este de subliniat faptul că în multe din aceste organisme nu au fost admiși reprezentanții țărilor în cauză, membrii acestora fiind desemnați în mod exclusiv din rindul Marilor Puteri³¹. Aceasta explică în mare măsură frecvențele neînțelegeri în ce privește trasarea frontierelor noilor state, discuțiile sterile privitoare la criteriile luate în considerare în stabilirea acestora, precum și o serie de fricțiuni chiar între reprezentanții statelor ce s-au format sau întregit pe ruinele imperiilor multinaționale.

Poziția discriminatorie a marilor puteri față de ceilalți aliați s-a manifestat și cu prilejul discuției privind reprezentarea diferitelor state

²⁸⁻²⁹ David Lloyd George, *op. cit.*, p. 134.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Ministère des Affaires Étrangères, *Guerre européenne, Documents, 1918*, Imprimerie Nationale, 1919, p. 63—130.

la Conferință, discuție ce a avut loc în prima ședință a Consiliului Suprem interaliat ținută la 12 ianuarie 1919. În mod cu totul arbitrar „cei patru mari” au hotărât ca statele mici să fie reprezentante la sesiunile plene ale Conferinței prin câte doi delegați plenipotențieri, excepție făcând Belgia și Serbia care urmau a fi reprezentate prin trei delegați, în timp ce Marile Puteri erau reprezentate prin câte cinci delegați.

Prin această primă nedreptate ce se făcea României de a o pune pe plan inferior nu numai față de cei mari dar și față de cei mici, se vedea clar că marile puteri erau hotărâte să nu respecte tratatul din august 1916, care la punctul șase prevedea că România se va bucura de aceleași drepturi ca și aliații săi în tot ce privește preliminarile, tratativele de pace, ca și discutarea chestiunilor care vor fi supuse hotărârii Conferinței de pace. „Eu cred că România ar putea sta alături de Rusia”, declara Arthur James Balfour, ministrul afacerilor străine al Angliei, încercând prin aceasta să invoce în defavoarea României tratatul cu puterile centrale din mai 1918 pentru a justifica discriminarea ce i se făcea în ce privește reprezentarea sa la Conferință³². În dorința de a preveni o astfel de inechitate, generalul Henri Mathias Berthelot trimitea la 9 ianuarie 1919 o telegramă președintelui Consiliului de miniștri francez în care arăta că „a nu pune România pe picior de egalitate cu Serbia s-ar comite o mare greșală din partea Consiliului Suprem Interaliat”³³.

Cu toate intervențiile făcute, România nu a putut obține trei plenipotențieri care s-o reprezinte la Conferința de Pace. A prevalat concepția în virtutea căreia acordarea numărului de locuri era în funcție de categoriile „state cu interese generale”, „state cu interese limitate”, primele având, evident, situația predominantă³⁴. „Din primul moment — avea să declare I.I.C. Brătianu — reprezentanții României la Conferința de Pace au avut surpriza să vadă că, fără nici un motiv valabil, numărul delegaților acordat României era inferior altor state aliaste”³⁵.

În mod firesc, reprezentanții țărilor mici prezenți la Conferință s-au ridicat împotriva modului în care Marile Puteri înțelegeau să aplice în practica relațiilor dintre state principiile de echitate internațională. Reprezentantul Belgiei, Camille Huysmans, a protestat împotriva împărțirii arbitrare a statelor admise la Conferință în cele două categorii amintite, iar șeful delegației române, Ion I.C. Brătianu, s-a raliat acestui protest, arătând că „reprezentantul Belgiei a exprimat un punct de vedere într-o chestiune de principiu cu care România este pe deplin de acord”³⁶. Împotriva deciziilor de procedură au protestat și reprezentanții Iugoslaviei, Cehoslovaciei, Greciei și Portugaliei³⁷. Chestiunea numărului de

³² *United States. Department of States-Foreign Relations.* (În continuare U.S.D.S.—F.R.) *The Paris Peace Conference 1919, vol. III,* Washington, Government Printing Office, 1943—1947, p. 486. (Dezbaterile din ședința Consiliului Aliat Suprem, 12 ianuarie 1919).

³³ Arhiva Ministrului de Externe al Franței, (în continuare Arh. M.A.E. Franța), Paris, Seria Europa 1918—1929, România, vol. 32, f. 95.

³⁴ Vezi U.S.D.S.—F.R., *The Paris Peace Conference 1919*, vol. III, p. 601—604.

³⁵ *Arhiva Ministerului de Externe al României* (în continuare Arh. M.A.E.), fond Conferința de pace de la Paris, 1946, vol. 114. (Memoriul adresat de I.I.C. Brătianu Conferinței de pace de la Paris, 2 iulie 1919).

³⁶ *L.C.S.U.A., Woodrow Wilson Papers*, microfilm rola 448 (Preliminarile Conferinței de pace, Protocolul nr. 2, ședința din 25 ianuarie 1919).

³⁷ „The Times” din 27 ianuarie 1919.

delegați ai fiecărui stat, fie ca plenipotențari, fie în comisiile de lucru ale conferinței era o chestiune de prestigiu. În semn de protest față de refuzul marilor puteri de a admite Greciei reprezentarea la Conferință prin trei delegați plenipotențari, la fel ca Serbia și Belgia, Eleutherios Venizelos, conducătorul delegației elene, a refuzat să participe la ședința plenară de deschidere din dimineața zilei de 18 ianuarie. El reproșa lui Georges Clémenceau, într-o întâlnire furtunoasă, că „a diminuat prestigiul țării sale”³⁸.

Imediat după sosirea la Paris, delegațiile statelor din centrul și sud-estul Europei au avut primele confruntări cu Consiliul celor patru Mari Puteri pe tema reprezentării în comisiile și comitetele de lucru ale Conferinței. În ședințele sale din 17, 21 și 25 ianuarie 1919, Consiliul Suprem Interaliat hotărâse, cu ușile închise, reprezentarea Statelor Aliate și Asociate în cadrul acestor organisme de lucru. Nedreptatea ce se făcea țărilor mici a determinat protestul mai multor delegații împotriva discriminării ce se făcuse în ceea ce le privește.

Luind cunoștință de lista membrilor comisiilor de lucru, delegațiile României, Regatului sîrbilor, croaților și slovenilor, Greciei, Cehoslovaciei și Poloniei constatau cu profund regret că țările lor nu erau reprezentate în multe comisii ce urmau să dezbată problemele ce le interesau direct. Ele au protestat împotriva neadmiterii în comisia pentru instituirea Ligii Națiunilor din care făceau parte S.U.A., Anglia, Franța, Italia, Japonia cu cîte doi delegați, urmînd ca alte cinci locuri să fie ocupate de reprezentanții statelor cu interese limitate. Comisia urma să definească textul Pactului Societății Națiunilor și să elaboreze în detaliu atribuțiile acestui organism în vederea asigurării păcii viitoare. Era singura comisie ale cărei decizii nu mai urmau a fi discutate și aprobate de Consiliul Suprem al Conferinței. Tocmai de aceea în fruntea acestei comisii a fost desemnat președintele S.U.A., Woodrow Wilson, pentru care Societatea Națiunilor era, după propria lui expresie, „cheia de boltă a întregului edificiu al păcii”.

Cele cinci națiuni mici ce urmau să facă parte din comisie, potrivit hotărîrii Consiliului Suprem, au fost desemnate în ședința din 27 ianuarie 1919 a puterilor cu interese limitate prezente la Conferință. În urma scrutinului au fost desemnate Belgia, China, Brazilia, Serbia și Portugalia. Pe listă urmau, în continuare, România, Polonia, Grecia și Republica Cehoslovacă. Brătianu a avut mai multe întrevederi cu reprezentanții națiunilor nemulțumite de componența acestei comisii și, la insistența lor, Consiliul Suprem a hotărît să sporească la 9 numărul membrilor din Comisie, urmînd ca România, Polonia, Grecia și Cehoslovacia să se alăture celorlalte cinci. Președintele Wilson a opus o mare rezistență la sporirea numărului membrilor comisiei. Potrivit opiniei lui, cu cît comisia era mai numeroasă, cu atît lucrările ei vor înainta mai lent. După o furtunoasă discuție din ședința din 4 februarie 1919 în care Woodrow Wilson s-a văzut „asaltat” de micile națiuni el a trebuit să cedeze și, începînd din 6 februarie, cele patru țări erau admise la lucrările comisiei. Acțiunea unită a micilor națiuni se soldase cu o prestigioasă victorie împotriva celor

³⁸ N. Petsalis-Diomidis, *op. cit.*, p. 119.

care doreau să facă din Societatea Națiunilor un instrument al propriilor lor interese. Delegatul României, Constantin Diamandy, împreună cu delegații Greciei (Eleutherios Venizelos), Poloniei (Roman Dmowski), Cehoslovaciei (Carol Kramář) Regatului iugoslavilor (M. Vesnić), precum și ai celorlalte națiuni mici au jucat un rol însemnat în definirea principiilor ce urmau să stea la baza forumului mondial al păcii. Aceasta deoarece micile națiuni erau mai interesate în crearea Societății Națiunilor decât marile puteri³⁹.

La fel au decurs lucrurile și cu Comisia ce urma să stabilească regimul internațional al porturilor, căilor fluviale și terestre. Brătianu constata cu surprindere că în această comisie care urma să reglementeze, printre altele, și traficul pe Dunăre nu figurau țări direct interesate ca România, Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia, în timp ce figurau nume ale unor țări din America Latină. „Dunărea, seria cotidianul american „The New York Times”, este cea mai mare cale fluvială naturală pentru întreg centrul Europei. De aceea este natural ca România să fie prezentă când se va discuta problema navigației fluviale”⁴⁰. În ședința din 25 ianuarie fiind în plenul Conferinței s-a fixat numărul comisiilor de lucru și componența fiecăreia, plenipotențiarilor Belgiei, României, Cehoslovaciei, Poloniei au luat rînd pe rînd cuvîntul pentru a cere participarea la această comisie. În numele egalității între state, principiu pe care îl doreau la baza Societății Națiunilor, ei au protestat împotriva metodelor despotice ale marilor puteri de a-și asigura și în cadrul comisiilor aproape două treimi din locuri. Clémenceau le-a răspuns categoric: „Nu fac un mister. Există o conferință a marilor puteri care deliberează într-o sală vecină. Cele cinci mari puteri a căror acțiune trebuie să fie justificată astăzi în fața dumneavoastră, sînt în măsură să o facă... Noi am pierdut morți, noi avem răniți care se numără cu milioanele; și dacă noi n-am fi avut în fața noastră marea chestiune a Ligii Națiunilor, poate că am fi fost conduși în mod egoist de a ne consulta numai noi între noi. Era dreptul nostru”⁴¹. După acest discurs, micile națiuni au înțeles că se află în fața unui tribunal care elaborează legi în fața cărora trebuie să se supună.

La reuniunea țărilor mici din 27 ianuarie 1919 se ajungea la concluzia că din moment ce ele au fost îndepărtate de „cei mari” de la luarea deciziilor (Consiliul celor zece, Consiliul celor cinci, Consiliul celor patru erau formate numai din reprezentanții marilor puteri) nu le rămânea alt mijloc decât să participe în număr cît mai mare la lucrările din cadrul comisiilor. Primul ministru Karel Kramář, conducătorul delegației cehoslovace, arăta: „Știu că nimic nu se va decide definitiv în cadrul comisiilor; dar nimeni nu poate ignora faptul că o dată ce o măsură care a fost admisă în comisie este greu în ședința plenară să se ia o decizie în sens contrar”⁴². Prin urmare, s-a cerut suplimentarea a încă patru locuri pentru țările mici în Comisia porturilor și a căilor de comunicație.

³⁹ *Conférence de la Paix. 1919—1920. Recueil des Actes de la Conférence, partie IV; Commission de la Conférence, B. Questions générales, Commission de la Société des Nations (secret)*, Paris, Imprimerie Nationale, 1922, p. 30—87.

⁴⁰ „The New York Times” din 27 ianuarie 1919.

⁴¹ *Conférence de la Paix 1919—1920. Recueil des Actes de la Conférence, Partie III*, p. 36—37.

⁴² Dimitri Kitsikis, *Le rôle des experts à la Conférence de la Paix de 1919*, Edition de l'université d'Ottawa, Canada, 1982, p. 88.

Întrunit la 3 februarie, Consiliul celor zece decidea ca România, Cehoslovacia, Polonia și Portugalia să fie admise în această comisie.

Tot printr-o acțiune coordonată a delegațiilor României, Greciei, Iugoslaviei, Cehoslovaciei și Poloniei, împreună cu delegațiile altor țări mici, s-a obținut reprezentarea țărilor respective în Comisia financiară și în comisia economică. Blocul țărilor din America Latină făcuse ca la scrutinul pentru desemnarea celor cinci membri în Comisia financiară să fie admise Peru, Brazilia, Bolivia, Panama și Portugalia, iar în comisia economică Brazilia, China, Cuba, Siam și Ecuador. Nicolas Politis, reprezentantul Greciei, remarca pe bună dreptate, că „toate țările care au participat în modul cel mai activ la război, cu excepția Portugaliei, au fost eliminate din aceste comisii”. Lui i s-au alăturat delegații Poloniei, României, Iugoslaviei, Cehoslovaciei care au declarat că nu vor participa la votul pentru o listă suplimentară. În cele din urmă majoritatea a decis votarea listei suplimentare astfel că, în Comisia financiară erau admise, suplimentar, România, Belgia, China și Grecia, iar în Comisia economică România, Iugoslavia, Grecia și Belgia⁴³.

În cele din urmă, România, ca și aliatele sale din centrul și sud-estul Europei, a reușit să fie reprezentată în aproape toate comisiile și subcomisiile Conferinței⁴⁴.

Politica de discriminare și dictat a Marilor Puteri față de statele mici și mijlocii s-a manifestat cu și mai multă vigoare când s-a trecut la discutarea chestiunilor de fond privind elaborarea tratatelor de pace cu puterile învinse. Practica Marilor Puteri de a pune țările mici în fața faptului împlinit, de a emite sentințe fără drept de apel, de a decide care erau ședințele la care acestea din urmă puteau să participe etc. a continuat pe toată durata Conferinței „Situția creată statelor mici la Conferință este din ce în ce mai monstruoasă”, scria I.I.C. Brătianu într-o telegramă adresată lui M. Pherekyde⁴⁵ la 2 mai 1919. Cîteva zile mai tîrziu, el comunica guvernului de la București concluzia la care ajunsese în urma discuțiilor purtate cu reprezentanții Marilor Puteri pe tema reparațiilor. „Chestiunea reparațiilor este insuficient rezolvată și în privința lor egoismul celor mari este feroce. Din această cauză — arăta el în continuare — belgienii și italienii erau pe punctul de a părăsi Conferința”⁴⁶. În Parlamentul de la București, unul din membrii delegației române la Conferința de Pace mărturisea mai tîrziu cu amărăciune că în capitala Franței „înaintea Conferinței am constatat din ziua întîi că marile state, că puterile cele patru înțelegeau să ne trateze pe statele cele mici la discuții nu ca pe niște tovarăși cu drepturi egale, cum fuseserăm egali în luptă. Din ziua întîi se constatau așa diferențele, încît nu mai corespundeau cu noțiunea pe care o aveam noi de noua viață internațională ce trebuia

⁴³ *Guerre européenne. Documents 1918* ... p. 2—6. Desemnarea membrilor ce urmau a ocupa locurile rezervate țărilor mici cu interese limitate se făcea prin participarea la vot a celor 26 de țări prezente la Conferința în cadrul unor ședințe prezidate de Jules Cambon. Ședința pentru desemnarea țărilor ce urmau a fi reprezentate în cele două comisii a avut loc la 6 martie 1919.

⁴⁴ *Guerre européenne. Documents 1918* ... p. 61—63.

⁴⁵ Arh. M.A.E., fond 71/1914, E 2, partea I-a, vol. 180, f. 149.

⁴⁶ *Ibidem* f. 152 (teleg. f. n. trimisă de I.I.C. Brătianu lui M. Pherekyde la 7 mai 1919).

să fie între state”⁴⁷. Această manieră de a proceda s-a generalizat tot mai mult, ajungându-se pînă acolo încît delegațiilor acestor țări și ai altor state mici interesate li s-a înmînat textul tratatului cu Germania „chiar în ora cînd îl primeau și delegații germani”. Clauzele privitoare la reparații ale acestui tratat puneau aceste state în stare de inferioritate față de alți aliați⁴⁸. „România, remarca cotidianul „Le Temps” din 13 august 1919, nici măcar nu a fost autorizată să trimită un reprezentant în Germania pentru a recunoaște și a ridica autorităților interaliate obiectele care au fost luate de pe teritoriul românesc”.

Modul în care țările mici fuseseră tratate în timpul organizării Conferinței și elaborării tratatului de la Versailles lăsa să se întrevadă că nici în viitor statele mari nu vor ține seama de doleanțele lor. Or, pe agenda Conferinței urmau să fie discutate și hotărîte tratatele de pace cu Austria, Bulgaria, Ungaria și Turcia, tratate în care statele din centrul și sud-estul Europei erau interesate în gradul cel mai înalt. Acum nu se puneau numai problema prestigiului național sau egalității în drepturi, ci apărarea unor principii mult mai importante pentru viitorul acestor state cum erau: menținerea și consolidarea independenței și suveranității naționale în fața tendințelor marilor puteri de a se amesteca în mod flagrant în afacerile lor interne prin așa zisa „protecție” a intereselor minorităților naționale ce urmau a fi incorporate în fruntariile statelor nou create sau întregite din această parte a Europei; trasarea cît mai corectă și mai echitabilă a frontierelor ce vor da conturul definitiv al noilor state naționale din această zonă; rezolvarea în spiritul dreptății și al echității a importantelor chestiuni de ordin economic și financiar de care depindea în mare măsură dezvoltarea lor ulterioară; anihilarea mijloacelor folosite de statele învinse de a salva cît mai mult din vechile lor poziții și privilegii ș.a.

În fața unor chestiuni atît de importante ce urmau a fi rezolvate de Conferință se impunea riposta hotărîtă față de politica de presiune și șantaj a marilor puteri. Delegația română a luat inițiativa grupării statelor mici prezente la Conferință într-un front comun, bazat pe solidaritatea de interese și țeluri ce aveau de apărut. A fost ușor pentru reprezentanții României, Regatului sîrbilor, croaților și slovenilor, Cehoslovaciei, Poloniei, Greciei, prezenți la Paris, să inițieze acțiuni colective menite să le apere împotriva tendințelor despotice ale marilor puteri. Astfel, delegațiile polonă, română, greacă, iugoslavă și cehoslovacă, în urma mai multor ședințe la sediul delegației iugoslave au pus bazele unei înțelegeri privitoare la punctele de vedere comune acestor țări în problema reparațiilor⁴⁹.

⁴⁷ „Monitorul Oficial” nr. 15, Dezbaterile Adunării Deputaților, ședința din 17 decembrie 1919, p. 165. Vezi și Em. Bold, *Aspecte privind poziția marilor puteri față de România la Conferința păcii (1919—1920)*, în „Analele științifice ale Universității A.I. Cuza din Iași”, seria nouă, secțiunea a III-a, fasc. 2, 1970, p. 217—219.

⁴⁸ Arh. M.A.E., fond Conferința de pace de la Paris, 1946, vol. 114 (Memoriul remis Conferinței de pace de I.I.C. Brătianu, 2 iul. 1919). Despre necesitatea colaborării dintre statele mici cu interese similare, ziarul „Adevărul” din 11 aprilie 1919 scria: „Cînd vedem acum desfășurarea reală a Conferinței de Pace, statele mici nefiind la Congresul de Pace decît o anexă fără nici o greutate și fără nici o putere în hotărîrile care se iau și care privesc îndeaproape și interesele lor, se înțelege deosebita importanță pe care ar fi avut-o un bloc balcanic”.

⁴⁹ Arh. M.A.E., fond 71/1914, E 2, partea I-a, vol. 180, f. 160. (Raport întocmit de I.I.C. Brătianu pentru M. Pherekyde, 30 mai 1919).

Ele au întreprins în comun demersuri pe lângă mai marii Conferinței, cerînd să participe la negocierea tratatului de pace cu Austria; s-au ridicat cu hotărîre împotriva acelor prevederi din acest tratat care legalizau dreptul marilor puteri de a interveni în treburile lor interne sub pretextul de a ocroti naționalitățile conlocuitoare, dar în realitate pentru a pune mîna pe bogățiile lor naționale⁵⁰; au făcut front comun atunci cînd marile puteri au încercat să le convingă să-și reducă forțele militare la proporția statelor învinse. Brătianu, Vesnić, Paderewski, Venizelos și Beneș în ședința din 5 iunie a Consiliului Suprem, au protestat, arătînd marilor lor aliați că a le impune condiții de dezarmare echivalează cu atingerea demnității lor naționale și a suveranității statelor respective⁵¹; delegațiile României, Poloniei, Iugoslaviei, Cehoslovaciei s-au ridicat împotriva prevederilor din tratatul cu Austria care le impuneau obligația de a lua în sarcina lor plata bunurilor și proprietăților ce aparținuseră fostului imperiu habsburgic, precum și a 25 la sută din datoria publică austriacă. Sarcina era inechitabilă și imposibil de suportat⁵². România, Cehoslovacia și Iugoslavia pe toată durata negocierii tratatului de pace cu Ungaria au făcut front comun (Lloyd George vorbește de răspunsul lor bine argumentat prezentat la 20 februarie 1920, care a spulberat tezele ungare), reușind, în cele din urmă, să determine marile puteri și guvernul de la Budapesta să-și pună semnăturile pe acest document ce statua dreptul imprescriptibil al celor trei țări și popoare la unitate național-statală.

Martori oculari prezenți în capitala Franței în timpul Conferinței au relevat unanim că în cele mai multe cazuri inițierea acțiunilor de coalizare a celor mici în fața tendințelor hegemoniste ale celor mari a venit din partea delegației române condusă pînă în iulie 1919 de primul ministru Ion I.C. Brătianu. „Bineînțeles, scria cotidianul londonez „The Times” din 19 mai, România are dreptate să insiste (la Conferință — n.n.) deoarece i s-au făcut multe nedreptăți care nu erau deloc necesare”⁵³. În fruntea „revoluției micilor națiuni”, cum a caracterizat un expert american, prezent la conferință, opoziția unită a statelor succesorale în fața marilor puteri, s-a aflat conducătorul delegației române. Rînd pe rînd, Clémenceau, Lloyd George și președintele Wilson erau puși în delicata postură de a face față intervențiilor bine argumentate ale prim-delegatului român. „Domnul Brătianu, scria Lloyd George, a luat conducerea revoltei contra a ceea ce s-a numit amestecul arbitrar și neautorizat al marilor puteri în afacerile interne ale celor mici... domnul Brătianu a fost ales de către acestea purtătorul lor de cuvînt”⁵⁴. La

⁵⁰ Vezi pe larg Ion M. Oprea, *Apărarea suveranității naționale a României la Conferința păcii de la Paris (1919—1920)*, în „Revista de istorie”, tom 34, nr. 12/1981, p. 2177—2198.

⁵¹ Paul Mantoux, *Les délibérations du Conseil des Quatre*, Centre national de la recherche scientifique, Paris, 1955, vol. II, p. 313—320. Oficiulul francez „Le Temps” din 31 mai 1919, scria: „A dezarma Germania, Austria, Ungaria, Bulgaria înseamnă a lua măsuri de siguranță împotriva agresorilor și a crea o garanție pentru pace. Dar a dezarma popoare care au fost oprimate, atacate, invadate înseamnă să le ofensezi și să le slăbești, să crezi riscuri de război.”

⁵² Arh. M.A.E., fond Paris, dosar 54. „Le Temps” din 31 mai 1919 aprecia că „a cere acestor state, care au suferit atît de cumplit datorită Austro-Ungariei și Germaniei, să plătească o parte a datoriilor fostului guvern austro-ungar ar fi o umilință și o nedreptate în același timp”.

⁵³ E. House, Ch. Seymour, *What Really Happened at Paris*, p. 213.

⁵⁴ David Lloyd George, *op. cit.*, p. 883.

rîndul său, I.G. Duca, în amintirile sale, scria : „Este bine că în haosul și în trufia cuceritoare a marilor aliați care s-au dovedit atît de incapabili să asigure popoarelor pacea la care le dădea dreptul biruințele lor militare, și lumii pacea pe care o aștepta după atîta zbugium și atîtea jertfe — este bine că în acest haos și în această trufie un om, vorbind în numele unei țări mici, să fi avut curajul să ridice glasul pentru a cere respectarea iscăliturilor și egalitatea drepturilor”⁵⁵.

România și celelalte state successorale din centrul și sud-estul Europei au reușit, în cele din urmă, să determine marile puteri, să le recunoască dreptul la unitate național-statală și să-l statueze în tratatele de pace de la St. Germain, cu Austria, Neuilly-sur-Seine cu Bulgaria și Trianon cu Ungaria. După această mare victorie acțiunea lor unită va lua forma unor tratate politice și militare, bilaterale și multilaterale, avînd drept obiectiv să păstreze status-quo-ul politic și teritorial în Europa, așa cum fusese stabilit la Conferința de pace de la Paris.

LA ROUMANIE ET LES ETATS SUCCESSORAUX DU CENTRE ET DU SUD—EST DE L'EUROPE À LA CONFÉRENCE DE PAIX DE PARIS (1919—1920)

RÉSUMÉ

L'étude met en lumière la collaboration entre les délégations des pays petits et moyens du centre et du sud-est de l'Europe à la Conférence de paix de Paris (1919—1920) en vue de la défense de leurs intérêts nationaux face aux tendances des grandes puissances de s'immiscer dans leurs affaires intérieures, en lésant leur souveraineté étatique. Les prémices d'une telle collaboration étaient apparues dans le cadre de la lutte commune des peuples des pays respectifs pendant les années de la guerre pour la suppression des empires multinationaux de cette partie de l'Europe et l'édification d'Etats unitaires et indépendants. Dans ce contexte on examine les initiatives de la délégation roumaine destinées à créer un front uni des „pays ayant des intérêts limités” qui imposent aux grandes puissances au cours de la Conférence la reconnaissance *de jure* de leurs Etats nationaux, tels qu'ils avaient été constitués par les peuples respectifs en 1918. Les initiatives roumaines ont été embrassées en premier lieu par les délégations de la Tchécoslovaquie et de la Yougoslavie, intéressées tout comme la Roumanie à l'instauration dans cette partie de l'Europe d'un ordre politique susceptible de leur assurer la paix et la sécurité. On peut affirmer à juste titre que durant les années de la guerre et à la Conférence de paix de Paris l'on a jeté les bases des futures alliances politiques et militaires entre les Etats du centre et du sud-est de l'Europe intéressées au maintien du statu-quo européen, tel qu'il avait été consacré dans les traités de paix.

⁵⁵ I. G. Duca, *op. cit.*, vol. III, p. 183.

MESAJUL PATRIOTIC AL DOCUMENTELOR

Perioada de adinci prefaceri pe care România a străbătut-o în cei 18 ani de la Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român a fost puternic marcată de gândirea creatoare și activitatea revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu. Din anul 1965 s-a inițiat abordarea innoitoare, curajoasă, energică a problemelor fundamentale ale dezvoltării societății românești, s-a inaugurat în toate sferele vieții sociale perioada cea mai fecundă în înfăptuiri fără precedent. În ansamblul gândirii teoretice, materialist-dialectice și politico-ideologice a partidului nostru, pentru configurația realității social-politice la loc de cinste se înscrie știința istorică românească, care a beneficiat în această perioadă de condiții optime de cercetare, de un climat favorabil gândirii și regândirii bazelor ei filozofice și, mai presus de toate, de îndrumarea de înaltă competență, de exemplu strălucit al analizei de adincime și al interpretării novatoare a problemelor de bază ale istoriei naționale al președintelui țării.

Astăzi, mai mult ca oricând, știința istorică slujește intereselor supreme ale poporului român, constituie un mijloc eficient de educație patriotică, socialistă a tineretului și maselor largi de oameni ai muncii. În acest context problemele fundamentale ale istoriei poporului român privind originea sa daco-romană, permanența și continuitatea românilor în spațiul carpato-dunărean, lupta pentru neafirmare și progres social și locul poporului nostru în cadrul istoriei universale constituie coordonate majore ale cercetării istorice și ale activității teoretice, ideologice și cultural-educative a partidului nostru.

În ansamblul științelor sociale, arhivistica, alături de istorie, contribuie prin mijloacele specifice de care dispune la dezvoltarea gândirii revoluționare despre societate și sprijină progresul continuu al cercetării științifice în toate domeniile de activitate.

În acest context, Arhivele Statului, integrate programelor de dezvoltare a cercetării științifice, s-au preocupat de completarea și dezvoltarea Fondului Arhivistic Național atât prin preluări de documente de la creatorii de arhivă din țară cît și prin aducerea de noi informații documentare din arhivele, muzeele și bibliotecile de peste hotare. Continuînd cele mai frumoase tradiții ale înaintașilor noștri ca: Gh. Șincai, B.P. Hasdeu, Nicolae Iorga care apreciau tezaurul documentar al țării ca „izvor de cunoaștere a istoriei națiunii” și ca „memorie a pămintului românesc” Fondul Arhivistic Național a cunoscut în ultimul deceniu și jumătate o dezvoltare fără precedent. Astfel, dacă la sfîrșitul anului 1965 numărul fondurilor și colecțiilor de documente păstrate de Arhivele Statului era de aproximativ 5000, în prezent acesta s-a ridicat la peste 21.000 respectiv la 200.000 unități arhivistice. La acestea se adaugă cele aproape 230.000 documente achiziționate de la persoane particulare și peste trei milioane cadre-microfilm aduse din străinătate. Baza documentară de care dispun în prezent Arhivele Statului îmbrățișează o largă arie tematică ce cuprinde perioadele veche, medie, modernă și contemporană ale istoriei României. Informațiile istorice, referitoare la întreg teritoriul locuit de români din cele mai vechi timpuri și pînă în prezent, susțin tezele istoriografiei românești privind permanența și continuitatea românilor în vatra strămoșească, lupta pentru libertate și unitate națională dusă de poporul nostru de-a lungul veacurilor, activitatea și dezvoltarea mișcării muncitorești și a Partidului Comunist Român, succesele remarcabile obținute de poporul nostru în opera de edificare a socialismului.

Informațiile documentare au fost oferite cercetării științifice prin intermediul sălilor de studiu ale Arhivelor Statului de unde specialiștii și toți iubitorii de istorie au posibilitatea să consulte mii de documente interne sau externe. Numai în ultimul deceniu au fost puse la dispoziția cercetătorilor peste 650.000 de dosare. Pe baza lor s-au elaborat studii, monografii, corpusuri de documente sau alte lucrări științifice în scopul elucidării problemelor actuale ale istoriografiei naționale. Avem satisfacția că cele aproape 20.000 de lucrări cu caracter istoric elaborate în perioada 1969—1979 la care se adaugă alte mii de titluri editate pînă în prezent

de frontul istoriografic românesc, au la bază o puternică documentație social-politică și istorică furnizată în mare parte de Arhivele Statului.

Călăuzite de îndemnul secretarului general al partidului de „a scrie istoria așa cum a fost ea”, nu după dorințele subiective ale oamenilor sau după conjunctura politică de moment, Arhivele Statului au desfășurat o bogată activitate editorială, aducându-și contribuția în cadrul istoriografiei românești cu noi și valoroase informații documentare care permit cunoașterea și aprofundarea momentelor istorice esențiale. Prin forța și autenticitatea izvorului documentar au fost îndreptate unele afirmații eronate sau denaturări ale istoriografiei străine, precum și unele teorii neștiințifice denigratoare la adresa istoriei poporului român.

Continuând practica elaborării lucrărilor științifice, inițiată în 1860 de Petrache Teulescu, Arhivele Statului au fost preocupate în permanență de valorificarea superioară a documentului de arhivă prin lucrări variate, pentru ca instituția să nu fie un simplu depozit de păstrare a actelor ci un organism viu, prezent în viața științifică și culturală a țării.

În prezent, mai mult ca oricând, în condițiile dezvoltării științei și culturii în țara noastră într-un ritm rapid și prin diversificarea activității de cercetare, valorificarea prin publicații a documentelor din Fondul Arhivistic Național s-a amplificat fiind axată pe o tematică actuală, de larg interes pentru cercetarea istorică. Bilanțul activității editoriale a Direcției Generale a Arhivelor Statului, care însumează cca 150 de titluri în ultimii 18 ani, este deosebit de semnificativ. Elaborarea de lucrări proprii a căpătat o pondere însemnată alături de cele editate în colaborare cu instituții științifice de profil. Lucrările monografice și de sinteză, edițiile de documente apărute prin grija Arhivelor Statului au răspuns adecvat nevoilor de sprijinire a cercetării științifice cu noi date și informații ce pot contribui la elucidarea unor teze esențiale privind permanența populației autohtone românești pe teritoriul țării noastre de-a lungul secolelor, lupta țărilor române pentru unitate și neafirmare, semnificarea unor evenimente și procese istorice ca : revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, revoluția română de la 1848, Unirea Principatelor, făurirea statului național unitar român, dezvoltarea economică a României în epoca modernă, transformările social-politice din anii construcției socialismului, aportul poporului român la dezvoltarea patrimoniului civilizației universale.

Dintre aparițiile mai recente intrate în circuitul vieții științifice se remarcă volumele de documente externe „Mihai Vitcazul în conștiința europeană” care reliefează personalitatea voievodului român și eoul acțiunilor sale în conștiința contemporanilor; primul volum din seria intitulată „Premisele răscoalei lui Horea” — cel de al doilea aflându-se sub tipar, editate sub egida Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca. Documentele externe privind revoluția din 1821 însumate în volumul „Revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu” editat în colaborare cu Institutul de istorie „N. Iorga” a întrunit aprecierile Academiei Republicii Socialiste România fiind distins cu premiul „Nicolae Iorga”. În cursul anului trecut au apărut, sub îngrijirea Editurii Academiei Republicii Socialiste România volumele de documente dedicate revoluției române de la 1848 și „Documente privind Unirea Principatelor. Corpondență diplomatică franceză (1856—1859)”, de asemenea rod al colaborării cu Institutul de istorie „N. Iorga”.

Aniversarea centenarului independenței României a fost marcată pe plan editorial prin publicarea, în colaborare cu Academia de Științe Sociale și Politice și Institutul de istorie „N. Iorga”, a trei volume de documente intitulate : „Independența României”, distinsă, pentru contribuția la aprofundarea cunoașterii evenimentului și ineditului informațiilor, cu premiul „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România.

Amintim, de asemenea, volumele „Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș”, „Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea”, „Documente medievale bănățene”, „Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbol heraldic”, „Lupta pentru unitate națională a țărilor române (1590—1630). Documente externe” etc.

Totodată, s-au editat volume de izvoare documentare dedicate marilor evenimente aniversate, de către filialele județene ale Arhivelor Statului, pe baza aceleiași rodnice colaborări cu instituții de cultură județene. Remarcăm dintre acestea, prin conținutul bogat de idei, ținuta științifică și forma grafică de prezentare volumele „Brașovul și independența”, „Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională”, „Mchedinți — istorie și cultură”, „Revoluția de la 1821 în județul Vilcea”, „Maramureșenii în lupta pentru unitate și libertate națională (1848—1918). Academia Republicii Socialiste România a premiat lucrarea „1918. Bihorul în epopeea Unirii” pentru contribuția adusă la dezvoltarea cercetărilor monografice și aprofundarea cunoașterii acestui eveniment istoric de importanță deosebită.

O latură însemnată a activității editoriale constă în redactarea și elaborarea publicațiilor arhivistice. Reamintim importanța deosebită a acțiunii sistematice întreprinse de Arhivele Statului de publicare a cataloagelor pe baza principiului cronologic și tematic, a îndrumătoarelor arhivistice sau a inventarelor principalelor fonduri sau colecții din țară. Instrumentele de informare au fost apreciate de specialiști ca lucrări indispensabile care ușurează într-o mare măsură munca cercetătorilor. Între acestea amintim îndrumătoarele în Arhivele Statului din județele Bacău, Brăila și Cluj precum și cataloagele de documente : Din tezaurul medieval vilcean, Din tezaurul documentar sucevean (1389—1848), Un secol din viața satelor mehedintene (1800—1907). Dintre lucrările cu caracter arhivistic remarcăm „Dicționar al științelor speciale ale istoriei” apărut în cursul anului 1982 care însumează peste 1500 de termeni de specialitate din domeniul arhivisticii și al științelor înrudite cu aceasta (diplomatica, paleografia, sigilografia, heraldica, cronologia).

Arhivele Statului au inițiat, începând din anul 1981, publicarea micromonografiilor filialelor județene ca lucrări de informare și de cunoaștere a instituției și a tezaurului arhivistic aflat în păstrarea lor. Lucrările, 28 la număr până în prezent, au avut un larg ecou și au fost bine primite de cercetători și de toți cei interesați în cunoașterea trecutului istoric. Se poate conchide că în această perioadă Arhivele Statului, alături de celelalte instituții științifice de profil, au desfășurat o activitate efectivă de punere în valoare, în lumina materialismului dialectic și istoric, a bogatei baze documentare ce reflectă adevărul istoric asupra istoriei poporului român.

Etașa următoare va înregistra noi progrese în ridicarea conținutului și eficienței activității editoriale. Arhivele Statului, pe baza unci tematici actuale, vor continua claborarea lucrărilor proprii sau în colaborare, care să răspundă într-o măsură mai mare sarcinilor istoriografiei românești și nevoilor cercetării științifice. Anul acesta vor vedea lumina tiparului, cu prilejul aniversării a 65 de ani de la făurirea statului național unitar român, două volume de documente externe, un volum cuprinzând memoriile contemporane asupra evenimentului și un volum însumând documente bănațene privind Marea Unire. De asemenea vor fi publicate noi izvoare documentare care să ilustreze lupta pentru unitate a românilor și eoul ei în conștiința politică europeană reliefându-se personalitatea unor viteji voievozi ca Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, pagini de istorie economică etc. Arhivele Statului vor fi preocupate în continuare să înlesnească munca de documentare și cercetare prin instrumentele arhivistice de informare, cataloage, îndrumătoare etc. Sint preconizate să vadă lumina tiparului cataloagele de documente de la Arhivele Statului Vilcea, Maramureș și îndrumătoarele în Arhivele Statului din județele Mureș, Argeș, Ialomița. Se va continua publicarea micromonografiilor Arhivelor Statului, încheindu-se în anul 1984 acțiunea pentru toate unitățile județene.

Instituția noastră sprijină și colaborează prin specialiștii săi la editarea corpusului de documente interne „Documenta Romaniae Historica” și la elaborarea tratatului de istorie a României.

Integrându-se în categoria instituțiilor cultural-științifice de largă angajare socială, Arhivele Statului au înțeles astfel să contribuie la transpunerea în viață a îndemnulului adresat de președintele republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, către toți cei care slujesc știința, cultura și arta, de a se apleca cu stăruință asupra aceluia izvor veșnic viu — istoria unică și unitară a națiunii române în drumul său eroic spre făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate.

Realizările deosebite obținute în intervalul temporal, care pe drept cuvânt este denumit „epoca Ceaușescu”, reprezintă pentru noi toți o opțiune și o premiză pentru dezvoltări viitoare,.

Întreaga analiză și interpretare a istoriei înregistrează prin gândirea tovarășului Nicolae Ceaușescu o contribuție de înalt prestigiu în direcția abordărilor științifice creatoare, novatoare, constituind un exemplu pentru toți cei care vor să facă din istorie o cartă a demnității fiicăru popor, un mijloc de cunoaștere și bună înțelegere între toate națiunile lumii. Subliniind acest fapt, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta : „Departate de la conștitui o investigare cu caracter strict documentar a trecutului, istoria este și trebuie să fie în bună măsură așa cum confirmă viața și o știință a prezentului. Ea oferă concluzii și învățăminte despre marile procese ale dezvoltării societății, ale existenței popoarelor de-a lungul timpului, punind în evidență atit ceea ce a fost valoros, progresist și a servit mersului înainte al societății, cit și piedicile ridicate de-a curmezșul evoluției și care au costat scump umanitatea, au întirziat progresul unor națiuni”.

Situiind în centrul preocupărilor indicațiile tovarășului Nicolae Ceaușescu cu privire la rolul istoriei pentru formarea și educarea patriotică revoluționară a oamenilor muncii, a tinerii generații în spiritul cunoașterii și pretuirii minunatelor tradiții de luptă ale poporului

român, pentru cultivarea dragostei și devotamentului față de patria socialistă și partidul comunist, Arhivele Statului desfășoară, totodată, prin mijloace și forme diversificate, o amplă activitate cultural-educativă.

Contribuția Direcției Generale a Arhivelor Statului la educația patriotică și revoluționară a maselor largi de oameni ai muncii s-a axat pe coordonatele stabilite de documentele programatice ale partidului nostru. În această concepție, au fost organizate, prin mijloace proprii sau în colaborare cu muzee și biblioteci din țară, cu școli de cultură generală sau facultăți, sesiuni științifice și simpozioane, expoziții permanente și temporare la Muzeul Arhivelor, la sediile filialelor județene ale Arhivelor Statului sau în alte lăcașuri de cultură. Documentele au fost puse, astfel în slujba educației patriotice, revoluționare, a cunoașterii fenomenelor social-economice trecute și prezente. Folosirea în spirit revoluționar a mesajului patriotic al documentelor a destrămat părerea că acestea sînt niște simple piese de muzeu cu caracter static, sacrosanct menite să viețuiască neclintite în sanctuarul lor. Astăzi, datorită mijloacelor tehnice moderne (în special reprografiei) elevii, studenții, cercetătorii, toți iubitorii de cultură pot vedea și folosi cu adîncă emoție documentele emise de domnitorii țărilor române, Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Dimitrie Cantemir, C. Brincoveanu și alți străluciți conducători.

Generațiile vremurilor noastre redescoperă în aceste documente gloria și măreția istoriei noastre naționale, tradiția și nobilele fapte ale poporului român, demn urmaș al vitejilor dacoromani. Ținuta științifică a manifestărilor desfășurate, contribuțiile aduse prin intervențiile susținute sînt dovezi certe ale integrării lor organice în programul unitar al Partidului Comunist Român de educație socialistă a maselor, de formare a conștiinței patriotice revoluționare, generatoare de noi forțe creatoare ale societății socialiste multilateral dezvoltate. În același scop s-au desfășurat ample acțiuni de sprijinire a propagandei în rindul maselor de oameni ai muncii. Prin rubrici susținute în cadrul emisiunilor cu caracter permanent sau temporar la radio și T.V. munca cultural-educativă a căpătat noi valențe prin valoarea de necontestat a izvorului istoric. Arhiviștii au fost prezenți cu numeroase contribuții, de multe ori inedite, prin care au reliefat valoarea unor documente recent achiziționate sau a celor axate pe unele momente istorice aniversate.

Valorificînd zestrea documentară aflată în păstrarea lor în spiritul orientărilor și cerințelor rezultate din documentele programatice ale partidului nostru și pornind de la necesitatea de a-și aduce contribuția la dezvoltarea economiei naționale, atît prin folosirea informației cu caracter economic cît și prin introducerea în circuitul economic a maculaturii, Arhivele Statului și-au înscris ca o constantă a activității elaborarea de publicații și inițierea unor acțiuni menite să sprijine într-o măsură mai mare cercetarea și activitatea practică în direcția identificării de noi resurse de energie și de materii prime, lucrările de hidroameliorații etc. Astfel, sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului a apărut în cursul acestui an volumul de documente „Premise ale formării pieței economice unitare românești” și sînt în curs de apariție alte lucrări asemănătoare. Din suita acțiunilor organizate din inițiativa Arhivelor Statului amintim consfătuiri și mese rotunde precum și simpozionul național intitulat „Modalități de valorificare a informațiilor economice din arhive” ale căror contribuții au fost inserate în paginile revistei „Viața economică”, „Revista Arhivelor” și ale altor periodice.

Această nouă latură a activității arhivistice a fost apreciată favorabil de specialiștii și cercetătorii din diferite domenii de activitate pentru ineditul informațiilor și pentru valoarea lor științifică și practică.

Preocupările Arhivelor Statului de a participa la acțiunile culturale de masă se concretizează într-o serie de activități vizînd valorificarea Fondului Arhivistic Național, aplicarea și respectarea legislației privind Patrimoniul Cultural Național în ansamblul măsurilor luate de organizațiile socialiste pentru perfecționarea activității lor productive, creșterea rolului Arhivelor Statului și a contribuției lor specifice la importanta operă socială de informare-documentare, la perfecționarea armonizării activității instituțiilor care concură la valorificarea Fondului Arhivistic Național spre folosul economiei naționale, științei și culturii, la diversificarea activităților politico-educative.

Preocupările arhiviștilor și istoricilor integrate în efortul general al oamenilor muncii din patria noastră pentru făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism se zămislesc din puterea exemplului strălucitor al tovarășului Nicolae Ceaușescu, erșinental conducător politic a cărui prezență în fruntea partidului și statului chează-șuiește progresul și prosperitatea poporului român, independența și suveranitatea patriei socialiste.

Dezvoltarea colaborării și conlucrării între oamenii de știință de pretutindeni, schimbul larg de idei, reprezintă o condiție esențială pentru sporirea avuției tuturor țărilor lumii, pentru continua ameliorare a existenței umane și sociale, pentru buna stare a oamenilor de pretutindeni.

Cutezanța gândirii revoluționare a tovarășului Nicolae Ceaușescu, spiritul său creator, profunzimea în pătrunderea celor mai complexe probleme, care au condus la dezvoltarea creatoare a tezaurului materialismului dialectic și istoric, s-au constituit în adevărate coordonate ale istoriei, căreia i s-au deslușit permanențele, conferind înalte dimensiuni relației dialectice de nedespărțit trecut — prezent — viitor.

Pătrunși de adâncile semnificații ale gândirii creatoare a președintelui țării, în domeniul istoriei, Arhivele Statului, prin întreaga activitate pe care o desfășoară contribuie la cunoașterea aprofundată a devenirii societății în care se regăsesc temeiurile înțelegerii prezentului și ale prefigurării viitorului. Perioada următoare va înregistra noi realizări și împliniri ale activității arhivistice care vor asigura istoriografiei românești o bază de cercetare aflată în continuă dezvoltare și participarea mai activă, prin puterea de sugestie a documentului scris, la educația patriotică a maselor.

Ionel Gal

AL DOILEA AN AL LABORATORULUI
DE DEMOGRAFIE ISTORICĂ

Anul universitar 1982—1983 i-a consemnat și el o bogată activitate, care o continuă firesc pe cea precedentă¹.

Temeiurile teoretico-metodologice, prezentate cu alt prilej², au fost aplicate și dezvoltate în continuare la cursul „Demografia istorică”, la ședințele lunare ale Laboratorului, la cel de-al II-lea Simpozion de demografie istorică, precum și, în general, în lucrările editate în ultima vreme. Analizele, efectuate în spiritul adevărului istoric, au avut drept țel cunoașterea unor importante probleme ale istoriei populației României, ceea ce se constituie simultan într-o modalitate de colaborare științifică și apropiere între popoare. Dovezi elocvente sînt, în acest sens, bogata și interesanta problematică abordată în lecții, comunicări și intervenții la discuții, precum și în studiile publicate; evidențierea raporturilor între fenomenele demografice și relațiile sociale; aducerea de argumente peremptorii, în replică la unele teorii tendențioase mai vechi, precum și la altele ce se constituie în anii din urmă (ca, de exemplu, „imigrarea masivă” a românilor la est de Carpați în veacurile XII—XIV); apropierea, plină de prețuire, față de procesele istorice din alte țări, precum și față de cercetările colegilor de pe alte meridiane etc.

S-au depus, totodată, eforturi în vederea cuplării demografiei vechi și a celei contemporane, în strînsă corolație cu demografia istorică; semnificația acestei acțiuni merge pe multe linii. Este vorba de interdependențele și interinfluențele între demografia veche și cea contemporană, ca urmare amîndouă resimțindu-se benefic, în chip masiv. Avem de-a face și cu dependențele reciproce între demografia istorică (ramură a științelor istorice) și demografie (atît cea contemporană, cît și cea veche), importante pentru evoluția tuturor disciplinelor în discuție. În fine, și nu în ultimul rînd, procesul descris vizează în mare măsură dezvoltarea demografiei istorice însăși, importantă pentru operarea unor analize multilaterale în adîncul solului istoriei; printre altele, sînt de avut în vedere valențele contemporane ale demografiei istorice, care nu poate cantona exclusiv într-un trecut îndepărtat, ci poate și trebuie să fie prezentă în actualitate, atît în sens ideatic (participînd la marile confruntări conceptuale ale lumii), cît și în sensul obiectului de studiu (abordînd nu numai veacuri și milenii revoluate, dar și perioade istorice recente).

Aspectele organizatorice. La ședințele lunare ale Laboratorului, în anul universitar 1982—1983 au fost susținute 9 comunicări, precum și 4 note și recenzii, urmate de discuții pasionate; la cel de-al II-lea Simpozion de demografie istorică au fost 3 participări și 8 intervenții. Sinteza statistică relevă elocvent proporțiile muncii. Aspectul calitativ poate fi apreciat din conținutul de idei, care se rezumă în cele ce urmează. Este de precizat, în același timp, că începem anul universitar 1983—1984 cu un portofoliu de 22 de comunicări, oferite de: Ligia Birzu, G. Brătescu, Florentina Căzan, P. Cernovodeanu, H. Chircă, R.—Șt. Ciobanu, Ioana Constantinescu, L. Demény, Al. Diță, C. Feneșan, Anca Ghiță, S. Iosipescu, Tatiana Isticioaia-Budura, Georgeta Penelea, Zoe Petre, I. Stanciu, Virgil Tatomir, B. Teodorescu, Vladimir Trebici, R. Vasile ș.a.³

¹ L. Roman, *Laboratorul de Demografie Istorică la un an de activitate*, în „Revista de Istorie”, 35, 11, 1982, p. 1255—1259 (în cele ce urmează: *Laboratorul*).

² *Ibidem*, p. 1255.

³ Toți cei preocupați de problemele demografiei istorice — indiferent de localitatea în care-și desfășoară activitatea — și care doresc să prezinte comunicări, recenzii, note ș.a. la ședințele lunare ale Laboratorului, la Simpozioane, Sesiuni științifice etc., sînt rugați să prezinte titlurile propuse (cu unele detalii de conținut), însoțite de cîteva date personale (numele, titlul

Activitatea demo-istoricilor din țara noastră a început a fi mai larg cunoscută în lume. Prestigioasa *Bibliographie Internationale de la Démographie Historique* (în 1978—1981 a apărut și ca anexă la „*Annales de Démographie Historique*”) — editată de importante instituții de profil (Comité International des Sciences Historiques/CISH — Commission Internationale de Démographie Historique; Société de Démographie Historique; Union Internationale pour l'Étude Scientifique de la Population/UIÉSP — Commission de Démographie Historique) și îngrijită de prof. Étienne Hélin de la Universitatea din Liège — a menționat în volumele pe 1981 și 1982, pe baza informațiilor furnizate de Laboratorul nostru, numeroase lucrări românești, și nume ale următorilor autori: Iosif I. Adam, Ligia Birzu, Gh. Bichir, G. Brătescu, P. Cernovodcanu, Ioana Constantinescu, Veronica Covaci, Elek/Alexa Csetri, I. Glodariu, Ana Ilea, István Imreh, Al. Matei, Stela Măricș, Gh. Mudura, Th. Nügler, Ecaterina Negruți, Ștefan Pascu, Viorica Pascu, C.C. Petolescu, Gh. Platon, St. Popescu-Boteni, I. Prelipcean, D. Protasc, L. Roman, I.I. Russu, D. Șandru, Ștefan Ștefănescu, R. Vasile, J. Wolf.

Rezultatele muncii specialiștilor din țara noastră se pot măsura și în lumina altor recente lucrări notabile: Șt. Ștefănescu, *Les relations sociales par rapport à la propriété foncière dans les Pays Roumains aux XVIIe-XVIe siècles*, în „*Analele Universității București*”, Istoric, XXXI, 1982, p. 33—43 (vers. rom. în *Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*, ed. N. Edroiu, A. Răduțiu, Pompiliu Teodor, „Dacia”, Cluj-Napoca, 1982, p. 161—172); Vladimir Trebici, *La transition démographique dans les pays de l'Europe de l'Est: le cas de la Roumanie*, în *Atti del Seminario su „La transizione demografica . . .”* (Società italiana di economia, demografia e statistica), <s.1.>, 1981, p. 137—170; P. Binder, *Contribuții documentare la geografia bisericească a românilor din Transilvania în secolele XVII—XVIII* (1643—1733), în „*Mitropolia Ardealului*”, Sibiu, XXVI, 7—9, 1981, p. 533—548; idem, *Contribuții la geografia istorică a Scaunului Seps și a regiunilor limitrofe* (lb. maghiară), în „*Aluta*”, Sf. Gheorghe, XII-XIII, 1980—1981, p. 55—68; I. Bitoleanu, *Unele date despre comunitățile negustorești din Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „*Anuarul Instit. Ist. Arh.*” A. D. Xenopol”, Iași, XIX, 1982, p. 541—547; V. Ciubăncan, *Date noi demografice, socio-economice despre populația Sălajului pe anii 1910-1941 . . .*, în „*Acta Musei Porolissensis*”, Zalău, IV, 1980, p. 605—629; Sp. Cristoccea, *Satul Golești în catalogația din 1838*, în „*Museum*”, Golești-Argeș, III, 1980, p. 151—169; Anca Ghiăț, *Toponimie și geografie istorică în Dobrogea medievală și modernă*, în „*Academia R.S. România. Memoriile Secției de Științe Istoric*”, S. IV, t. V, 1980, p. 29—61; T. Gemil, *Considerații privind aspectul demografic al zonei centrale a Dobrogei la sfârșitul secolului al XVII-lea* (Pe baza unui registru financiar otoman), în *Comunicări de istorie a Dobrogei*, ed. A. Rădulescu, Constanța, 1980, p. 67—74; I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din spațiul est-carpatic în secolele II—IV e.n.*, „*Junimea*”, Iași, 1982; Virgil Joița, *Factori determinanți în evoluția demografică a Olteniei în secolul al XVIII-lea*, în *Contribuții istorice, filologice și socio-economice*, Craiova, 1980, p. 1—11; T. Matcescu, *Chilia veche și biserica românească din această localitate în timpul stăpînirii otomane*, în „*Biserica ortodoxă română*”, XCIX, 3—4, 1981, p. 342—347; M. D. Matei, Em. I. Emandi, *Habitatul medieval rural din valea Moldovei și din bazinul Somuzului Mare (Secolele XI-XVII)*, Editura Academiei, București, 1982; Ecaterina Negruți, *Cercetări privind evoluția demografică a Moldovei în secolul al XIX-lea*, în „*Anuarul Instit. Ist. Arh.*” A. D. Xenopol”, XIX, 1982, p. 35—41; Șt. Olteanu, *Structuri social-economice și politico-militare pe teritoriul României în secolele II-XI e.n.*, în *File din istoria militară a poporului român*, ed. gen. dr. Ilie Căușescu, 10, 1982, p. 51—64; I. Penea, *Aspecte social-economice ale județului Sălaj din prima jumătate a secolului al XIX-lea, oglindite în tabela contribuabililor*, în „*Acta Musei Porolissensis*”, IV, 1980, p. 479—485; S. Sanic, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei. Secolele II e.n.-III e.n.*, „*Junimea*”, Iași, 1981; V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982; C. Șerban, *Negustori argeșeni la începutul secolului al XIX-lea. Două documente inedite*, în *Studii și comunicări*, Pitești, V, 1980, p. 270—275; etc.⁴.

științifice, domiciliul și telefonul, instituția/întreprinderea și funcția deținută; în cazul pensionarilor — ultima instituție și funcție). Toate aceste deslușiri rugăm a fi făcute cunoscute la sedințe sau, prin poștă, secretarului Laboratorului (semnatarul acestor pagini):

77 408 București VI

Aleea Cîmpul cu Flori nr. 3, Bloc M49, Ap. 81

⁴ Uncle lucrări și reviste intră cu mari întârzieri în bibliotecă. Pentru operativitatea semnării publicațiilor valoroase de geografie istorică, autorii sînt rugați să le trimită — imediat după apariție — la Biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga”:

71 261 București I

Bd. Aviatorilor nr. 1

www.dacoromanica.ro

Este de amintit și faptul că se continuă lucrul la *Démographie historique de la Roumanie, 1979—1984. Bibliographie analytique*, ce va fi oferită celui de-al XVI-lea Congres Internațional de Științe Istoric (Stuttgart, august 1985). Secretarul general al Comisiei Internaționale de Demografie Istorică de pe lângă CISH — André LaRose de la Universitatea din Ottawa — a anunțat Laboratorul nostru că la Congres va avea loc și o întâlnire de demografie istorică pe tema raporturilor între evoluția agrară și presiunile demografice. UIESP și Universitatea din Liège redactează — în colaborare cu Comisia Internațională de Demografie Istorică de pe lângă CISH — un *Répertoire international de la démographie historique*; Laboratorului din București i s-a solicitat o contribuție în vederea elaborării lucrării.

La cursul „Demografia istorică”, ținut de prof. univ. dr. Șt. Ștefănescu, au fost și următorii invitați: dr. G. Brătescu, *Consecințe pe plan social și demografic ale înființării carantinelor*; dr. P. Cernovodeanu, *Ecoistoria și demografia*; dr. Fl. Constantin, *Demografie și mentalități colective în evul mediu*; Irina Gavrilă, *Metode statistice, aplicabile în demografie*; Tatiana Isticioaia-Budura, *Politica demografică în China*; dr. A. Pippidi, *Informații documentare noi din stagiul științific petrecut la Oxford și Londra*; L. Roman, *Continuitatea de viață românească pe teritoriul Moldovei în secolele XI-XVIII (Cu privire la teoria „imigrării masive” a românilor la est de Carpați în veacurile XII-XIV)*.

Comunicările științifice la ședințele lunare ale Laboratorului. Dr. Paul Cernovodeanu, *Efectele anomaliilor climatice asupra situației demografice a Transilvaniei în secolul al XVI-lea*. S-au putut culege informații pentru 80 de ani, din care 12 au fost cu calamități de proporții (7 cu mari inundații și 5 cu secetă gravă); ceilalți 68 de ani — deși unii cu ierni aspre (22), ploii excesive (19) ori veri foarte călduroase (27) — n-au marcat dezastre ecologice. Condițiile climatice au influențat net recoltele, rezultând 28 de ani buni, 27 mediocri, 15 slabi, 3 slabi cu foamete pe alocuri, 7 cu foamete generalizată (anii 1534—1536, 1553, 1575, 1585—1586). Urmărindu-se calamitățile — de ordin climatic, precum și foametea, invaziile de lăcuste, epidemiile de ciumă și luându-se în considerare chiar și operațiunile militare — se stabilește măsura, în care fondul demic a fost afectat: până către anul 1568 — stagnare, urmată ulterior de un ritm lent, dar cert de redresare.

Mihai Chiriță, *Sloboziile din Muntenia în anii 1818—1831*. Se continuă studierea temei, asupra căreia autorul a mai prezentat un raport Laboratorului⁵. În județele de la est de Olt, în a doua tetraminie a anului 1818, sînt înscrise la străini 7087 de gospodării, dar în cea de-a treia numai 5903. Apoi evoluția este sinuoasă: 9221 de gospodării în 1820 (a III-a tetraminie), dar — important de semnalat! — numai 5096 în 1821 (III) și în jur de 6000 în 1822 (I și II); aproximativ 11 000 în 1827—1828 și circa 9000 în 1829—1830, ridicîndu-se la 9299 (1830 III) și 9565 de gospodării (1831 II). Ca și dincolo de Olt, cuantumul celei mai înalte se constată în apropierea Dunării: jud. Ialomița, Ilfov și Teleorman.

Prof. dr. Radu-Ștefan Ciobanu, *Considerații asupra situației demografice din Dobrogea în secolele XIII-XIV*. Se discută lista porturilor și cuantumul locuitorilor lor; se estimează numărul populației rurale, după ce s-au stabilit elementele specifice ale cadrului natural, în vederea corelării sale cu dispunerea localităților. În așezările dunărene și în cele de pe litoralul maritim se practicau mai toate meșteșugurile și negoțurile, obișnuite în general în porturile pontice și mediteraneene. Populația rurală se ocupa — în ordinea importanței lor — cu agricultura, pescuitul, creșterea vitelor și apicultura. Lumea satelor, în imensa ei majoritate, era românească; populația porturilor, eterogenă, cuprindea și români.

Dr. Vasile Ghețău, *Fertilitatea generațiilor feminine în cadrul tranziției demografice din România, 1900—1980*⁶. Se prezintă concluzii asupra observării transversale (variațiile anuale), constatîndu-se scăderea continuă a fertilității pînă în 1966, creșterea excepțională de după măsurile adoptate la sfîrșitul aceluiași an, precum și tendința ulterioară de scădere. Se stabilesc apoi urmările variațiilor din anii 1960—1980 asupra comportamentului generațiilor feminine succesive (observare longitudinală); deși fertilitatea este în descreștere în ultimii ani, nivelul ei actual se situează totuși printre cele mai ridicate la scară europeană (2,4 copii de femeie în 1981).

Emil Lazea, *Potențialul demografic al satelor transilvănene pînă la începutul veacului al XV-lea*. Pe baza documentelor, se analizează știrile, referitoare la populația rurală: numărul așezărilor, roirea ca urmare a caracterului extensiv al agriculturii etc. Din aproape 4500 de sate menționate în izvoare pînă către mijlocul secolului, numai cu referire la vreo 200 se pot găsi

⁵ *Sloboziile din Oltenia în perioada 1819—1831, în Laboratorul*, p. 1257.

⁶ Editată: *Évolution de la fécondité en Roumanie. Une approche longitudinale*, în „Population”, Paris, 38, 2, 1983, p. 247—265 (10 fig., 3 tabl.; Bibliogr.).

indicații demografice mai deslușite. Luându-se în considerare datele cunoscute, precum și estimarea numărului așezărilor dispărute, se efectuează un calcul al numărului populației Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului către anul 1450.

Conf. univ. Constantin Mocanu, *Demografia și teoria istoriei*. Fără un studiu demografic al dezvoltării societății, nu se poate înțelege istoria însăși : „istoria fără demografie este o enigmă, la fel ca demografia fără istorie” (Ruiz Almansa). Istoria generală și ramurile ei, dispunând de o îndelungată existență, știe să asimileze valențele teoretico-metodologice ale altor științe și să trimită ea însăși asemenea conexiuni utile. În dezvoltarea sa, demografia și-a afirmat de asemenea în ultima vreme noi ramuri specializate, printre care și demografia istorică. Se discută raportul dintre demografie și teoria istoriei, luându-se în considerare o seamă de probleme fundamentale, aflate în atenția științei istorice din România.

Dr. Ion Negru, *Sfârșitul colonizărilor, efectuate sub stăpânirea Habsburgilor în Banat (1867—1918)*. Continuă tratarea temei, asupra căreia autorul a adus o lucrare și la o altă ședință a Laboratorului ⁷. Se analizează politica de colonizare cu clemente alogene, aplicată de regimul dualist și sprijinită de instituții bancare, mari proprietari funciari ș.a.; ea a fost frînată în mediul rural prin acțiunea energetică a țăranilor români și sîrbi (sprijiniți de o vastă rețea de instituții de credit și economii) împotriva acaparărilor de pămînturi de către elemente imigrate. La începutul secolului al XX-lea, se constată scăderi locale în rîndurile populației românești și svăbești, explicate printr-o reducere a ratei de natalitate, precum și prin emigrări (parțial în România independentă). Deputații români din parlamentul maghiar acuzau politica cercurilor dominante, cauză a acestor dezrădăcinări.

Dr. Ștefan Olteanu, *Populație și creștere economică pe teritoriul României, la cumpănă de milenii (secolele VIII—XI e.n.)*. La mijlocul veacului al VIII-lea, începe o epocă nouă, caracterizată printr-un sensibil spor demografic, în comparație cu perioada precedentă (peste 1000 de așezări identificate). Aceasta a impulsionat agricultura (se cunosc peste 15 depozite de unelte, precum și diferite piese izolate); a determinat dezvoltarea valorificării mineralelor (peste 80 de puncte stabile); a dus la o creștere a meșteșugurilor. La rîndul ei, evoluția economică a devenit o cauză a „exploziei” demografice. Procesul acesta a constituit fundalul, pe care s-au desfășurat prefacerile social-politice; toate acestea laolaltă anunțau o nouă epocă în istoria poporului nostru.

Prof. univ. dr. Vladimir Trebici, *Nupțialitatea în cadrul tranziției demografice din România, 1900—1980*. Continuînd importante cercetări asupra tranziției demografice, despre care a publicat mai multe studii în anii 1979—1981 și a mai făcut o comunicare la Laborator ⁸, autorul prezintă acum o analiză a nupțialității, ca factor potențial al fertilității. În perioada 1946—1959, nupțialitatea a fost mai ridicată decît în oricare altă perioadă anterioară, rata brută de nupțialitate (proporția căsătoriilor la 1000 de locuitori) atîngînd nivelul maxim în 1959 (11, 7); a urmat o perioadă de scădere, în 1969 atîngîndu-se nivelul minim din perioada 1920—1939 și 1946—1981 (7 la 1000); în 1970 a început o redresare, dar în ritmuri modeste (anii 1970—1979: 8,4 la 1000; anii 1980—1981: 8,2 la 1000). Pentru 1961—1981 se constată tendința de modificare a tipului de nupțialitate și fertilitate. Situîndu-se nupțialitatea în raport cu tranziția demografică în plan european, se conchide că aceasta din urmă nu s-a încheiat încă în România.

Notele și recenziile. Dr. Ștefan Andreescu, *Cazuri de longevitate la români* ⁹. Se prezintă date asupra citorva cazuri de viață îndelungată în veacurile XV—XVII: se atestă oameni în viață între 70 și 80 de ani; se documentează unul de 90; despre altul, sursa pretinde chiar a fi avut „peste o sută de ani”.

Dr. Șerban Papacostea, *Din nou cu privire la demografia Țării Românești în secolul al XV-lea*. Extrage o informație — încă neutilizată, databilă la 1447—1448 — de la Johannes Bohemus Aubanus, *Omnium gentium mores, leges et ritus* . . . , 1520 (ed. ital. din 1564). Referindu-se la situația Țării Românești, izvorul precizează că în Muntenia erau 60 000 „famiglie” contribuabile și chiar mai mult. Alte cercetări vor avea de lămurit: „famiglia” în acest caz este tot una cu gospodăria țărănească sau indică un grup fiscal mai larg? ce categorii se aflau în afara obligației tributului, amintit de J. Aubanus? care era statutul fiscal al țăranimii dependente, în raport cu cel al țăranimii libere? Cifra scoasă acum la iveală este confirmată de un izvor

⁷ *Politica aplicată de Imperiul Habsburgic în problemele populației în Banat (1716—1867)*, în *Laboratorul*, p. 1257.

⁸ *Tranziția demografică: teorii și aplicație la România*, în *Laboratorul*, p. 1257—1258.

⁹ Apărută în *Momente din trecutul medicinei. Studii, note și documente*, ed. dr. G. Brătescu Editura Medicală, București, 1983, p. 93—97.

din 1475, care dă aceleași 60 000 de unități contribuabile (numite atunci „casa”), în Țara Românească pe la mijlocul aceluși veac¹⁰.

Dr. Constantin Rezachevici, *O apreciere asupra populației Țării Românești în vremea lui Constantin Brâncoveanu*. Și cu alt prilej, autorul a semnalat și comentat la Laborator câteva date interesante¹¹. Acum se oprește asupra știrii transmise de Ath. Comnen Ipsilanti și C. Daponte, după care — în timpul domnului amintit — țara ar fi avut 700 000 de familii. Cifra se consideră o exagerare, utilizată însă semnificativ, pentru a da expresie apreciablei creșteri a populației în acea vreme.

„Annales de Démographie Historique. 1981”, Paris-La Haye-New York: recenzii prezentată de Dan Nagi Pienaru¹².

Al II-lea Simpozion de demografie istorică, avînd tema „Ecologia și demografia istorică”, s-a desfășurat sub conducerea prof. Ștefan Ștefănescu, în ziua de 28 iunie 1983, sub auspiciile Institutului de Istorie „N. Iorga” și ale Laboratorului de Demografie Istorică de pe lângă Facultatea de Istorie-Filosofie a Universității din București¹³. Au participat:

Prof. univ dr. Vladimir Trebici, *Demografie și istorie: spre o nouă sinteză?* Se definesc concepte de bază (L. Henry, R. Pressat, G. Acsády): demografia contemporană (se ocupă de perioada statistică, avînd deci ca bază statisticile recensămintelor și ale mișcării populației); demografia istorică (specializată în perioada prestatistică, adică în populațiile precedente, pentru care există surse scrise, dar nu în formele contemporane; de unde și metodele sale specifice de tratare și analiză); paleodemografia (studiază populațiile din trecut, pentru care nu există surse scrise); istoria populației (esențial pentru ea este corelația populație-dezvoltare socială și economică). Deși constituirea demografiei istorice este abia opera anilor 1946—1953 (lucrările lui M. Reinhard, J. Meuvret, P. Goubert și, mai ales, L. Henry), ea s-a dezvoltat rapid și s-a impus: s-au constituit diverse școli naționale, printre care și cea românească; s-au înființat societăți și reviste specializate; s-a constituit Comisia de profil de pe lângă UIESP; se țin congrese și sesiuni științifice naționale și internaționale; în diferite țări se realizează cercetări de mare amploare; etc. În continuare, se fac sugestii pentru dezvoltarea pe mai departe în România a demografiei istorice și a istoriei populației¹⁴: elaborarea unei bibliografii selective critice a studiilor efectuate la noi pînă în prezent; inventarierea surselor noastre; redactarea unui manual de demografie istorică românească; elaborarea și lărga discutare a unui plan de cercetări.

Louis Roman, *Implicații istoriografice ale cercetărilor demografice*. Demografia istorică poate fi o disciplină a științelor istorice, de o deosebită importanță istoriografică, așa cum a fost intuită de istorici de marcă (I. Bogdan, M. Reinhard ș.a.). Se analizează implicații ale luării în considerare a unor elemente ale spațiului demografic: răspîndirea populației în țările române în evul mediu (Șt. Ștefănescu, 1971); stabilirea corectă a numărului migratorilor (Voltaire, 1771; H. Delbrück, 1909; se critică unele vederi greșite asupra efectivului demic între Carpați și riul Râba, la sfîrșitul veacului IX e.n.); mortalitatea extraordinară în Anglia la mijlocul secolului al XIV-lea (J. C. Russell, 1948) etc. Analiza demoistorică este capabilă, totodată, să determine profunde procese sociale, mascate de înșelătoare aspecte demografice. Din punct de vedere al reprezentativității vechilor recensăminte, au fost determinate (L. Roman) două zone europene în veacurile XV-XIX: „A” (Anglia, Franța, Spania, Suedia, Țările de Jos ș.a.), unde descripțiile fiscale și alte surse exprimau relativ corect potențialul demic al statului (cu o eventuală subestimare de 10—15%); „B” (Imperiul Otoman, Irlanda, provinciile românești, Regatul de Napoli, Rusia, Ungaria etc.), în care sursele citate cuprindeau, în anumite perioade, numai 60 ori 30% sau chiar sub 15% din populație. Ca urmare, s-a stabilit o intercondiționare între amintitele aspecte și raportul de forțe dintre puterea centrală și diferite clase, categorii sociale. Pentru istoriografia românească, demografia istorică și cea veche au și o aprecieabilă însemnătate politică, rezultată din: tendențiozitatea tratării istoriei populației României de către unii publiciști străini; natura, în însemnată măsură demoistorică, a unor probleme de cea mai mare însemnătate ale istoriei noastre; etc.

¹⁰ Ș. Papacostea, *Populație și fiscalitate în Țara Românească în secolul al XV-lea: un nou izvor*, în „Revista de Istorie”, 33, 9, 1980, p. 1779—1786.

¹¹ *Laboratorul*, p. 1258.

¹² Recenzia la volumul pe 1980 al revistei — prezentată de A. Busuioceanu într-o altă ședință (*Laboratorul*, p. 1258, nr. 1) — a apărut în „Revista de Istorie”, 35, 11, 1982, p. 1269—1274.

¹³ Despre primul Simpozion de demografie istorică: L. Roman, *Constituirea Laboratorului de Demografie Istorică de pe lângă Facultatea de Istorie-Filosofie a Universității din București*, *ibidem*, 35, 1, 1982, p. 171—174.

¹⁴ Propuneri precedente, uneori în același sens: „Revista de istorie”, 26, 3, 1973, p. 629; 33, 7—8, 1980, p. 1600—1601; *Laboratorul*, p. 1259.

Dr. Paul Cernovodeanu, *Importanța istoriei mediului înconjurător pentru demografie*. O serie de cercetători (Otis Duncan, Barry Commoner, Lynton Caldwell, Guy Biolat, Karl Deutsch, Jean Dorst ș.a.) au demonstrat, în ultimele decenii, consecințele socio-economice și demografice ale factorilor ecologici, într-un anumit cadru geografic, fără însă a le exagera importanța în raport cu fenomenele de bază ale infrastructurii. Se reliefează urmările grave, în anumite condiții istorice, ale secetei prelungite. Se analizează problemele gestiunii resurselor naturale: prin alterarea ecosistemelor, omul a provocat uneori dezastre cu serioase efecte demice—Mohen-do Djaró acum aproape patru milenii; imperiul khmer în secolul al XIII-lea; mayașii în veacul al XI-lea; despăduririle din partea orientală și nord-africană a bazinului mediteranean. Au fost însă și situații, în care factorul uman a modificat treptat habitatul, în vederea obținerii unor condiții ameliorate de trai (defrișări raționale, asanări, extinderea terenurilor agricole etc.), cu urmări pozitive sub aspect demografic. Se analizează evoluția culturii porumbului în țara noastră, conchizându-se că aspectul endemic al pelagrei în unele zone, în secolul al XIX-lea și la începutul celui de-al XX-lea, constituie un rezultat al impactului ecologic, suprapus tarelor socio-economice ale vremii. Protejarea mediului natural, exploatarea rațională a resurselor planetei constituie azi în lume o problemă de stringentă actualitate.

Au urmat valoroase intervenții:

Dr. Gheorghe Brătescu analizează diferitele puncte de vedere, existente în literatură cu referire la condițiile răspîndirii pelagrei; ea este atestată după 1830 în Moldova, dar în Banat și Transilvania apuseană — încă la sfîrșitul veacului al XVIII-lea; relevă cauzele acestei epidemii în spațiul românesc. Efectele de ordin demografic ale marilor epidemii nu pot fi evidențiate fără o analiză critică a izvoarelor; sint de evitat exagerările, admise de unii cercetători (cu referire la populațiile amerindiene după sfîrșitul secolului al XV-lea, în privința anghiei difterice în București în anii 1850). Efectivele, multă vreme invariabile, ale unor orașe din trecut (Barcelona, Brașov) nu se explică nici ele numai prin epidemii, ci mai ales prin factori de economic și de politică demografică. În anumite circumstanțe istorice însă, epidemiile pot da cheile unor explicații realiste.

Irina Gavrilă subliniază că, de-a lungul mai multor decenii, între matematică și istorie s-au stabilit contacte importante. La ele s-a ajuns ca urmare a dezvoltării statisticii matematice și a științelor sociale; curentul spre cuantificare, pornit din economia politică, a cuprins apoi multe domenii. Fenomenele demografice pot fi puse în ecuație (ceea ce admitea încă Achille Guillard, 1855); acumularea seriilor statistice pe termen lung impune prelucrarea automată a datelor.

Andrei Busuiocanu menționează că istoricul de miine va fi programator. Ocupîndu-se de influența cliimei asupra istoriei, prezintă izvoarele folosibile pentru cercetarea ei: a) înregistrările climatologice propriu-zise; b) date legate de operațiile viticole; c) informații foarte diverse. Fluctuațiile climatice au efecte istorice, care nu pot fi exagerate. Se relevă concluzii, desprinse de Emmanuel Le Roy Ladurie cu referire la Europa vestică și de Samuil Goldenberg cu privire la Transilvania.

Prof. dr. Radu-Ștefan Ciobanu analizează probleme ale mediului ambiant în evoluția societății apusene, în secolele XI—XIV. După încheierea migrațiilor, a urmat o „epocă de reconstrucție” (R. Lopez), un vast proces de defrișare în vederea dezvoltării agriculturii și pășunatului, precum și de îndiguiri în Țările de Jos (M. Bloch, H. Pirenne, G. Duby etc.), facilitat se pare de o climă rece și scetoasă. Acțiunea se termină între 1250—1300, dar în unele zone continuă și în veacul al XIV-lea; defrișările sint întreprinse de comunități țărănești, dar unele sint conduse de orașe, precum și de seniori. Procesul se datorește creșterii populației și este condiționat de dezvoltarea tehnicii.

Conf. univ. Constantin Mocanu precizează că demografia folosește calculul nu numai pentru a ajunge la anumite cifre, ci și pentru concluzii istorice. Cu privire la numărul migratorilor, în istoriografia acloorași țări apar tendințe diferite: una și aceeași populație, stabilită de exemplu în Pen. Balcanică, a fost într-o vreme considerată exagerat de mare, pentru ca apoi să se utilizeze cifre reduse; or, așa cum s-a subliniat aici, este necesară stabilirea corectă a numărului populației, pentru a formula concluzii veridice. Cercetarea ecologică evidențiază nevoia urmării atât a influenței mediului ambiant asupra societății, cît și a atitudinii omului față de natură.

Anca Ghiață apreciază că Simpozionul constituie o valoroasă expresie a interesului istoriografiei noastre față de noile orientări de cercetare; se continuă astfel, la un nou nivel, o frumoasă tradiție a științei românești interbelice. Aceasta este și tradiția școlii franceze; o tendință similară se observă în Italia, U.R.S.S. etc. Se formulează judecăți de valoare asupra contribuției lui I. Ionescu de la Brad la studiile interdisciplinare, la statistica demografică, precum și la raporturile dintre mediul ambiant și populație în Dobrogea, la mijlocul secolului trecut. În domeniile antropogeografiei și demogeografiei, el se înscrie printre marii cercetători ai vremii.

Lect. univ. dr. Lucian Boia consideră că trebuie marcată mai clar deosebirea între regimul demografic al vechiului regim (caracterizat prin stagnarea populației) și cel modern (cărnia-i este specifică o creștere accelerată) — P. Chaunu. De aici și acțiunea diferită a epidemiilor în secolele XIV—XVI să zicem, față de o perioadă mult mai târzie. Asistăm azi la o reluare, în literatura din diferite țări, a corelației între factorii de mediu și societate, dar de multe ori se comit exagerări: originea și extinderea Saharei, de exemplu, sînt văzute de unii numai sub impactul acțiunii negative a omului, în timp ce mulți alții afirmă că — în afara acesteia — trebuie avut în vedere rolul decisiv al istoriei fizice a zonei. Em. Le Roy Ladurie n-a stabilit o legătură între istoria climatică și cea socială, limitîndu-se la cea dintîi; a arătat însă că nivelul dezvoltării sociale a determinat stagnarea populației în Franța, în secolele XVI—XVII.

Dr. Damaschin Mioc pricizază că nu poate fi vorba de pelagră în Banat, la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, pentru că în uz era nu mămăliga, ci plînea. Mare importanță pentru demografia istorică prezintă registrele parohiale, al căror studiu va aduce multe noi concluzii, pe care deocamdată nu le cunoaștem decît cu referire la indivizi izolați: astfel, Nicolae Stoica de Iașeg a avut 11 copii, dar 10 dintre ei au murit sub 10 ani de „bubă” (=vîrsat). Calamitățile naturale au avut consecințe grave asupra populației: în veacul al XVI-lea, în condiții de foamete, unii oameni își vindeau copiii; produsele comestibile se scumpeau mult, în timp ce prețurile altor obiecte rămîneau incomparabil mai modeste.

Aprețierea și perspectivele activității. Încheind lucrările Simpozionului, precum și în general activitatea Laboratorului pe anul 1982—1983, *prof. Ștefan Ștefănescu* a subliniat însemnătatea activității Laboratorului de Demografie Istorică în acești doi ani din urmă. Organizarea unui Simpozion științific anual a devenit o frumoasă tradiție, care trebuie continuată și în viitor; participarea masivă este o dovadă evidentă în acest sens. Discuțiile care s-au purtat aici atrag atenția istoricului asupra necesității lărgirii orizontului, a înglobării în câmpul său vizual a realizărilor din alte zone de cercetare; istoricul viitorului va fi un om de foarte largă cultură. Dezvoltarea pe mai departe a Laboratorului este condiționată de preluarea a tot ce s-a creat valoros în domeniul său, ca și în alte domenii conexe; el trebuie să stabilească legături strînse cu cercetările din alte țări. La ședințele Laboratorului participă un număr destul de mare și, ceea ce este foarte important, statornic de persoane cu preocupări de specialitate; comunicările interesante și dezbaterile pasionale, competente, dau măsura valorii muncii noastre.

Activitatea Laboratorului de Demografie Istorică se înscrie în ampla acțiune înnoitoare a istoriografiei românești contemporane. Elementele tinere au o contribuție meritorie în această direcție; s-au întocmit teze de licență pe teme de demografie istorică; un cercetător de la Muzeul Național de Istorie a făcut o frumoasă lucrare despre aplicarea acrofotografiei la istorie; etc. Acesta este spiritul ce domnește în Facultatea de Istorie-Filosofie a Universității din București, în Institutul de Istorie „N. Iorga”; de aceea ele sînt frecventate — inclusiv cu ocazia susținerii unor teze de doctorat — de tot mai mulți oameni, veniți pentru limatul intelectual, pentru a găsi răspunsuri la mari probleme istorice.

Pentru următorul an universitar, ne dorim ca Laboratorul de Demografie Istorică să fie și mai căutat de oameni. În perspectivă, am vrea ca el să devină nucleul unui viitor Institut de Demografie Istorică, de care țara noastră are evidentă nevoie. Sarcini sînt multe și, printre ele, la loc de cinste, se găsește realizarea unui *Manual de demografie istorică*, structurat mai ales pe specificul cercetării românești, lucrare pe care o datorăm tuturor celor interesați, al căror număr este în creștere.

Cu aceasta, fructuoasa activitate a Laboratorului pe 1982—1983 ia sfîrșit. Cel de-al treilea an al activității sale este de-acum pregătit printr-un bogat portofoliu de comunicări pe teme variate, referitoare la diferite perioade istorice și zone geografice ale țării și ale lumii.

Louis Roman

ȘEDINȚA COMISIEI ROMÂNE DE ISTORIE MILITARĂ

Comisia română de istorie militară, organism științific afiliat la Comisia internațională de istorie militară comparată, s-a întrunit, în ziua de 3 iunie 1983, în ședință comună cu Comisia de coordonare a Tratatului de istorie militară a poporului român. La ședință, prezidată de general-colonel dr. Constantin Olteanu, ministrul apărării naționale, cu participarea unor cunoscute personalități ale frontului istoriografic românesc, a fost discutat planul de activitate al Comisiei române de istorie militară pentru perioada 1983—1985 și s-a dezbătut, în vederea avizării pentru publicare, volumul I din Tratatul de istorie militară a poporului român.

A fost făcută o trecere în revistă a activității desfășurate în anii trecuți de Comisia română de istorie militară, ale cărei direcții principale de efort au fost relevarea științifică, obiectivă, conform exigențelor documentelor partidului nostru, a trecutului de luptă al poporului român și răspindirea peste hotare a adevărilor fundamentale ale istoriei naționale. S-a relevat faptul că au văzut lumina tiparului autentice contribuții științifice la cunoașterea mai profundată a fenomenului militar românesc din trecut și prezent pe direcții ca: evoluția conceptului de putere armată la români; războiul întregului popor pentru apărarea patriei în istoria națională; forme de acțiune militară pentru învingerea unui inamic superior; vechimea bimilenară și permanența fenomenului militar la români; relația armată societate. Au fost consacrate lucrări monografice de certă valoare științifică unor evenimente deosebite din trecutul de luptă românesc: războiul de independență din 1877—1878; participarea României la primul război mondial (1916—1918) și la războiul antihitlerist (august 1944—mai 1945).

Totodată, Comisia română de istorie militară și-a adus contribuția la organizarea unor importante sesiuni științifice: sesiunea științifică omagială organizată cu prilejul aniversării a 50 de ani de activitate revoluționară și a zilei de naștere a secretarului general al Partidului Comunist Român, președintelui Republicii, comandantul suprem al forțelor armate; sesiunea consacrată în 1982 sărbătoririi Zilei Forțelor Armate ale Republicii Socialiste România; sesiunea dedicată centenarului nașterii lui Aurel Vlaicu etc. În scopul popularizării pe scară largă a trecutului nostru militar s-a inițiat predarea, în anul universitar 1982—1983, a unui curs de istorie militară la Universitatea științifică populară a municipiului București, urmărit cu deosebit interes. Istoricii militari, membri ai Comisiei române de istorie militară, au susținut numeroase conferințe și simpozioane în diverse unități și comandamente militare, precum și în instituții civile pe teme privind istoria multimilenară a poporului român (numai în anul 1982 au fost urmărite cu interes de numeroși participanți peste 500 de asemenea conferințe).

Deosebit de fructuoasă a fost activitatea Comisiei române de istorie militară pe plan extern. Prin relațiile avute cu comisiile naționale afiliate Comisiei internaționale de istorie militară, ca și cu alte foruri științifice de peste hotare, a fost promovată cu fermitate linia răspindirii tot mai largi în străinătate a adevărilor incontestabile ale devenirii istorice românești. Prin prezența activă a istoricilor militari la diferite congrese, conferințe și colocvii internaționale a fost posibilă susținerea argumentată a poziției noastre istoriografice, profund obiectivă, și s-au dat replici ferme tezelor deformatoare sau denigratoare vehiculate în unele cercuri de peste hotare privind istoria națională a României. Comunicările și referatele susținute cu aceste prilejuri au fost publicate în volume de sine-stătătoare sau în reviste de specialitate. În cursul ședinței s-a menționat că, în ultimii ani, s-au publicat peste hotare, prin grija Comisiei române de istorie militară, circa 200 de studii și articole privind istoria militară românească, scrise de autori români, în țări ca S.U.A., R.F.G., Italia, Spania, Portugalia, Bulgaria și altele.

Un aport deosebit de valoros la cunoașterea în străinătate a trecutului militar național l-a reprezentat elaborarea și tipărirea în România a trei numere cu sumare în întregime românești din „Revista internațională de istorie militară” (34/1975; 36/1977 și 48/1980). Concomitent, în slujba aceluiași scop, au fost trimise în peste 70 de țări circa 780 de titluri editate în România, într-un număr de peste 7 800 de exemplare. În același timp, au fost permise de peste hotare 1654 de lucrări de specialitate, care au intrat în fondul de carte al Ministerului Apărării Naționale.

Un rezultat fructuos al eforturilor membrilor Comisiei române de istorie militară a fost apariția unor lucrări românești de istorie în edituri din străinătate. În prima parte a anului 1983, de exemplu, au apărut două monografii relative la istoria națională în editurile „Columbia University Press” (S.U.A.) și „Socialook International Publication” (India). Alte edituri din străinătate și-au manifestat interesul pentru publicarea unor cărți românești de istorie militară.

O acțiune inițiată de Comisia română de istorie militară, care se bucură de un deosebit succes, a fost publicarea a două numere consecutive din „File din istoria militară a poporului român” cu studii și articole referitoare la istoria României scrise de autori din străinătate. Au fost înregistrate numeroase propuneri de colaborare din țări ca S.U.A., R.F.G., Franța, Italia, U.R.S.S., Austria, Olanda ș.a., primul volum preconizat fiind deja alcătuit și în favă redacțională înaintată. Rezultatele acestei acțiuni probează interesul crescând manifestat în străinătate față de istoria românească, prestigiul de care se bucură știința istoriografică din România în întreaga lume.

Planul de activitate al Comisiei pentru anii 1983—1985, care a fost dezbătut în cadrul ședinței, preconizează continuarea eforturilor specialiștilor pentru aprofundarea cunoașterii trecutului național de luptă pentru independență și unitate. Președintele Comisiei române de istorie militară, general-locotenent dr. Ilie Ceaușescu, a evidențiat ca direcții principale de acțiune în viitor impulsivarea activității de cercetare științifică în domeniul distinct al istoriei militare naționale și multiplicarea căilor și formelor de răspindire peste hotare a produselor istoriografice (organizarea de colocvii comune cu alte comisii naționale pe probleme fundamen-

tale ale istoriei militare a poporului român, extinderea acțiunilor de publicare în străinătate de monografii și studii de istorie românească, organizarea unei conferințe internaționale la București cu prilejul împlinirii a 2 500 de ani de la prima atestare scrisă a rezistenței geto-dacilor împotriva expansiunii persane etc.). S-a reliefat faptul că obținerea unor rezultate superioare în acest domeniu este posibilă prin cooperarea instituțiilor specializate, a Comitetului național al istoricilor, Academiei de științe sociale și politice, Comisiei române de istorie militară, Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară etc., prin înmănușchiera eforturilor tuturor specialiștilor frontului istoriografic românesc.

Comisia română de istorie militară va organiza în viitorii ani sesiuni științifice cu participare internațională consacrate unor evenimente remarcabile din trecutul glorios de luptă al neamului, se va preocupa de elaborarea de studii și lucrări monografice pe teme specifice, va impulsiona executarea de săpături arheologice în diferite zone ale țării, va continua editarea volumelor de documente din istoria militară a poporului român, va întreține un util schimb de carte cu instituții similare de peste hotare etc. Totodată, în scopul antrenării unor cercuri tot mai largi de specialiști la studiul istoriei militare naționale se preconizează înființarea unor filiale ale comisiei în cele mai importante centre din țară.

Așa cum au apreciat participanții la lucrările ședinței, planul de activitate al comisiei este deosebit de bogat și există, avându-se în vedere forțele științifice angajate și sprijinul acordat de Ministerul Apărării Naționale, certitudinea îndeplinirii lui integrale.

Dezbaterile problemelor legate de volumul I din Tratatul de istorie militară a poporului român s-a concentrat pe sublinierea necesității definitivării într-un interval scurt a textului existent, în lumina cerințelor de excepțională însemnătate metodologică cuprinse în expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la Plenara C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie 1982.

Participanții la ședință au exprimat satisfacția față de conlucrarea rodnică existentă în domeniul istoriei militare între specialiștii militari și civili și s-au angajat să contribuie nemijlocit la concretizarea măsurilor și inițiativelor viitoare ale Comisiei române de istorie militară.

Mihail E. Ionescu

CRONICA

În ziua de 27 august 1983 în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Economia pădurilor din Munții Apuseni între anii 1848 și 1900* elaborată de Ștefan Csucsua.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I: *Podurile și exploatarea lor înainte de 1848*; Cap. II: *Relațiile de proprietate silvică*; Cap. III: *Legislația silvică*; Cap. IV: *Exploatarea și valorificarea resurselor forestiere din Munții Apuseni*; Cap. V: *Frământările sociale din Munții Apuseni și problema pădurilor*.

În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde *Introducere*; *Încheiere*; *Surse de documentare și bibliografie selectivă*.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din acad. Ștefan Pascu, directorul Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca, președinte; prof. univ. dr. Iosif Kovacs, conducător științific; prof. univ. dr. Pompiliu Teodor, Conf. univ. dr. Mihai Stirban, dr. Dan Berindei, membri.

În unanimitate comisia de doctorat a acordat lui Ștefan Csucsua titlul științific de *doctor in istorie*.

* * * *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România pînă la 1918*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1983, 493 p.

O istorie a Parlamentului și a vieții parlamentare în România este o lucrare de mult timp așteptată, dat fiind necesitatea ei pentru înțelegerea rădăcinilor, a evoluției și a rolului istoric al acestei importante instituții pentru istoria modernă. În trecut s-au dedicat acestui subiect, în afară de tipărituri ocazionale care astăzi au numai valoare de document, două lucrări, una din 1912¹ și alta din 1937². Ambele tratează instituția parlamentară numai sub aspectul juridic, nu se ocupă de viața parlamentară și nici de activitatea legislativă. Au un pronunțat caracter critic la adresa regimului electoral și a sistemului reprezentativ, în forma practică a lui. Dacă prima este o pledoarie pentru extinderea electoratului pînă la votul universal, a doua se prezintă de pe poziții de dreapta „la modă” în vremea redactării și publicării cărții respective. Desigur că după trecerea altor ani, aceste lucrări și-au pierdut importanța, atît sub raportul informației cît și din pricina metodei de interpretare a faptului istoric. Împlinind golul, noua noastră istoriografie, cu o experiență de peste trei decenii în cercetarea istoriei moderne românești ne dă astăzi o sinteză bazată pe interpretarea veridică a evenimentului în lumina materialismului istoric. Autorii (Nichita Adăniloiaie, Paraschiva Căncea, Anastasie Iordache, Mircea Iosa, Nicolae Isar, Anicuța Popescu, Apostol Stan, Valeriu Stan), sînt cunoscuți prin contribuțiile lor privind viața politică în România epocii moderne. De altfel lucrarea de față reprezintă, în oarecare măsură, încununarea acestor cercetări. Credem că atît experiența autorilor cît și progresele dobîndite de istoriografia noastră în ultimele decenii, au permis apariția acestei cărți de largă viziune asupra Parlamentului și a vieții parlamentare în România, prima de interpretare marxistă a subiectului.

În concepția cărții „parlamentul este o creație modernă care se impune în viața politică a statelor în epoca de trecere de la feudalism la capitalism” și derivat din adunările de stări „devine o instituție politică indispensabilă în opera de guvernare a statului”. Spre deosebire de Europa occidentală, unde o burghezie consolidată conduce procesul de înlocuire a instituțiilor feudale, în Europa centrală și de răsărit „datorită slabei dezvoltări a burgheziei, un rol deosebit în lupta pentru transformarea societății în spiritul parlamentarismului l-a avut o parte a nobilimii și boierimii liberale”. De unde urmarea că în această zonă parlamentul a devenit „într-o mai mare măsură o instituție în care urma să-și găsească locul o minoritate avută, dornică de a participa la adoptarea deciziilor politice”. În concluzie: „dacă principiul de guvernare cu concursul unui organ legislativ era revoluționar, forma lui de concretizare, anume preocuparea ca drepturile politice să fie acordate unor categorii sociale înstărite, restrînse numericeste în raport cu marea masă a poporului rămasă departe de viața politică, era conservatoare”. Țările române înregistrează, arată autorii, același „proces de dezvoltare a suprastructurii politice de la domnia cu atribute de guvernare absolută spre un sistem de conducere reprezentativ, care însemna, în ultimă instanță, separarea puterilor statului și lichidarea atotputerniciei puterii centrale”. Este de subliniat că autorii nu ocoleșc, ci, în baza unei stringente analize a factorilor social-politici, discută limitele și scăderile regimului reprezentativ de pînă la abolirea sistemului electoral censitar. Prin analiza corectă, bogat documentată, se urmărește și se realizează scopul principal al cărții: „a descrie și preciza rolul și locul parlamentului în sistemul suprastructurii politice a României moderne”.

Năzuința spre un regim parlamentar în țările române, arată autorii, apare în „proiectele reformatoare generate de gîndirea politică a boierimii liberale, anterioare revoluției de la 1821 și elaborate în condițiile unor state, aflate sub dominație străină”. Apoi ideea unei „Adunări a poporului” la 1821 ținea

¹ Georges Tatarescu, *Le régime électoral et parlementaire en Roumanie*, Paris, 1912, 192 p.

² Crișan T. Axente, *Essai sur le régime représentatif en Roumanie*, Paris, 1937.

„a face din întregul popor depozitarul puterii legislative în stat”. În această epocă „de activizare a gândirii politice românești” care se continuă cu proiecte de reformă a statului, se preconizau adunări legiuitoare separate de puterea executivă. Însă numai prin adoptarea Regulamentelor Organice se înființau „Adunări”, considerate de autori „instituțiile parlamentare embrionare”. Componenta și funcționarea acestora, pe larg prezentată, îndreptățesc ideea că erau „un compromis între spiritul liberal și cel conservator, între ideile moderne de separare a puterilor statului și de guvernare cu concursul unui corp legislativ și acelea vechi de perpetuare a privilegiului politic, de asigurare a unei poziții politice dominante îndosobi pentru marca boierimii”. În opoziție cu „parlamentul boieresc” al Regulamentului Organic va fi încercarea Revoluției de la 1848, în cele trei țări române, de „afirmare a idealurilor democratice cu privire la organizarea instituțiilor politice, inclusiv a forului legislativ”.

Dosobit de interesant și analitic este tratata, în ceea ce privește corpul legislativ, perioada 1856—1866. Deși numai un deceniu, s-au succedat în acest răstimp: Adunările ad-hoc, Adunările electivă, Adunarea legislativă, Parlamentul Statutului. Dacă tendințele opuse, liberală și conservatoare, au fost subordonate în 1859 principiului Unirii, între 1859—1864 disputa dintre ele va izbucni în parlament. Capitolele dedicate acestei perioade sînt o corectă analiză a liniilor politice, just caracterizate în funcție de tendințele lor dar și de atitudinea față de problemele ce le pune nevoia de modernizare a instituțiilor. Jucătorii în ansamblu domnia lui Cuza, autorul capitolului o consideră „un pas înainte în evoluția sistemului de guvernare reprezentativ”. Domnitorul ar fi fost constrîns „să recurgă la reorganizarea sistemului politic prin care reducea o parte din prerogativele puterii legislative în vederea fortificării puterii executive”, necesară înfăptuirii marilor reforme.

Cea mai mare parte a lucrării este dedicată perioadei 1866-1918, ceea ce este firesc, dat fiind rolul parlamentului cît și bogata sa activitate în acești ani. Sînt prezentate organizarea și modul de funcționare ca și dezbaterile în legătură cu opera de legiferare. Nu lipsesc ecurile curentelor de opinie publică privind marile probleme ale vremii: chestiunea agrară, modernizarea vieții economice, independența țării, politica externă, chestiunea națională. Ni se arată caracteristicile sistemului parlamentar instaurat în 1866 și care, cu mici modificări, va dăinui pînă în 1918. Astfel cum a fost practicat, asigură primatul executivului, dar existența opoziției, dreptul acesteia de a adresa interpelări, de a propune proiecte

de legi li conferă caracterul de regim parlamentar. Autorul acestui capitol conchide: „adoptarea regimului parlamentar, caracteristic monarhiilor constituționale din secolul al XIX-lea, a reprezentat un progres incontestabil față de situația anterioară și o necesitate îndelung resimțită de societatea românească, care se situa astfel în rîndul țărilor europene cu un sistem politic înaintat, superior celui existent în imperiile vecine”.

Dintre problemele dezbătute în parlamentul român problema agrară pare să fie cea care a dat loc la cele mai viu discuții și la numeroase inițiative legislative. Autorii enumeră și analizează, uncori pe larg, proiecte și interpelări în această problemă. Apar adesea intervențiile în favoarea țărănimii ale unor deputați ca G. Misail, N. Fleva, C. A. Rosetti, C. C. Dobrescu, I. Nădejde, Gh. Panu, V. Gh. Morțun, C. Dobrescu-Argeș, M. Kogălniceanu, N. Ioncsu, P. S. Aurelian, Delavrancea etc. În februarie 1906 un proiect de lege, din inițiativă parlamentară, cerea ca obștiile sătești să fie precrate la arendarea moșiilor. Extinderea trusturilor arendașești a provocat interpelări, dezbateri, măsuri legislative. Răscoala din 1907 a provocat o susținută activitate legislativă. Dar moșierimea, deținind încă poziții însemnate în viața economică și politică a țării, a determinat ca aceste măsuri să fie destul de timide și de ele să beneficieze o parte redusă a țărănimii. În sprijinul industriei s-au adoptat legi privind un tarif vamal protecționist, o lege pentru încurajarea industriei, organizarea învățămîntului profesional, Legea minelor etc. Ilustrativ pentru opoziția conservatorilor la proiectele liberalilor este discuția în jurul Casei Rurale: adusă în dezbaterile Corpurilor legiuitoare în sesiunea 1896-1897, a fost înființată numai după răscoala din 1907. De asemenea, Legea minelor, problema terenurilor petrolifere, politica protecționistă etc. dau loc la dezbateri îndelungate între cei doi protagoniști principali, liberali și conservatori. Liberalii urmăreau în mai mare măsură un regim protecționist pentru producția indigenă, iar conservatorii își arătau preferința pentru industriile agricole, intercași în exportul producției cerealiere. În privința capitalurilor străine, conservatorii credeau că fără acestea țara nu putea progresa, în timp ce liberalii, fără a fi împotriva capitalului străin, li condiționau participarea de necesitățile economiei naționale.

În afară de activitatea legislativă în jurul problemelor economice și sociale, de organizare administrativă, învățămînt etc. parlamentul și-a avut partea sa de contribuție la dezvoltarea sistemului constituțional, la cucerirea independenței, la afirmarea țării în viața internațională, la formarea statului național unitar român. Autorii urmăresc cu

atenția cuvenită strădaniile pentru lărgirea electoratului, pentru votul universal. În acest sens sint evaluate modificarea legii electorale și a structurii parlamentului în urma dezbaterilor din Camerele de revizuire din 1883-1884. Deși se recunoaște că nu aveau profunzimea necesară, țărănimea nefiind reprezentată corespunzător, se apreciază că „schimbările în structura parlamentară erau remarcabile”. Tot astfel putem urmări campania dusă în parlament, pentru votul universal de unii deputați: V. Gh. Morțun, Gh. Panu, C. Dobrescu-Argeș, B. Ștefănescu-Delavrancea etc. În decembrie 1895 un grup de deputați au cerut „suffragiu universal cu reprezentarea proporțională”. Chiar dacă propunerea a fost respinsă, se arăta însă în cursul dezbaterilor, cât de necesară și resimțită era reforma electorală. Inițiative de acest fel s-au repetat, an de an, numărul susținătorilor fiind în creștere. În politica externă, parlamentul, în ciuda împărțirii în fracțiuni, era totuși unitar în chestiunea națională. Adeseori de la tribuna Corpurilor legiuitoare s-a exprimat solidaritatea cu lupta românilor din teritoriile subjugate, s-a exprimat adeziunea la ideea unității naționale.

Sesiunile parlamentare din anii 1911-1918 sint marcate de evenimentele externe și de chestiunea reformelor, agrară și electorală.

Autorul analizează pe larg campaniile electorale și rezultatul alegerilor. Alegerile din februarie 1911 s-au caracterizat prin intensitatea bătăliei electorale, purtată de opoziția unită. Alegerile din noiembrie 1912 sint „fără agitații politice din partea opoziției, întrucât începuse primul război balcanic”. În 1914 întreaga înfruntare electorală era în jurul reformelor preconizate de Partidul liberal, atunci la putere. Activitatea parlamentului în anii primului război mondial este prezentată într-un capitol în care se discută și realizarea reformelor, dar și înfrigurarea pe care pregătirile din anii neutralității, campaniile din 1916-1917 și evenimentele anului 1918, le au asupra lucrărilor Corpurilor legiuitoare. Referindu-se la reformele votate în iunie 1917, autorul capitolului observă, pe bună dreptate, că „pe plan politic și social se încheia sistemul bazat pe cens și latitudinii și începea un altul, bazat pe votul universal și o largă reformă agrară, care inițiau marile prefaceri din istoria contemporană a poporului român”.

În „încheiere” fixând concluziile acestui istoric al parlamentului și a vieții parlamentare a României de pînă la 1918, autorii observă că îndreptățire că a fost „o instituție politică fundamentală, jucînd un rol deosebit în viața politică a țării”.

Paul Opreșcu

ONISIFOR GHIBU, *Pe baricadele vieții. Anii mei de învățătură.* Ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Nadia Nicolescu. Postfață de Mircea Zăciu, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1981, 381 p. + il.

O etapă calitativ superioară în acțiunea mai vastă de valorificare a moștenirii spirituale, datorată cărturarului și militantului pentru realizarea unității naționale Onisifor Ghibu (1883—1972), se înregistrează prin ediția de față.

Pedagog progresist, unul din învățații care au fundamentat istoria pedagogiei românești, O. Ghibu s-a impus prin contribuții temeinice asupra istoriei literaturii didactice, realizînd, în același timp, valoroase cercetări despre istoria învățămîntului românesc din Transilvania în primele decenii ale secolului al XIX-lea. A militat pentru necesitatea organizării învățămîntului în spirit național, axat pe principii moderne, avînd în vedere cuceririle pedagogice europene. Din opera vastă, care cuprinde variate și interesante investigații în istoria culturii românești, se detașează, ca un fir roșu, pe lângă valențele științifice de necontestat, militantismul său politic-național.

Actuala ediție din scrierile lui O. Ghibu, tipărită prin strădania și înțelegerea Nadiei

Nicolescu, cuprinde volumul I din amintirile savantului și patriotului, redactate în anul 1961, la vîrsta de 78 de ani. Din punct de vedere cronologic, primul din cele trei volume, foarte semnificativ intitulat de autor *Pe baricadele vieții. Anii mei de învățătură*, tratează perioada anilor 1889—1909. Este vorba, mai precis, de douăzeci de ani de muncă și învățătură, ale căror limite sint: școala primară din comuna Săliște (județul Sibiu), deci debutul unei învățături organizate la care a participat elevul și încununarea unui efort intelectual de durată, respectiv primirea titlului de doctor în filosofie la Universitatea din Jena, cu lucrarea *Utracovismul modern*, la profesorul W. Rein, autoritate de necontestat în materie de pedagogie.

Lectorul avizat sau neavizat, care va parcurge cu atenție și înțelegeare amintirile lui O. Ghibu, va găsi în *Cuvînt înainte* un expozeu simplu dar convingător al mobilului sufletesc, care l-a determinat să le redacteze: „După o viață trăită pe culmile cele mai luminoase și pe piscurile cele mai prăpă-

tiouse ale istoriei noastre moderne, într-una din cele mai tulburi și mai mărețe perioade ale ei, m-am simțit deci dator a lăsa, atât pentru contemporanii mei, cât și pentru generațiile viitoare, unele mărturisiri despre vremurile pe care le-am trăit, despre oamenii de seamă pe care i-am cunoscut și cu care am luptat umăr la umăr și despre ideile și idealurile pe care le-am urmărit, în ciuda tuturor vicisitudinilor, pînă la cel mai înaintat punct posibil" (p. 49). Același *Cuvînt înainte* mai consemnează: „Parcurgerea acestor amintiri nu trebuie să aibă un alt efect asupra cititorului, decît acela de a înțelege mai just luptele de apărare din istoria apropiată a poporului nostru și de a se pătrunde de ceea ce trebuie să facă un popor pentru a nu produce reacțiuni la fel de periculoase ca acelea din trecut, între naționalitățile sortite să conviețuiască pe același petec de pămînt de pe glob" (p. 51).

Volumul întâi din amintirile lui O. Ghibu se citește cu reală plăcere, datorită formei de redactare și, mai ales, grație conținutului deosebit de interesant. De fapt, multe fragmente se ridică la dimensiunile unui roman istoric de certă calitate, datorită încărcăturii emoționale a momentelor din copilăria și tinerețea autorului, descrise cu mult talent, în care apar o serie de personalități ale vieții politice și culturale românești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea pînă la începutul deceniului doi al secolului nostru. Cînd afirmăm acestea ne gîndim nu numai la vocația de narator a autorului ci și la arta sa de portretist, în surprinderea personalității unor profesori, cărturari sau oameni politici, cu care a venit în contact O. Ghibu între 1889—1909. Vis-à-vis de aceste caracteristici, ne gîndim, mai ales, la paginile în care autorul descrie, nu fără emoție, localități ca Săliște, Sibiu, Brașov, București, Budapesta, Strassbourg, Heidelberg, Baden-Baden, München, Viena Weimar, Jena ș.a., la care se adaugă sugestivele portrete ale oamenilor, mai ales a slujitorilor școlii și culturii pe care i-a întîlnit.

După cum este și firesc, lectura volumului *Pe baricadele vieții. Anii mei de învățură* ne oferă posibilitatea să luăm act cu o parte din ideile și concepțiile fundamentale ale militanțului politic și național, cărora le-a fost credincios o viață întregă O. Ghibu. În sistematizarea acestor precepte, de un ajutor neprecupețit este, trebuie să recunoaștem, *Prefața* (p. 7—44), alcătuită cu talent și știință de Nadia Nicolescu. Editorea remarcă, în mod just, că: „Realizarea unității naționale, transformarea României într-o țară modernă cu o cultură pe măsură, constituie idealul de viață, punctele cardinale ale activității și faptelor lui Onisifor Ghibu, acest om care, fără a fi politician în sensul

uzual al aderenței la partidele politice, și-a pus pregătirea, cultura, specialitatea, funcțiile publice, relațiile, viața personală și de familie, forța neobișnuită a personalității sale în slujba acestor țeluri, eminent politic" (p. 7).

Reținem, în cele ce urmează, din arsenalul ideologic, postulat toată viața de O. Ghibu, opiniile față de menirea supremă a învățămîntului românesc din Transilvania și, strins legat de acest aspect cu multiple implicații politice și culturale, concepția sa avangardistă asupra problemei naționale.

Cucerit de realizările învățămîntului în Germania, socotit în epocă drept patria pedagogiei (care avea, înainte de toate, un caracter național), O. Ghibu optează pentru o specializare aici, convins că Transilvania și, în general, românii aveau nevoie de un învățămînt organizat pe baze științifice, care să țină seama de specificul național, să servească în final idealurile și nevoile poporului român. Teza sa de doctorat, *Utracvismul modern. O cercetare în lumina pedagogiei și a politicii școlare, cu deosebită considerare la Ungaria*, discută, pe mai multe planuri, utracvismul modern ca o formă de impunere a limbii și culturii statului stăpînit de elevilor de alte naționalități din cadrul său. Fenomen cultural-politic apărut abia în secolul trecut, utracvismul modern se aplica mai ales în școlile populare (primare) în defavoarea însușirii limbii materne a elevilor și urmărea, în mod declarat, deznaționalizarea cu forța a populațiilor de altă limbă decît aceea a statului. Autorul a demonstrat, în mod convingător, că utracvismul aplicat față de naționalitățile din Ungaria, mai ales după promulgarea legii Apponyi, avea un caracter nelegitim și nedemocratic, dăunînd dezvoltării firești a naționalităților și statului, împiedicînd însușirea limbii și culturii materne.

O. Ghibu s-a ocupat, în mod direct și efectiv, ca secretar de stat al Resortului instrucției publice după Unirea din 1918, cu organizarea învățămîntului românesc de stat de toate gradele din Transilvania, inclusiv a Universității. Avînd mari speranțe în posibilitățile intelectuale ale poporului român, O. Ghibu a pledat întotdeauna pentru un învățămînt care să țină seama, înainte de toate, de specificul său național. De fapt, comparativ cu alți fruntași ai mișcării naționale din Transilvania acelei epoci, savantul și patriotul român a considerat, după cum reiese și din acest volum de amintiri, școala în mod natural ca un mijloc de luptă pentru apărarea ființei naționale militînd pentru propunerea lecțiilor în limba maternă.

Ca un rezultat direct al realităților istorice din Transilvania de la sfîrșitul secolului al

XIX-lea și din primii ani ai secolului nostru trebuie să înțelegem și să judecăm opiniile lui O. Ghibu în ceea ce privește problema națională. Incluziunea aspectelor sociale transilvănene în problema națională, ca o prelungire a unor relații între diferite clase sociale pînă în epoca modernă; caracteristicile învățămîntului elementar de tip burghez din Transilvania, în care orice revendicare primea o tentă națională; măsurile de deznaționalizare ale guvernului ungar, accentuate și în învățămîntul transilvănean mai ales după aplicarea legii de tristă faimă Apponyi; fundamentarea unei școli naționale de largă respirație, care apărea ca o parte constitutivă a emancipării politico-sociale generale a poporului român etc. explică, cit se poate de clar, preponderența naționalului în activitatea politică și culturală și în idealurile de-o viață a celui care a fost O. Ghibu.

Lectura volumului de amintiri *Pe bariadele vieții. Anii mei de învățătură*, redactat de savantul și patriotul român, din care am reținut, mai sus, concepția despre scopul final

al procesului de învățămînt la românii din Transilvania în epoca dezbătută și atitudinea sa față de problema națională, este cu mult facilitată de prefața, notele și comentariile alcătuite cu un înalt profesionalism de Nadia Nicolescu. Editoarea s-a aplecat asupra manuscrisului cu mintea și inima, restituind culturii românești pagini în care probitatea științifică se împletește cu un vibrant și sănătos patriotism. Cei care vor parcurge amintirile lui O. Ghibu, și nu ne îndoim că vor fi mulți amatori, vor întîlni în volum nu numai scrisul documentat al specialistului în pedagogie și istoria învățămîntului românesc, patriotismul și curajul politic al militanțului pentru unitatea noastră națională ci și vizionarismul cărturarului, care a luptat pentru ca școala românească să depășească stadiul unei simple instituții de transmitere a experienței și culturii ci să devină un instrument de progres moral, cultural și social-economic al țării.

Jacob Mărza

ERNST WAGNER, *Geschichte der Siebenbürgen Sachsen. Ein Überblick*, Innsbruck, 1981, 108 p.

Președintele Cercului de studii pentru istoria Transilvaniei din R. F. G., dr. Ernst Wagner, a întocmit o nouă istorie a sașilor transilvăni expunînd sintetic istoria acestui grup etnic cu rosturi însemnate, de-a lungul veacurilor, în arcul carpatic. Autorul consideră că astăzi încă șvabii din Banat și sașii transilvăni reprezintă „cea mai intactă grupă minoritară vorbind limba germană din Europa de est și de sud-est”.

După o prezentare a cadrului geografic transilvan, ca și a situației etnice a Transilvaniei din zilele noastre — în care „două treimi din populația sînt români” — dr. Wagner înfățișează succint trecutul istoric al teritoriului transilvan înainte de colonizarea sașilor, menționînd formarea „cnezatelor și vovodatelor autohtone” ca precedînd cucerirea în etape a provinciilor de către regatul maghiar. Venirea sașilor o situează în timpul domniei lui Geza II (1141-1162), apreciînd, ca și Karl Kurt Klein, numărul inițial al coloniștilor germani la 500 de familii. Scurta prezență de 14 ani a teutonilor în Transilvania, categoriile sociale ale coloniștilor, ca și diploma de privilegii din 1224 a regelui Andrei II, ori origina coloniștilor din diferitele părți ale teritoriilor germane sînt pe rînd prezentate de autor.

Răspîndirea coloniștilor în Transilvania, organizarea lor bisericească înainte de Reformă, organizarea Universității săsești în seco-

lul XV, dezvoltarea orașelor și a vieții economice, dar mai ales lupta de rezistență inclusiv prin rețeaua de biserici întărite de sate împotriva otomanilor (numai între 1420 și 1493 aceștia năvălind de minimum 15 ori în Transilvania) intră în aria de interes și analiză a autorului. Transformarea Transilvaniei în principat autonom sub suzeranitate otomană, Reforma și personalitatea dominantă a lui Johannes Honterus, ca și activitatea culturală dezvoltată în lumea săsească în secolele XVI-XVII (menționîndu-se și sprijinul dat pentru editarea de cărți în limba română) sînt de asemenea prezentate în cartea dr. E. Wagner.

Cucerirea Transilvaniei de către curtea din Viena, noua situație creată pe plan social-politic, dar și confesional (călcîndu-se acum regulele de toleranță reciprocă inaugurate în secolul XVI), rolul lui Samuel von Brukenenthal ca guvernator al Transilvaniei și reflexele transilvane ale „revoluției de sus” încercate de Iosif II sînt înfățișate în continuare. Autorul remarcă cu multă luciditate că dieta transilvană la sfîrșitul veacului al XVIII-lea era departe de a fi alcătuită „pe baze democratice”, căci „majoritatea populației — românii nu era reprezentată în ea decît prin voturile consultative ale episcopilor lor”. Sînt relevante pozițiile comune ale românilor și sașilor în 1848 atenție deosebită fiind dată personalității de excepție a

lui Stephan Ludwig Roth — ca și, mai departe, rezultatelor dietei de la Sibiu din 1863, un exemplu de conlucrare între sași și români.

Perioada dualistă este descrisă a fi o perioadă de „maghiarizare și apăsare”, când într-un stat („noul regat al Ungariei”) maghiarii (inclusiv secuii) reprezentau minoritatea (40%) față de majoritatea „minorităților”; în ceea ce îi privește direct pe sași, a avut loc în 1876 împărțirea teritoriului Universității săsești în noi create comitate. Mai sînt furnizate detalii privind dezvoltarea culturală — este timpul episcopilor G. D. și Friedrich Teutsch — și economică modernă a sașilor în perioada dualistă.

Subliniind faptul că sașii au fost „prima grupă minoritară” care au aderat la Unirea din 1918, autorul, deși aduce critici regimului asigurat minorității germane plină în preajma celui de-al doilea război mondial — în parte datorat însăși sensului de evoluție a statului în ansamblul său — remarcă totuși că în acea perioadă — spre deosebire de cea dualistă anterioară, în care maghiarii reprezentau doar minoritatea — românii au reprezentat 2/3 din populația Transilvaniei și 3/4 din populația României și că deci erau „fără îndoială majoritatea” și că „spre deosebire de unguri ei nu aveau nevoie să asimileze popoare străine”.

După unele detalii privind viața culturală a sașilor în România interbelică, dr. E. Wagner analizează noua situație creată în perioada celui de-al doilea război mondial, cînd de la Berlin a fost impus Andreas Schmidt în calitate de conducător al grupului etnic german și cînd germanii cetățeni maghiari (în Ardealul de Nord) și cetățeni români în teritoriul necupat de Ungaria au fost cuprinși în unitățile armatei germane, ca și

grelele urmări pentru sași ale înfrîngerii Germaniei hitleriste. Analizînd situația post-belică a populației săsești, dr. E. Wagner subliniază faptul că în ciuda greutăților, spre deosebire de ceea ce a avut loc în celelalte state centrale și est europene, n-a avut loc o izgonire a lor din România și că începînd din 1950 (cînd li s-au recunoscut din nou drepturile electorale) și cu 1956 (cînd li s-au restituit gospodăriile) situația lor s-a ameliorat.

Analizînd situația naționalității germane din România după 1965, autorul relevă crearea Consiliului oamenilor muncii de naționalitate germană în 1968, evidențiază nivelul vieții culturale germane care este asigurat sașilor („de o discriminare a cetățenilor de origine germană pe tărîm cultural nu se poate astfel vorbi”) și arată că „România a acordat mai multă înțelegere celor de naționalitate germană după 1944 decît alte state răsăritene ale Europei”.

În încheiere, dr. Wagner analizează fenomenul migrării unei părți a populației săsești și apoi, în concluzii, sintetizează destinul istoric, rolul de catalizator și schimburile culturale pe care sașii le-au avut în cursul secolelor cu românii și cu maghiarii. Lucrarea este însoțită de un util tabel cronologic, de o bibliografie sumară și de o hartă. Un elogiu merita și ilustrarea ei cu imagini interesante și sugestive referitoare la prezența sașilor în Transilvania. În ansamblu, dr. Wagner a dat în această lucrare, de dimensiuni relativ restrînse, o sinteză utilă și în care descriînd destinele unui grup etnic, autorul a dat totodată o indirectă contribuție și istoriei României, de care sașii transilvani au fost și sînt atît de legați în cursul existenței lor istorice.

Dan Berindei

Hugh and Christopher Seton-Watson, *The making of a new Europe. R.W. Seton-Watson and the last years of Austria-Hungary*, Methuen-London, 1981, 458 p.

Istoriografia românească manifestă receptivitate permanentă față de demersurile unor personalități străine preocupate direct sau adiacent de cercetarea trecutului autohton. Comprehensiunea atare vădită și sorgimentată de aportul intrinsec exprimă extensie în cazul participării imediate și constructive în anumite etape definitorii pentru devenirea României actuale. Fragmentul de istorie modernă și contemporană, cu referire strigentă la situația românilor transilvani din Ungaria dualistă și dezvoltarea statelor naționale interbelice din centrul și sud-estul Europei înregistrează exegezele unor specialiști britanici, recunoscuți în plan istorio-

grafic, dintre care se detașează cu prestanță figura lui R. W. Seton-Watson (1879-1951)¹.

¹ I. Moga, *Seton-Watson et les Roumains de Transylvanie*, în *Revue de Transylvanie*, V, 1939, nr. 1, p. 61—72; V. Netea, *Legăturile lui R.W. Seton-Watson cu românii*, în „Studii”, 23, 1970, nr. 4, p. 817—818; M. Popa, *O. Goga, Seton-Watson și lupta pentru unitate națională din Transilvania*, în „Ziridava”, VII, 1977, p. 323—342; N. Popescu-Optași, *Istoria Transilvaniei în preocupările științifice ale lui R.W. Seton-Watson*, în „Revista de istorie”, 33, 1980, nr. 1, p. 169—176; vezi și comunicarea C. Bodea la al treilea colochiu de istorie româno-anglez, în *RRH*, 1982, nr. 1, p. 146

Monografia cu titlul mai sus menționat, intenționează a se constitui într-un studiu de caz cu privire la rolul și influența asumate de către o persoană, investită cu un anumit grad de responsabilitate, în politica internă și externă a Angliei din prima jumătate a secolului XX. Tema majoră narată și explicitată consistă în trasarea liniilor evolutive ale tezei istoricului R. W. Seton-Watson în privința Europei centrale și sud-estice, analizată pe segmentul delimitat de precedentul facilitat de Gladstone și încercările ulterioare ale lui Wilson, circumscris anilor 1905-1914, primul război mondial și intervalul 1918-1920. Tentativele imperios necesare pentru convingerea factorilor politici din perioadă întru aplicarea ideii primordialității britanice în Balcani se vizualizează prin exercitarea influenței interioare — în cadrul Biroului Serviciului Secret al Departamentului Informației și Propagandei pentru țările inamice — și exterioare, prin revista proprie, intitulată „The New Europe”.

Studiu biografic „superb” categorisit de recenziții, care nu omit totodată posibilitatea micșorării tentei apologetice inculcate, precum și un anumit subiectivism, normal, datorat apartenenței autorilor³, cartea prezintă se relevă drept contribuție veridică și însemnată privind istoria dezmembrării Monarhiei austro-ungare, făurirea statelor naționale unitare în perimetrul istorico-geografic respectiv și participarea engleză în eschierul politic al vremii. În convența descendenței directe, cei doi autori se recomandă prin apartenența la crezul defrișării unor aspecte ale istoriei puțin cercetate a Europei centrale și sud-est europene, concepția părintelui fiind astfel preluată și dezvoltată prin specializarea distinsă și volumele editate până în prezent. Hugh Seton-Watson este astăzi profesor de istorie slavă la „School of Slavonic and East European Studies” și membru în consiliul de direcție al revistei prestigioase, numită „The Slavonic and East European Review”. Comprehensiunea pentru România, moștenită și potențată ulterior, se denotă și prin faptul că deținea rubrica de politică externă a ziarului „Times”, în timpul celei de-a doua conflagrații mondiale — cu privire specială pentru țara noastră — și că dezbătea la radio Londra situația politică din Balcani. Activitatea sa istorică evidențiază preocupări pentru națiune și problema națională, conexeate unor epoci și zone diverse, demersul frecvent comparatist vădiind sensuri paralele depistate și continuități analizate în de-

plin spirit obiectiv⁴ Christopher Seton-Watson, profesor de științe politice la Colegiul Oriel și Universitatea londoneză este autorul unei sinteze în engleză despre istoria Italiei, centrată între doi poli: sucombarea Risorgimentului și instaurarea regimului mussolinian⁴, prezentind un material extrem de bogat și interpretat critic.

La realizarea volumului, autorii au utilizat fragmente numeroase din arhiva familiei, părți autobiografice, schimburi de scrisori între Seton-Watson și soția sa May, ori cu alte persoane sau personalități, excerpte din lucrări și presa vremii, engleză sau străină, cu predominanța acordată revistei „The New Europe”. Imaginea globală a părintelui se creionează și prin viziunea contemporanilor săi, mărturiile din arhivele austriece, ungare, iugoslave și românești concurând decisiv la contrabalansarea ipotezei cuantumului de subiectivism în totalitatea excursului monografic.

Structurarea ingenioasă și oarecum logică prezintă secțiunile următoare: prologul conținând date de familie care aparțin în întregime lui Seton-Watson, 20 de capitole și epilogul sumar care include descrierea operei istorice interbelice, precum și sublinierea autorității sale incontestabile de specialist autorizat în chestiunile Europei centrale și sud-estice între anii 1920-1951. Anexele sugestive vizind colaboratorii externi revistei „The New Europe” și rapoartele înregistrate la Biroul Secret din cadrul Departamentului Informației și Propagandei, ca și bibliografia la final de fiecare capitol și cea extinsă din terminalul volumului contribuie la desăvârșirea imaginii de ansamblu a lucrării făptuite.

Având în vedere considerente de spațiu și timp, vom tinde să ne exprimăm părerea urmând un mod de delimitare tematică, înglobând aserțiuni succinte vizavi de probleme generale ale Imperiului austro-ungar și inserții amănunțite față de fenomenul interferenței dintre R. W. Seton-Watson și români.

Prologul menționat este un pasaj din memoriile întocmite cu intenția publicării, sub titlul „Hazard zet Forward” — în fapt, motto-ul familiei Seton — datează din anul '40 și se referă la primii 28 din viață. Seton-Watson efectuează succintul istoric al familiilor scoțiene Seton și Watson, descrie locurile natale, anii cei dintâi ai copilăriei. Călă-

³ H. Hanak, recenzie, în „The Slavonic and East European Review”, 1982, 60, nr. 1, p. 126-132.

³ *Nations and States*, Methuen-Londra, 1981; vezi și *Eastern Europe between the Wars 1918 - 1941*, Cambridge 1946; *The East European Revolution*, New York 1951.

⁴ *Italy from Liberalism to Fascism*, Londra, 1967.

toriile numeroase în străinătate, în compania tatălui, vor potența apetitul pentru studierea trecutului și a limbilor europene. Va vizita până la debutul veacului nostru: Franța, Italia, Germania, Grecia, Turcia, se va dovedi fascinat și preocupat de Renaștere, va admira nespus pe L. von Ranke, căruia îi va alinia ulterior un unic oponent posibil, calitativ și cantitativ, pe N. Iorga (p. 9). În vara anului 1901, va publica prima corespondență politică în revista „Spectator”, vizavi de relațiile anglo-germane. Din toamna lui 1903 își va continua studiile universitare la Berlin, Paris și Viena. Acum se va infiripa contactul cu mișcările naționale din Europa, Seton-Watson relevând despre suprimarea mișcării finlandeze de către trupele țariste, într-o corespondență pentru „Spectator”. Același subiect va fi reluat, la cerere, în același an 1904 pentru influența publicației „The Times”, constituind debutul tinărului ziarist și istoric cercetător al istoriei moderne a țărilor europene. O altă premieră se va realiza la Paris, unde Seton-Watson va face cunoștința cu realitatea românească prin intermediul studentului în drept A. Orăscu, relație perpetuată apoi trainic în timp (p. 17). Stabilirea temporară la Viena în noiembrie 1905 va permite deschiderea unei epoci de mare intensitate și fructuozitate în viața și activitatea gazetarului militant tot mai atent preocupat de chestiunile națiunilor și naționalităților din Monarhia austro-ungară. Acum și aici se cristalizează cele dintîi impresii politice facilitate de calitatea de martor direct al evenimentelor. Seton-Watson va cerceta istoria modernă a Austriei, își va lărgi sfera de cunoștințe, printre care se vor număra istoricul Friedjung și W. Steed, corespondentul lui „The Times” și va expedia permanent articole pentru revistele „Scottish Review” și „Spectator”, sub pseudonimul de „Scotus Viator”. Interesul sporit pentru Ungaria se va materializa prin vizita întreprinsă la Budapesta în aprilie 1906, unde va discuta, descoperi în contradictoriu cu personalități politice pe marginea stării critice a naționalităților.

Nu intenționăm să discutăm subcapitolul despre călătoria în Transilvania (p. 34—38), în virtutea faptului că cele cuprinse aici au fost rostite în conferința susținută de Hugh S. W. la București, în aprilie 1970 și reluate în studiul găzduit de revista română de specialitate destinată străinătății⁵. Identice vom proceda și în alte cazuri de pe parcursul recenziei atunci cînd vom constata similitudini cu conținutul expozeului istoricului citat.

⁵ Hugh Seton-Watson, R. W. *Seton-Watson and the Romanians*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 10, 1971, nr. 1, p. 25—41.

Corespondențele sporite pentru „Spectator” pe tema existenței și devenirii naționalităților din Imperiu vor fi reunite în aprilie 1907 într-un volum intitulat *The Future of Austria-Hungary*, iar autorul va fi desemnat în calitatea oficială de reprezentant pentru Viena al ziarului consemnat.

Capitolele doi și trei din volumul citat includ un quantum din motivațiile subiective și obiective ale propensiunii manifestate de Seton-Watson pentru cauza naționalităților slave din Monarhie. Călătoriile prospective în Slovacia în coroborare cu incursiunile în Serbia, Croația, Dalmația și Muntenegru ridică probleme sporite, rezolvabile pentru istoricul receptiv la menirea de „punte” însumată de slavi în politica externă britanică de echilibrare a balanței puterii în centrul și sud-estul Europei. Contactul cu liderii politici ai națiunilor oprimate din Ungaria se potențează în urma polemicilor de presă dintre „Spectator” și oficialitățile de la Budapesta. Seton-Watson va beneficia, tot acum, de posibilitatea pătrunderii ideilor federaliste, mesajate de unii din emisarii cercului de la Belvedere, prilej binevenit pentru adîncirea relației cu fruntașii mișcării naționale române din Transilvania, aflați în capitala Ungariei sau la Viena.

Capitolul următor va debuta cu descrierea în amănunt a călătoriei întreprinse în România. Atragem atenția asupra articolului scris de Hugh S. W. și citat în parcursul recenziei. Documentarea din Dalmația și Bosnia de la începutul anului 1910 va fi întreruptă de participarea la alegerile parlamentare din zona slovacă. Critica cuvenită metodelor reprobabile utilizate cu acest prilej își va găsi loc în cartea apărută în 1911, sub titlul *Corruption and Reform in Hungary*, recenzată favorabil, printre alții, de însăși Jászi Oszkár în revista „Huszadik Század”.

În „Ultimii ani ai păcii”, titlul cap. cinci, se detaliază alte călătorii întreprinse de Seton-Watson în Croația și Dalmația, turneul pe frontul bulgar în perioada războaielor balcanice și staționarea la București în iunie 1913 (p. 95). Tot acum se naște și proiectul tipării unei reviste politico-literare, cu titlul „European Review”, propusă să apară în nov. 1914 care să trateze în particular despre chestiunile națiunilor mici din întreaga Europă. Printre colaboratorii români îi aflăm nominalizați pe N. Iorga, C. Stere, M. Sadoveanu (p. 103). Două momente de referință survin în modelarea gândirii și acțiunii istoricului-publicist: lucrarea lui W. Steed din 1913, *The Habsburg Monarchy* și declanșarea primei hecatombe mondiale.

„Războiul și Balcanii până în februarie 1915” facilitează procesul înțelegerii transformărilor survenite în activitatea depusă de Seton-Watson în contextul evenimential

dat. Calitatea sa de expert, fundamentată pe anii de studii și vizite sistematice în Monarhie și Balcani vor statua angrenarea în mecanismul propagandei externe. Conștientizarea opiniei publice față de cauza Serbiei și a națiunilor din Ungaria dualistă — deloc întimplătoare aplecarea către românii transilvani, în ipoteza influențării României pentru părăsirea neutralității — se realizează primordial prin presă, cu situaerea în prim plan a revistelor „The Spectator” și „The Times” W. Steed alături de conducerea lui „The Times” va miza pe dualitatea calității lor remarcate la Seton-Watson: specialist recunoscut și beneficiar de relații în tabăra emigrației din Europa centrală și sud-estică și îl va impune atenției mediilor oficiale engleze care activizau propaganda în străinătate. Nu credem necesar să detaliem turneul realizat de Seton-Watson și Trevelyan în România la începutul anului 1915 cu menirea sondării posibilității alierii, deoarece aspectul se tratează concis în comunicarea lui Hugh S. W.

Capitolele următoare ne relevă aportul conjugat întreprins de W. Steed și Seton-Watson în aplanarea chestiunilor slave și îndeosebi a disensiunilor dintre Serbia și Italia în chestiuni teritoriale. Printre numeroase evidențe politico-diplomatice se înserează un moment de spiritualitate, reprezentat prin înființarea lui „School of Slavonic Studies”, inaugurată de Masaryk în oct. 1915. Subcapitolul intitulat „România intră în război” (p. 177—178) prezintă veridic acțiunea realizată în august 1916, cu consecințele ulterioare datorate și neputinței militare aliate. Ca fapt divers consemnăm apariția în 19 oct. 1916 a magazinului săptămânal de 32 pagini, denumit sugestiv „The New Europe”, care va găzdui articole, studii și comentarii semnate de Seton-Watson sub pseudonimul de „Rubicon”. Un alt subcapitol, despre „Tragedia României” (p. 189-190) se realizează pe baza materialelor din revista citată și a schimbului epistolar cu N. Iorga.

Capitolul 11 tratând despre debutul activității lui Seton-Watson în cadrul Biroului Secret, unde alături de Toynbee — colaborator „TNE” vezi „The New Europe” — va conduce secția Europei centrale și sud-estice, se fondează pe citate variate din memorii sau rapoarte informative întocmite pe seama Foreign Office-ului. Seton-Watson se va ocupa cu precădere de situația din Austria, Ungaria și Serbia. Notăm acum și aici, în adiacența textului colaj realizat, bogăția aparatului critic, conținând note expresive prin valoare și stil. Interesul pentru România și dialogul cu factorii politici de la Iași se continuă neștirbit în pofida conjuncturii anilor de război. Subcapitolul despre „Capitularea României” (p. 251—252) subliniază temerile exprimate de publicist față de iminența

tregerii acesteia de partea Germaniei, cit și tentativele față de Iorga — invitat să publice în „TNE” — pentru obținerea simpatiei și influențarea opiniei publice românești pentru mobilul aliat. Dizolvarea Biroului Secret facilitează opțiunea comună lui Steed și Seton-Watson de a activa în cadrul „Departamentului Informațiilor și Propagandei pentru Țările inamice”. Prin activitatea desfășurată vor deschide o eră nouă în diplomația Albionului, cu menirea esențială mulată pe deconspirarea diplomației secrete și introducerea jocului politic, deschis, pe față, cu urmări vizibile și benefice în timpul Conferinței de pace de la Paris. Amindoi vor fi prezenți la Congresul naționalităților de la Roma, din aprilie 1918 Seton-Watson relevând în scrisori însemnătatea demersului românesc făptuit acum în consonanță cu cele ale altor națiuni subjugate din Imperiu. Demersurile lui Seton-Watson și W. Steed, itineranți permanent pe ruta Londra-Paris vor viza recunoașterea guvernelor provizorii ceh și srb. În aceeași direcție se canalizează misiunea lui G. Moroiu, cu mandat să contacteze grupul român din capitala Franței în ideea revigorării activității naționale (p. 294).

Extrem de însemnate sînt relatările despre evoluția lui Seton-Watson în ultima fază a războiului mondial: armistițiul, conferința de pace și statuarea sistemului politic interbelic, cuprinse în ultimele capitole ale cărții. Autorii subliniază faptul că în oct. 1918, T. Ionescu și N. Titulescu vor încerca să medieze conflictul srb dintre Pašić și Trumbić, la inițiativa lui Seton-Watson și Balfour. Tot acum se vor iniția intervențiile pentru acceptarea CUN (Consiliului Unității Naționale) drept organ oficial român (p. 313, 314, 328). În rapoartele pregătite pentru delegația engleză la Paris, Steed și Seton-Watson vor evidenția organizarea administrativă și militară a românilor din Transilvania precum și justetea realizării idealului național (p. 324). Redactorul revistei „TNE” va publica discursul rostit de Vaida în parlamentul maghiar și declarația adoptată unanim la Alba-Iulia. Opinia afirmată în problema disputată a Banatului — atît între Brătianu și T. Ionescu, cit și între premierul român și Trunbić — va fi tipărită în aceeași revistă omniprezentă „TNE” la 13 februarie 1919 (p. 342, 349). Relația dintre Seton-Watson și V. Tilea va fi inițiată tocmai acum și va dura pentru întreg intervalul interbelic.

Autorii remarcă cu concretețe în capitolul penultim faptul că procesul făuririi păcii europene se va derula pe mai departe între lunile mai—oct. 1919, contribuția lui Seton-Watson nefiind minimă în consultările cu delegațiile ceh, srb și române. În legătură cu elaborarea și fazele tratatului de la Trianon

(p. 399—402) Seton-Watson va publica în „TNE” o hartă cu frontierele noi ale Ungariei, cuprinzând detalii statistico-demografice intru contrarea aserțiunilor trunchiat expuse de contele Apponyi. Despre vizita la București în iunie—iulie 1920 informează competent același Hugh S. W. Odată cu lichidarea revistei „The New Europe” în dec. 1920 și prima vizită efectuată de Seton-Watson în statele succesorale se încheie cea mai activă epocă vizind implicarea publicistului-istoric în chestiunile publice centrale și sud-est europene.

Cel dintii deceniu interbelic va însemna pentru Seton-Watson realizarea unor acțiuni academice, vizite și discuții cu oamenii politici din zona cunoscută, condamnarea revizionismului și activitatea istorică propriuzisă. Autorii remarcă ercetarea relației dintre cehi și slovaci în „The New Slovakia”, 1924, atenția acordată responsabilității în declanșarea conflictului militar dintre 1914—1918, în lucrarea *Sarajevo. Studiu despre originile Războiului cel Mare*, 1927. Va călători în România în trei rânduri: 1923, 1927 și 1929.

Anii '30 vor demara cu intervenția lui Seton-Watson la Londra în privința îmbunătățirii relațiilor româno-ungare (p. 423) iar pamfletul „Revizuirea tratatelor și frontierele Ungariei” se va constitui într-o ripostă fermă și documentată la adresa acoliților lordului Rothermere. Între anii 1935—1939 vor apărea volume diverse tematice, dar cu finalitate identică, anume prospectarea avansului politic înregistrat de Anglia în Balcani. Va condamna deschis regimurile totalitare în cărți precum *Britania și dictatorii* și *München și dictatorii*.

Rolul și influența din timpul celui de-al doilea război mondial vor fi considerabil reduse în raport cu cel deținut între 1914—1918. Autorii motivează regresul datorită inexistenței unui organ de publicitate de talia și rezonanța lui „The New Europe”, precum și prin micșorarea importanței politicii externe britanice în ansamblu. Adiacent activității din cadrul Serviciului de Presă și Cercetări Externe condus de același vechi prieten și colaborator A. Toynbee, istoricul va continua prelegerile universitare și cercetarea perioadei moderne și contemporane. Publică în 1943 două monografii despre *Masaryk în Anglia* și *Istoria cehilor și slovacilor* care prezintă similitudini metodologice cu volumul despre istoria românilor din 1934 prin faptul că accentuează secolele XIX și XX.

Având în vedere asertimentele și resentimentele față de activitatea lui Seton-Watson pe parcursul unei jumătăți de veac—(deceadează în iulie 1951) exprimate în admira-

ție sau detractări, cu excepții notabile, precum Jászi sau contrarii, ca Pašić, autorii Hugh și Christopher S. W. conclud în final despre contribuția esențială denotată de părintele lor la urgentarea procesului destrămării Imperiului și a statuării sistemului politic în Europa centrală și sud-estică. Dacă influența directă, relativ redusă și circumscrișă calității oficiale de consilier-specialist facilitase totuși relații fructuoase cu mișcările naționale și liderii recunoscuți, rolul indirect, mediat datorită publicisticii profesate în coloanele lui „The New Europe” și alte organe de presă se relevă considerabil în acțiunea de modelare a opiniei publice britanice și vest-europene vizavi de cauza legitimă a popoarelor asuprite din Monarhia austro-ungară. Cu deosebire pentru intervalul 1905—1920, Seton-Watson, W. Steed și alții vor iniția comprehensibilitatea opiniei publice pentru problema națională în ansamblu și cea a Europei centrale și Balcanilor în particular. Viziunea adoptată acum va fi total diferită de cea a predecesorilor, fiindcă demersurile se vor canaliza pentru educarea puterii de înțelegere politică, față de existența și devenirea unor națiuni și naționalități, conexate apoi direct problemelor europene stringente.

Contribuțiile despre România și români rămân de referință în contextul respectiv creionat. Ne permitem să rostim cîteva sugestii în urma lecturării unei asemenea monografii de o deschidere și respirație istorică distinsă : a) credem necesară aprofundarea activității istoriografice exercitate de Seton-Watson, dincolo de reperele stabilite în convența acțiunii sale de ziarist militant b) opinăm pentru depistarea și centralizarea corespondenței dintre Seton-Watson și români, într-un volum unitar, după modelul realizat în cooperare de istoricii englezi și iugoslavi în 1976^c c) dacă nu există încă o evidență precisă a articolelor și studiilor publicate în „The New Europe”, excerptarea acestora sau chiar xeroxarea lor să se realizeze pentru a fi puse la dispoziție cercetătorilor unui asemenea eveniment crucial precum înfăptuirea unității statale din 1 decembrie 1918, căruia istoricul și publicistul englez îi jertfise obolul său contributiv, excelent prezentat în monografia asupra căreia am zăbovit în paginile de față.

Stelian Mîndruț

^c Hugh Seton-Watson, R. W. Seton-Watson i Vojvodansko pitanje 1906—1914, în „Zbornik za istoricki”, 1971, nr. 3, p. 147—151; R. W. Seton-Watson and the Yugoslavs. Correspondance 1906—1941, Zagreb, 1976.

ALEXANDER GORDON CRAIG, *Germany, 1866—1915*. Clarendon Press, Oxford, 1980, X+ 825 p.

Cunoscutul istoric american, specialist în istoria modernă și contemporană a Europei și, în mod special, a Germaniei, dă acum la lumina tiparului cea de pe urmă sinteză a sa privind evoluția politică și socială a Germaniei, sub cel de-al doilea și sub cel de-al treilea Reich. Este vorba de analiza a două procese, similare, dar cu totul diferite ca metode și stil, *aliter, sed eadem*, prin care Prusia în cadrul primului proces, Germania în cel de-al doilea, au izbutit să realizeze egemonii spectaculare urmate de prăbușiri încă mai spectaculare. Înălțarea și prăbușirea Germaniei, *The Rise and Fall of Germany* constituie, de altfel, subtitlul, și substanța, acestui nou și magistral volum, consacrat de un mare istoric american unor capitole istorice majore din istoria modernă și contemporană a continentului european.

Încă din 1955, prin cunoscuta lui lucrare consacrată rolului ocult și patent al conducerii militare prusiene și germane în politica germană, *The Politics of the Prussian Army, 1640 — 1945* (Oxford, Clarendon Press, urmată de o traducere germană), profesorul Gordon Craig abordase, într-o analiză de profunzime, consecințele strictei supravegheri exercitate de statul-major prusian, asupra destinelor statului prusian mai întâi, asupra destinelor celui de-al doilea și celui de-al treilea Reich, după 1871, data proclamării Imperiului german¹. În 1959 a apărut lucrarea aceluiași istoric consacrată structurii și stilului politicii germane: *From Bismarck to Adenauer: Aspects of German Statecraft* (Princeton University; urmată de o traducere germană). În sfârșit, în 1961, profesorul Gordon Craig a publicat cunoscuta lui

¹ Se știe că în această lucrare, pe drept cuvânt celebră, autorul scoate în relief rolul inhibitiv, pe plan politic, social și cultural, jucat de conducerea militară germană în viața statului german. Contribuind în mod esențial, sub domniile Marcului Elector (1640—1688) și lui Frederic II (1740—1786) la expansiunea militară și teritorială a Prusiei, conducerea militară prusiană a suferit o vizibilă eclipsă între 1786—1807, care explică și catastrofa de la Jena. Reformele baronului von Stein, ale lui Scharnhorst, Gneisenau și Boyen, au refăcut structurile și prestigiul marelui-stat-major prusian și, după cizăritățile domniei regelui Friedrich-Wilhelm IV (1840—1861), au îngăduit noii echipe, vestitul triumvirat Bismarck Moltke-Roon, să facă al doilea Reich.

sinteză asupra istoriei Europei moderne și contemporane, sub titlul de *Europe since 1815*, în editura Holt, Rinehart & Winston (New York — Chicago — San Francisco — Toronto — London)².

Noua sinteză a istoricului american consacrată Germaniei reia, evident, și dezvoltă analizele și perspectivele consacrate Germaniei în lucrările de mai sus și în alte numeroase studii de amănunt publicate de același autor. Reluând vestita comparație a Germaniei cu Hamlet, formulată de gânditorul german Ferdinand Freiligrath, profesorul Gordon Craig ne evidențiază, de această dată, modul în care — după eșecul soluțiilor liberale, populare, democratice și progresiste din 1848 — s-a putut realiza, pe o cu totul altă cale, prin fier și sînge, dar și prin abilitate politică și diplomație subtilă, unitatea Germaniei, în cadrul celui de-al doilea Reich, proclamat în sala oglinzilor din castelul de la Versailles, la 18 ianuarie 1871, pe ruinele celui de-al doilea Imperiu francez. Prudența și perspicacitatea politică a lui Bismarck s-au priceput să inconjore noul Imperiu german cu o rețea nuanțată de alianțe și să-i asigure hegemonia în Europa pînă în 1914. După demiterea lui Bismarck, în 1890, calitățile mediocre ale Împăratului Wilhelm al II-lea au dus la compromiterea operei lui Bismarck — operă care, de altfel, necesita, pentru a fi menținută, calități politice și diplomatice superioare chiar acelor calități care prezidaseră la edificarea ei. S-a ajuns astfel la catastrofa Germaniei wilhelniene, în noiembrie 1918. Pe ruinele celui de-al doilea Reich, forțele progresiste s-au străduit zadarnic să înalțe și să mențină edificiul firav al Republicii de la Weimar. Forțele șovine și reacționare, încurajate, patronate, sprijinite intens, și în cele din urmă dirijate fâțiș de conducerea militară a Germaniei, au contribuit din răsuputeri la lichidarea regimului republican weimarian și la ascensiunea național-socialismului, care a pus bazele efemerului al treilea Reich (1933—1945).

★

² Profesorul Gordon Craig a mai publicat, printre alte studii: *The Makers of Modern Strategy*, în 1943, și *The Diplomats, (1919—1939)* în 1953. El a mai colaborat la prestigioasa *The New Cambridge Modern History* cu cunoscutul capitol „The Great Powers and the Balance of Power” (volumul X)

Numeroșii factori analizați pe parcurs de autor sînt astfel prezentați în faza lor ascendentă, sinergetică, realizatoare, și apoi în faza lor regresivă, depresivă, descendentă, ducînd la catastrofa repetată a celor două războaie mondiale; războaie pierdute de Germania pe plan militar, dar menite să fie irevocabil pierdute prin marile erori de politică, diplomație și psihologie săvîrșite de conducerea politică a ambelor Reichuri.

Lucrarea profesorului Gordon Craig începe prin analiza politicii și diplomației atît de prudente care au îngăduit caucerului von Bismarck să pună temeliiile celui de-al doilea Reich. Îndată după tranșarea categorică a rivalității austro-prusiene pentru Germania (1866), prin victoria armatei prusiene la Sadowa, Bismarck, asigurat de bunăvoința țarului Alexandru II și a cancelarului principe Gorceakov bunăvoință cumpărată, în mare măsură, prin abila convenție Alvensleben încheiată între Rusia și Prusia în 1863 pentru a se împiedeca europeanizarea insurecției poloneze consideră sosit momentul să lichideze vechiul contencios austro-prusian. Asigurat astfel de neutralitatea Rusiei, Austro-Ungariei și Marii-Britanii, Bismarck se poate rafui cu Napoleon al III-lea și, grație organizării superioare a armatei prusiene de către generalul von Roon — și grație superiorității strategiei maresalului Helmuth von Moltke față de generalii francezi cu totul depășiți — al doilea Reich poate lua naștere pe sfărîmăturile celui de-al doilea Imperiu francez.

Instalat comod în rolul de hegemonie europeană exercitat de Napoleon al III-lea între 1856-1866, Bismarck se va strădui să-și consolideze realizările pe plan extern și intern. Pe plan extern, prin înjghebararea unui sistem de alianțe patente (Tripla Alianță, încheiată în 1879-1883) sau secrete (acordurile mediteraniene din 1887, *Rückversicherungsvertrag*, sau tratatul de contra-asigurare, încheiat cu Rusia în 1887 pe trei ani), Bismarck grupase împrejurul Reichului, ca aliate, formal sau virtual, toate puterile Europei, cu excepția Franței, ireconciliabilă după pierderea Alsaciei și Lorenei. Pe bună dreptate, o caricatură a epocii îl înfățișa pe Bismarck ca pe un scamator jonglînd cu trei bile pe care scria: Austro-Ungaria, Italia și Rusia, în vreme ce o a patra bilă răminea constant în aer: pe ea scria: Marea Britanie!

Aducerea acestei ultime bile din aer în miinile scamatorului nu părea, practic, un lucru prea greu. Anglia văzuse cu satisfacție încheierea alianței austro-germane, în 1879, căci în această alianță văzuse imposibilitatea reinvierii detestabilei alianțe a celor trei împărați din 1872; alianță care, dominînd Europa, înțercia diplomației britanice orice posibilitate de manevră pe continent.

Marchizul de Salisbury, care salutase în public știrea încheierii duplicii — știre care pentru Anglia producea „*great tidings of great joy*” (efluvii de mare bucurie) — va accepta, în 1887, prin adeziunea lui la acordurile mediteraniene, grupînd împotriva unei eventuale agresiuni țariste în Orientul Europei toate puterile Mediteranei: Austro-Ungaria, Italia și Spania, să lege, pentru întia oară în istoria ei diplomatică, patria sa la un acord secret, netrecut prin Parlament. Dar Bismarck care, cum scrie autorul, nu ținuse niciodată seamă, în îndelungata lui activitate politică și diplomatică, de amenințările sau de resentimentele Marii Britanii (începînd cu anii 1863-1864, cînd, în cheștiunea ducator de la Elba, bravase și amenințările și resentimentele guvernului Palmerston-Russell și zdrobise armata daneză prin alianța lui cu Austria), nu se putea hotărî să încheie o alianță formală cu o mare putere avînd interese răspîndite pe întregul glob. Succesorii săi la Wilhelmstrasse, Holstein și Bülow, vor respinge cu adevărată inconștiență propunerile foarte serioase făcute de oamenii de stat ai Marii Britanii, Joseph Chamberlain și marchizul de Lansdowne, între 1899 și 1902, în vederea unei alianțe anglo-germane. De altfel, nici unul din succesorii lui Bismarck nu va cuteza să mențină sau să reediteze adevăratul tur de forță al bătrînului cancelar: acela de a se alia în secret cu Rusia, deși încheiasse împotriva ei o alianță cunoscută de toată lumea, Tripla Alianță, și două acorduri secrete, acordurile mediteraniene. Lipsa de abilitate a succesorilor lui Bismarck va face alianța franco-rusă inevitabilă. Politica imprudentă, de provocare, practică de împărțatul Wilhelm al II-lea va determina îndepărtarea Angliei de Germania și trecerea ei, cu arme și bagaje, în lagărul franco-rus; ceea ce va duce aproape inevitabil la izbucnirea primului război mondial.

★

Dacă, pe planul politicii externe, Bismarck a făcut absolut tot ce era cu putință — și chiar ceea ce părea cu neputință! — pentru a eluda consecințele inevitabile ale înjosirii Franței în 1871, pe plan intern concepțiile Cancelarului de Fier vor contribui la menținerea poporului german într-o stare de minoritate politică, prin instituțiile și măsurile menite să asigure trănicia unui regim autoritar și semiparlamentar.

Venit de pe băncile extremei-drepte, exponent al intereselor de clasă ale nobilimii prusiene mijlocii (*Junkerii*), Bismarck, scrie profesorul Gordon Craig, a considerat că a făcut destul pentru poporul german realizîndu-i, o dată cu unitatea, *identitatea națională*, și indicîndu-i, drept simbol al nați-

onalității reîntregite, cultul imperial. El s-a străduțit — și a izbutit, cît a trăit — să pună limite precise năzuințelor și drepturilor poporului german, și activității *Reichstagului*, în ciuda adoptării sufragiului universal. Complexul de putere, moștenit de cel de-al doilea Reich de la structurile statului prusian — și anume strînsa, nedesmințita alianță dintre coroană și armată — a fost proiectat asupra unei Germanii unitare, care, în unele regiuni, mai ales în statele meridionale și vestice, pe malurile Rinului, făcuseră experiența libertății politice și a regimului parlamentar cinstit practicat. În această aplicare forțată a unui sistem constituțional și parlamentar trunchiat rezidă marea vină a lui Bismarck, care nu s-a priceput să îngăduie educația politică a poporului german pe cale instituțională, și care n-a admis nici un fel de frînă în calea eventualelor devieri paroxistice ale puterii executive; devieri care, nefrinate de nimeni și întilnind un consens patriotic exacerbat de avinturi imperialiste cultivate cu grije, vor face Germania să alunce spre catastrofa mondială a primului război civil european.

Bismarck se văzuse silit de neîncrederea conservatorilor să se alieze cu partidul național-liberal, partid al intelectualității germane și al claselor mijlocii preocupate de interese materiale. Pînă în 1873, alianța lui Bismarck cu acest partid se va menține. Dar marea criză din 1873, determinată de o îmbogățire rapidă a Germaniei — pe baza indemnizației de război de cinci miliarde de franci aur achitată atît de repede de către Franța — a dus la o revizuire a politicii economice și tactice a cancelarului. Partidul liberal s-a scindat și el, vîrfurile lui capitaliste gravitînd spre imperialism și izbutînd să obțină de la cancelar o mntație fundamentală în politica economică a Reichului, prin tarifele protecționiste edictate între 1873—1879. Din această perioadă începe acțiunea, tot mai stăruitoare, pe toate planurile, a grupelor de presiune economică imperialiste, care se vor substitui tot mai pregnant autorității parlamentare și, după demiterea lui Bismarck, vor influența tot mai hotărît coroana. Acum începe agitația colonială și agitația pangermanistă, a căror conjugare va contribui la dezlănțuirea primului război mondial.

Nelinîștit de marele avînt al clasei munci-toare germane, și de tactica abilă a partidului social-democrat, Bismarck va obține de la un parlament docil votarea „legilor scelerate” din 1878, cu intenția de a pune P.S.D. în afara legii. Omul lui de încredere, Robert von Puttkammer, transferat în 1881 de la ministerul cultelor la ministerul de interne, va fi agentul acestei politici, îndreptate de asemenea împotriva rezistentului partid al

centrului catolic, foarte puternic în Renania, Hanovra, Silezia și Bavaria. Pe această cale, Bismarck va ajunge, prin vestitul lui *Kulturkampf*, în conflict vremelnic cu papalitatea.

Instituțiile și practicile inveterate ale statului monarhic autoritar instaurat de Bismarck vor determina un climat intelectual și social de nesiguranță, de alienare, de interiorizare străbătută de visuri apocaliptice. Celebrul roman al lui Heinrich Mann, *Der Unterthan*, ne redă admirabil acest climat. *Noul curs* instaurat în 1890, după demiterea cancelarului, de Împăratul Wilhelm al II-lea și de cancelarul von Caprivi, nu va atenua ci, dimpotrivă, va accentua și devla acest sentiment halucinant de alienare în toate domeniile, în afara celui economic. În vreme ce ireparabila ruptură cu Imperiul țarist își va produce toate regretabilele consecințe pe plan extern, pe plan intern jocul grupelor de presiune activînd asupra curții imperiale și asupra ministerelor va frîna neconținut orice velleitate a Reichstagului — în care partidul social-democrat putea oricînd, aliîndu-se cu partidul centrului, să obțină majoritatea și să pună guvernul în minoritate — de a juca vreun rol și de-a exercita vreo influență asupra politicii imperiale, conduse cu tot mai multă impulsivitate și imprudență de un om lipsit de frînela bunului-simț politic. Intuițiile Împăratului Wilhelm al II-lea angajaseră Imperiul german într-o cursă de imperialism sub lozincă de *Weltpolitik*, consecință firească a formulei rostite de Împărat la Kiel în 1896: *Vitorul Germaniei e pe mare*, și a formulei și mai precise pronunțate de cancelarul von Bülow în Reichstag în 1899: „*În secolul care va începe, Germania este sortită să fie, sau ciocan, sau nicovală*”. Formulă care se va dovedi perfect justificată, cu o singură modificare: anume, înlocuirea conjuncției alternative cu conjuncția copulativă. În speță, Germania, în secolul al XX-lea, va fi, succesiv și alternativ, în două rînduri, mai întii ciocan, și apoi nicovală.

Între 1900—1914, soarta Germaniei va fi făurită, în umbra tronului, de patru oameni de stat care, fiecare din ei excelenți în domeniul lor limitat, nu se vor pricepe să acționeze coerent din lipsa unui coordonator genial, cum se dovedise a fi Bismarck. Cancelarii von Bülow și von Bethmann-Hollweg în diplomatie și administrație, amiralul von Tirpitz în marină, generalul conte von Schlieffen în fruntea statului-major imperial, vor învedera remarcabile însușiri organizatorice. Dar lipsa unei inteligențe energice în stare să coordoneze și să îndrume sistemic strădaniile lor izolate va duce la catastrofă. Este o mare lecție politică pe care a dat-o cel de-al doilea Reich, observă autorul. În 1920, publicistul H. Döblin va atrage pentru prima oară atenția asupra acestei

lipse de coordonare supremă, explicind catastrofa Germaniei și angajarea ei imprudentă în primul război mondial drept o consecință a lipsei bizantine de substanță politică a curții și a poporului, antrenat printr-o propagandă neobosită spre imperialism prin cultul monarhului și cultul castei ofițerești. La aceleași concluzii va ajunge, la aceiași vreme, marele istoric Friedrich Meinecke. Simbolul politicii bizantine, găunoase, sterpe, rămîne, pentru profesorul Gordon Craig, cancelarul prinț von Bülow, „monument de superficialitate” cum îl numește el.

Lipsa unor reflexe instinctive de autoapărare făcuse poporul german să accepte etatismul monarhic drept ceva firesc și chiar necesar pentru realizarea visărilor imperialiste. După abdicarea dinastiei, în noiembrie 1918, același climat, agravat prin sentimentul înfringerii, fără urmă de idee de culpabilitate și responsabilitate, va contribui la pregătirea terenului pentru prefacerea sistemului autoritar monarhic și dinastic într-un sistem totalitar patronat de un om cu pretenții providențiale. Nici una din instituțiile germane nu mai prilejuia vreun reflex inveterat al jocului spontaneității omenеști, cum observase Franz Neumann. În asemenea condiții, republica de la Weimar n-a fost decît un scurt episod de 15 ani între autoritarismul dinastic eșuat și totalitarismul harismatic catastrofal. Această scurtă perioadă, de incontestabilă descătușare, în primii 11 ani ai ei, a reprezentat o remarcabilă înflorire artistică și culturală, în domeniul arhitecturii și al artei dramatice, mai cu seamă. Politica germană în această perioadă nu se va putea însă elibera de prejudecățile anterioare. Supravegheată cu grije de marele stat major condus de generalii von Seeckt — înlăturat în 1926 de perspicacitatea lui Gustav von Stresemann — Groener și von Blomberg, politica internă germană va rămîne incoerentă și neconstructivă, pînă cînd, sub guvernul cancelarului Brüning, coaliția forțelor militare, reprezentate de generalul von Schleicher, cu forțele Junkerilor, reprezentate de Franz von Papen, va profita de prezența în fruntea Reichului a bătrînului

mareșal von Hindenburg — care reprezenta interesele ambelor forțe — și, în mai multe etape, va determina aducerea la putere a dictaturii totalitare.

În primii ani ai acestei dictaturi, lupta împotriva inteligenței a fost purtată cu rezultate pustiitoare. Epurările culturale, pe motivații mai ales antidemocratice și antisemite, au atins o culme încă neatinsă de nimeni, producînd un vid cultural cu grave consecințe pentru sănătatea morală a poporului german, și chiar pentru efortul militar al imperialismului devenit, în sfîrșit, totalitar. Izbutînd să-și subordoneze conducerea, militară prin cîteva inițiative îndrăznețe, Adolf Hitler inaugurează, în politica externă, perioada „inițiativelor de simbătă” (*Saturday surprises*) pe următoarele etape: decizia reînarmării integrale, ocuparea Renaniei, intervenția în războiul civil din Spania, ocuparea Austriei, intimidarea Cehoslovaciei, acordurile de la München, împărțirea Cehoslovaciei, încercarea de intimidare a Poloniei. Prin această ultimă inițiativă s-a declanșat cel de-al doilea război mondial, cu consecințele nefaste pe care le-a avut. Sfîrșitul, previzibil, al celui de-al doilea război mondial, va traumatiza și mai profund sufletul poporului german decît o făcuse sfîrșitul primului război mondial. Un sentiment de culpabilitate, de data aceasta fără putință de eludare, prin născocirea de țapi ispășitori și a unor formule ca „lovitura de pumnal pe la spate”, a traumatizat sufletul poporului german; într-o epocă în care spiritul european se frămîntă să facă față problemelor cutremurătoare ale viitorului, această atitudine de refuz și izolare a Germaniei — consideră Gordon Craig — a fost determinată de eșecul celor două experiențe politice germane din secolele XIX și XX: experiența autoritarismului monarhic și experiența totalitară. În ambele eșecuri, interzicerea spontaneității umane, în mod deliberat, rămîne cauza fundamentală, și consecința, orgoliului imperialist nemăsurat al conducătorilor Germaniei.

Dan A. Lăzărescu

* * * *Bibliographie internationale d'histoire militaire*, Selection 1977—1980, tome 4, Sion, 1982, 95 p.

Publicat sub egida Comitetului internațional de științe istorice, a Comisiei de istorie militară comparată și a Comitetului de bibliografie, cel de al patrulea volum de Bibliografie internațională militară cuprinde, în mod selectiv, lucrările din acest domeniu istoriografic apărute între anii 1977 și 1980.

Practicînd aceeași selecție tematică și valorică pe care am remarcat-o și la volumele precedente, colectivul de istorici militari condus de colonelul Daniel Reichel, președintele Comitetului de bibliografie prezintă în tomul de față scurte rezumatate în limbile engleză și franceză, însoțite de clemente

bibliografice ale unui număr de 257 de lucrări apărute în 19 state.

Parcurgînd titlurile cititorul înțilnește lucrări tratînd evoluția gîndirii militare în diferite epoci, istoria principalelor arme, viața și opera unor mari conducători și teoreticieni militari, evoluția politico-diplomatică și militară în momente istorice cînd rolul factorului militar devine dominant: Revoluția franceză, Războiul de secesiune, primul și al doilea război mondial. Nu lipsesc referirile la evoluția politico-militară actuală; într-o serie de lucrări analizîndu-se rolul blocurilor militare europene, conflictele din Orientul Apropiat (istoriografia izraeliană) și Vietnam (istoriografia americană). Volume de documente militare și diplomatice, dicționare și enciclopedii, precum și memoriile, întregesc tematica volumului.

În privința repartiției pe epoci istorice, cum lesne se poate vedea și din utilul indice cronologic din finalul lucrării, cele mai multe lucrări aparțin perioadei contemporane, aproximativ jumătate din titluri, în cadrul acestei perioade detașîndu-se anii 1939–1945, anii celui de-al doilea război mondial, cu 79 de titluri, dovedînd interesul manifestat, în continuare, de istorici, pentru această perioadă crucială în destinele secolului XX. Marea conflagrație a secolului nostru este abordată fie prin lucrări de sinteză, ca în cazul celei elaborate de G. Ranky, apărută la Budapesta în 1976, însumînd 649 p. (în volum poziția 197) sau *Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale*, elaborat de un colectiv coordonat de Philippe Masson (poziția 62), fie tratînd diverse laturi ale sale, cum ar fi participarea la război a unor țări ca Germania (poziția 61), Grecia (poziția 80), mari bătălii ca Pearl Harbour, Singapore, Stalin-grad, propaganda sau acțiunile de pe frontul secret, lupta de rezistență.

Dintre lucrările cu caracter de sinteză mai amintim *Enciclopedia militară sovietică*, apărută în 1976, deci neincadrîndu-se cronologic în volum, în limba rusă, însumînd 8 vol.

Personalități militare care s-au ilustrat de-a lungul istoriei, sînt marcate prin biografii (generalii Pershing, Manstein), volume omagiale (Suvorov), memoriile (Ciuikov), în timp ce lui Napoleon și epocii sale, îi sînt consacrate volumele semnate de Alistair Horne, *Napoleon: Master of Europe 1805–1807* și impresionantul *Dictionary of Napoleonic Wars*, însumînd 606 p. alcătuit de David Chandler.

În privința reprezentării istoriografiei românești în volum sînt nominalizate 23 de lucrări la fel ca și istoriografia vest-germană fiind depășită numai de cea belgiană cu 25 devansînd istoriografiile poloneză, 22 lucrări, engleză 21, americană și sovietică 20 etc.

Ne exprimăm totuși surprînderca că printre cele 23 de lucrări nu figurează și *România în primul război mondial*, elaborată de un colectiv coordonat de Ion M. Oprea și *Primul război Mondial*, de Mircea N. Popa, ambele apărute în 1979, prima apărută chiar la Editura militară și care s-ar fi încadrat mai bine în tematica volumului decît unele din lucrările românești menționate.

Trecînd peste o serie de greșeli în privința unor titluri și a unor nume proprii, inerente, spunem noi, în condițiile în care colectivul de autori și colaboratori este atît de divers, remarcăm în finalul scurtelor noastre aprecieri asupra volumului extrem de utilele îndexuri cronologice, de nume de persoane, geografice și de materii, care ușurează munca celui ce consultă lucrarea.

În concluzie, apreciem volumul de față al patrulea, al seriei de Bibliografie de istorie militară, ca pe un instrument de mare utilitate în munca istoricilor, reflectînd diverse preocupări și tendințe în istoriografia militară a diferitelor țări și totodată un mijloc pentru istoriografia românească de a-și face cunoscute realizările pe plan internațional.

Mihai Oprișescu

„REVISTA DE ISTORIE” publică la prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile 1 : Probleme ale istoriografiei contemporane, Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor, nr. 1, București – 71247.

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTA PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Sinteza daco-romană.

Cu privire la structura socială a comunităților sătești dintre Carpați și Dunăre în secolul al IV-lea e.n.

Formația, cultura și începutul domniei lui Patru Rareș.

Instituția așiei în Țara Românească.

De la conștiința unității de neam la conștiința națională.

Relațiile comerciale româno-spaniole până la pacea de la Adrianopole. (1829).

Manualele școlare din epoca pașoptistă în slujba idealurilor naționale românești.

Poziția Marii Britanii la Congresul de pace de la Viena (1814—1815).

Condiția politică a țărânimii în epoca Unirii (1856—1866).

Dezvoltarea învățămîntului economic românesc între 1877—1918.

Conferința colonială de la Berlin (1884—1885).

Aspecte ale genezei „noului activism” al popoarelor asuprite din Ungaria (1900—1905).

România și țările balcanice în perioada 1900—1911.

Considerații privind social-democrația germană 1869—1914.

Ecoul internațional al ieșirii României din război (mai 1918).

„Noaptea cușitelor lungi” în viziunea diplomației românești și americane.

Tendențe în structura economiilor naționale ale sud-estului european între cele două războaie mondiale.

Curenți social-economiici românești în perioada interbelică: doctrina economică a țărănismului.

Unificarea instituțional-administrativă a României întregite.

Matematica și istoria social-economică. Începutul impactului.

RM ISSN 0567 — 6304

